

CJAS

Cappadocia Journal of Area Studies

Cilt / Volume 4

Sayı / No 1

Haziran / June 2022

ISSN: 2717-7254

Hasan Ali Karasar

Araştırma Makalesi / Research Article

Otsu Hadisesi (1891): On dokuzuncu yüzyılın sonunda Rusya-Japonya ilişkileri ve Mustafapaşa'da bir duvar resmi

Valeriy Morkva

Araştırma Makalesi / Research Article

Fathoming the warm waters: The Russian Mediterranean adventure in the age of Napoleonic wars, 1798-1807

Şeyda Çevikel

Araştırma Makalesi / Research Article

Coğrafya kader midir? Coğrafya-dış politika ilişkisi üzerine bir değerlendirme: Azerbaycan örneği

Sevim Varlıklar

Araştırma Makalesi / Research Article

Yeni sömürgecilik ve Afrika'nın yeniden paylaşımı tartışmalarının keşişiminde Gana-Çin ilişkileri

Mehmet Özer

Araştırma Makalesi / Research Article

Dünyanın farklı bölgelerinde terörizm: ETA, IRA ve PKK terör örgütlerinin karşılaştırılması

Özgür Nuhut

Görüş / Review Essay

AB ordusu kurma çabaları nereye evrildi ve NATO'yla birlikte nereye evrilebilir?

Şevket Akyıldız

Yayın Değerlendirmesi / Book Review

Frankopan, Peter. *The New Silk Roads: The Present and Future of the World*, London: Bloomsbury, 2019. 368 pp.

CJAS

Cappadocia Journal of Area Studies

Yıl: 2022**Cilt: 4 Sayı: 1**

Haziran 2022

Sertifika no (e-ISSN): 2717-7254.**İmtiyaz Sahibi:**İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı adına
Funda Firuz AktanKapadokya Üniversitesi Yayın Komisyonu: Prof. Dr.
Vesile Şenol, Dr. Sinan Akıllı, Dr. Halil Burak Sakal**Editörler:**Dr. Tuğrul Keskin, Dr. Halil Burak Sakal
Kitap Eleştirisi Editörü: Berk İlke Dünder
Yönetici Editör: Deniz Gürsoy
Yardımcı Editör: Sümeyra Demiralp
İngilizce Editörü: Colin Sutcliffe**Yayın Kurulu:** Ali Merthan Dünder, Ankara
Üniversitesi, Türkiye; Ayten Kılıç, University of
Wisconsin-Madison, ABD; Chong Jin Oh, Hankuk
University of Foreign Studies, Kore; Erel Tellal, Ankara
Üniversitesi, Türkiye; Halil Burak Sakal, Kapadokya
Üniversitesi, Türkiye; Hasan Köni, Kültür Üniversitesi,
Türkiye; Hasan Ünal, Maltepe Üniversitesi, Türkiye;
Hüseyin Bağcı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Türkiye;
Kazuaki Sawai, Kansai Üniversitesi, Japonya; Klevis
Kolasi, Ankara Üniversitesi, Türkiye; Sanat
Kuşkumbayev, KISI, Kazakistan; Tuğrul Keskin,
Kapadokya Üniversitesi, Türkiye; Valeriy Morkva,
Kapadokya Üniversitesi, Türkiye; Volkan İpek,
Yeditepe Üniversitesi, Türkiye**Bu sayının hakemleri:** Şafak Oğuz, Hasan Ali Karasar,
Suat Taşkesen, Valeriy Morkva, Çağdaş Sümer, Bilal
Karabulut, Müge Yüce, Mürsel Bayram, İbrahim
Köremezli, Bülent Özçelik.**Yönetim Yeri:**Kapadokya Üniversitesi, Sosyal ve Stratejik Çalışmalar
Uygulama ve Araştırma Merkezi 50420 Mustafapaşa
Ürgüp Nevşehir.
Telefon : (384) 353 5009 | Faks : (384) 353 5125
Eposta : cjas@kapadokya.edu.tr**Year: 2022****Volume: 4 No: 1**

June 2022

e-ISSN: 2717-7254.**Owner:**On behalf of the İlke Education and Health Foundation,
Funda Firuz AktanCappadocia University Publications Commission: Prof.
Dr. Vesile Şenol, Dr. Sinan Akıllı, Dr. Halil Burak Sakal**Editors:**Dr. Tuğrul Keskin, Dr. Halil Burak Sakal
Book Review Editor: Berk İlke Dünder
Managing Editor: Deniz Gürsoy
Assistant Editor: Sümeyra Demiralp
English Editor: Colin Sutcliffe**Editorial Board:** Ali Merthan Dünder, Ankara
University, Turkey; Ayten Kılıç, University of
Wisconsin-Madison, USA; Chong Jin Oh, Hankuk
University of Foreign Studies, Rep. of Korea; Erel Tellal,
Ankara University, Türkiye; Halil Burak Sakal,
Cappadocia University, Turkey; Hasan Köni, Kültür
University, Turkey; Hasan Ünal, Maltepe University,
Turkey; Hüseyin Bağcı, Middle East Technical
University, Turkey; Kazuaki Sawai, Kansai University,
Japan; Klevis Kolasi, Ankara University, Turkey; Sanat
Kushkumbayev, KISI, Kazakhstan; Tuğrul Keskin,
Cappadocia University, Turkey; Valeriy Morkva,
Cappadocia University, Turkey; Volkan İpek, Yeditepe
University, Turkey**Reviewers in this issue:** Şafak Oğuz, Hasan Ali Karasar,
Suat Taşkesen, Valeriy Morkva, Çağdaş Sümer, Bilal
Karabulut, Müge Yüce, Mürsel Bayram, İbrahim
Köremezli, Bülent Özçelik.**Address:**Cappadocia University, Center for Social and Strategic
Research 50420 Mustafapaşa Ürgüp Nevşehir Turkey.
Telephone : +90 (384) 353 5009
Fax : +90 (384) 353 5125
E-mail : cjas@kapadokya.edu.tr

Tasarım: Halil Burak Sakal

Cappadocia Journal of Area Studies (CJAS) Kapadokya Üniversitesi, Sosyal ve Stratejik Çalışmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından yılda iki defa, altı ayda bir, Aralık ve Haziran aylarında yayımlanır.

CJAS, hakemli, bilimsel, akademik bir dergidir.

Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.

Yayın değerlendirmesi/kitap incelemesi bölümündeki yazılar yayın kurulunun değerlendirmesinden sonra yayımlanır.

Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen makaleler benzerlik taramasından geçirilir.

CJAS, sosyal ve beşeri bilimler ile ilgili bölge araştırmalarına, saha çalışmalarına ve belli bir bölgeye ilişkin güncel ve tarihi değerlendirmelere yer verir. *CJAS*, hakem değerlendirmesinden geçen orijinal araştırma makalelerini, kitap ve yayın değerlendirmelerini ve görüş makalelerini yayımlar. Dergimiz tüm dünyadan akademisyenlere yöneliktir.

Derginin yayın dili İngilizce ve Türkçedir.

Dergiye gönderilen yazılar için ücret alınmamaktadır.

CJAS'ın kullanıcıları için makale içeriklerini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, yazdırabilir, arama yapabilir ve makalelerin tam metinlerine bağlantı verebilir.

CJAS'taki tüm yayınlar Creative Commons Attribution 4.0 International License ile lisanslanmaktadır.

Makalelerin telif hakkı yazarlara aittir. Yazarlar yayın haklarına hiçbir kısıtlama olmaksızın sahiptirler.

Bu dergideki tüm yazılar açık erişim olarak sunulmaktadır.

Design: Halil Burak Sakal

Cappadocia Journal of Area Studies (CJAS) is published semi-annually in two issues per year (in June and December) by the Cappadocia University, Center for Social and Strategic Research.

CJAS is a peer-reviewed, scientific, and academic journal.

Authors bear all the responsibility for the articles published in the journal.

The book reviews are published after the evaluation by the Editorial Board.

CJAS screens all submitted articles using web-based plagiarism software.

CJAS publishes scholarly articles on area studies and field research in social sciences and humanities. Current and historical critical evaluations of social phenomena are encouraged. *CJAS* publishes peer-reviewed original research articles, book reviews, and review essays. The audience of the journal is the global scientific community.

The languages of *CJAS* are English and Turkish.

No publication fee is charged for submitted articles.

The readers of *CJAS* may read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of its articles.

All publications in *CJAS* are licensed by the Creative Commons Attribution 4.0 International License.

The copyright of the articles belongs to the authors. The authors retain publishing rights without restrictions.

All manuscripts are published open access in *CJAS*.

İçindekiler / Table of Contents

<i>Halil Burak Sakal, Tuğrul Keskin</i>	Giriş / Introduction Takdim	1-2
<i>Hasan Ali Karasar</i>	Araştırma Makalesi / Research Article Otsu Hadisesi (1891): On dokuzuncu yüzyılın sonunda Rusya-Japonya ilişkileri ve Mustafapaşa’da bir duvar resmi	3-24
<i>Valeriy Morkva</i>	Araştırma Makalesi / Research Article Fathoming the warm waters: The Russian Mediterranean adventure in the age of Napoleonic wars, 1798-1807	25-39
<i>Şeyda Çevikel</i>	Araştırma Makalesi / Research Article Coğrafya kader midir? Coğrafya-dış politika ilişkisi üzerine bir değerlendirme: Azerbaycan örneği	40-63
<i>Sevim Varlıklar</i>	Araştırma Makalesi / Research Article Yeni sömürgecilik ve Afrika’nın yeniden paylaşımı tartışmalarının kesişiminde Gana-Çin ilişkileri	64-86
<i>Mehmet Özer</i>	Araştırma Makalesi / Research Article Dünyanın farklı bölgelerinde terörizm: ETA, IRA ve PKK terör örgütlerinin karşılaştırılması	87-111
<i>Özgür Nuhut</i>	Görüş / Review Essay AB ordusu kurma çabaları nereye evrildi ve NATO’yla birlikte nereye evrilebilir?	112-130
<i>Şevket Akyıldız</i>	Yayın Değerlendirmesi / Book Review Frankopan, Peter. <i>The New Silk Roads: The Present and Future of the World</i> , London: Bloomsbury, 2019. 368 pp.	131-133

Giriş

Takdim

Halil Burak Sakal ^{1,*}, Tuğrul Keskin ²

¹ Doç. Dr., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir, Türkiye. ORCID: 0000-0002-2054-5222.

² Dr. Öğretim Üyesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir, Türkiye. ORCID: 0000-0002-0650-7502.

* İletişim: burak.sakal@kapadokya.edu.tr

DOI: <http://dx.doi.org/10.38154/cjas.37>

Dergimizin 2022 yılındaki ilk sayısında beş araştırma makalesine, bir görüş yazısına ve bir yayın değerlendirmesine yer verdik. Hasan Ali Karasar tarafından yazılan ilk makale, dergimizin yayın yeri olan Mustafapaşa'da, günümüzde Kapadokya Üniversitesinin idari binası olarak hizmet veren Haralambos Konağı'nın duvarındaki bir resmi ele alıyor. Makalenin konusu olan duvar resmi, tarihte "Otsu Hadisesi" olarak bilinen bir olayı oryantalist bir üslupla tasvir ediyor. Otsu Hadisesi, Rus-Japon ilişkilerinde önemli bir gelişme olarak arşivlerdeki yerini alırken, olayın tasvirinin Mustafapaşa'daki konağın duvarına nasıl taşındığı yazar tarafından ayrıntılarıyla değerlendiriliyor. Valeriy Morkva tarafından yazılan ikinci makale, Napolyon savaşları sırasında Osmanlı-Rus ittifakını ele alıyor. Morkva makalesinde yayımlanmış ve yayımlanmamış çeşitli kaynaklara dayanarak incelediği dönemde Yedi Adalar Cumhuriyeti'nin kuruluş koşullarını ve Orta Akdeniz'de kısa ömürlü Rus mevcudiyetini analiz ediyor. İbn-i Haldun'un "coğrafya kader midir?" sorusundan yola çıkan Şeyda Çevikel, makalesinde dış politika ve coğrafya arasındaki bağlantıyı Azerbaycan örneği üzerinden değerlendiriyor. Çevikel makalesinde coğrafyadan türeyen "jeopolitik", "jeostrateji" ve "jeoekonomi" gibi kavramlar üzerinde durduktan sonra, bu kavramları Azerbaycan dış politikası açısından değerlendiriyor. Çevikel, Azerbaycan'ın dış politikasında hidrokarbon kaynaklarını kullanarak siyasi ve ekonomik kazanımlar elde etmenin yollarını aradığını ifade etmekte, aynı zamanda Azerbaycan'ın dış politika stratejilerini dengeli ve çok vektörlü yürüterek dış tehditlere karşı coğrafyanın kendisine sağlamış olduğu avantajları kullanmaya çalıştığını ileri sürüyor.

Yeni sömürgecilik ve Afrika'nın yeniden paylaşımı konularını farklı bir bakış açısıyla ele alan Sevim Varlıklar, makalesinde bu kavramlar çerçevesinde Gana-Çin ilişkilerini değerlendiriyor. Yeni sömürgecilik kavramı, özellikle Gana lideri Nkrumah'ın Batı ile sömürgeci ilişkileri eleştirmesi ve Çin'in yeni bir sömürgeci güç olarak ortaya çıkması açısından kritik önemde görülüyor. Yazar makalesinde Çin'in her ne kadar kendisini Afrika ile ilişkilerinde Batılı sömürgeci ülkelerden farklı şekilde konumlandırırsa da benzer bağımlılık paternlerini yarattığını ifade ediyor. Dünyanın farklı bölgelerindeki terörist örgütleri ve terörizm faaliyetlerini değerlendiren Mehmet Özer, her terör örgütünün farklı dinamiklerinin bulunduğu gözleminden hareketle, İspanya, İngiltere ve Türkiye Cumhuriyeti'nin uzun yıllar boyunca mücadele ettiği ETA, IRA ve PKK terör örgütlerinin bölgesel terör hareketleri olarak ortaya çıkma ve dağılma süreçleri ile eylem yöntemlerini karşılaştırıyor.

Bu sayımızdaki tek görüş yazısı ise Özgür Nuhut tarafından kaleme alındı. Nuhut, savaşın gidişatı ile ilgili yaptığı gözlemlerden hareketle Ukrayna'nın savaşa hazırlıklı, Avrupa'nın ise hazırlıksız olduğunu iddia ediyor. Yazar bu savaşla birlikte Avrupa Birliği tarafından "küllenmekte olan" Avrupa ordusu fikrinin tekrar gündeme getirildiğini ve kuruluşunun onayladığını ifade ediyor. Nuhut makalesinde, Avrupa Birliği'nin güçlü ve bağımsız harekât icra edebileceği bir silahlı kuvvetlere ihtiyacı olup olmadığını tartışıyor. Bu sayımızdaki tek yayın değerlendirmesi ise Şevket Akyıldız tarafından yazıldı. Akyıldız, Peter Frankopan'ın 2019 yılında çıkan *The New Silk Roads: The Present and Future of the World* başlıklı eserini her yönüyle değerlendiriyor.

© 2022. This work is licensed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Araştırma Makalesi

Otsu Hadisesi (1891): On dokuzuncu yüzyılın sonunda Rusya-Japonya ilişkileri ve Mustafapaşa’da bir duvar resmi

Hasan Ali Karasar ^{1,*}

¹ Prof. Dr., Kapadokya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Nevşehir, Türkiye. ORCID: 0000-0003-3129-9706.

* İletişim: hasanali.karasar@kapadokya.edu.tr

Gönderim: 12.06.2022; Kabul: 28.06.2022. DOI: <http://dx.doi.org/10.38154/cjas.23>

Öz: Japonya ziyareti sırasında Rusya İmparatorluğu veliaht prensi Nikolay Aleksandroviç’e karşı bir suikast teşebbüsü gerçekleşmiştir. Prens, Japonya’da dünya turunun bir parçası olarak Trans-Sibirya Demiryolu’nun doğu yönünden inşasını başlatmak üzere bulunmaktaydı. Bu makale, Nikolay Aleksandroviç’in yaşadığı bu suikast girişiminin Kapadokya’daki bir konağın duvarına oryantalist bir üslupla neden ve nasıl taşındığı sorularının cevaplarını aramaktadır. Makale, Otsu hadisesi olarak bilinen suikast girişiminin ve ardından yaşanan sürecin Japonya için önemli bir yargı bağımsızlığı sınavı olduğunu ve hem muhtemel bir uluslararası gerginliğin önüne geçtiğini hem de Japonya’da halkın adalete olan güvenini tazelediğini öne sürmektedir. Otsu hadisesinin Batı’daki yankıları ve resmedilişi yirmi yıldan fazladır hızlı bir Batılılaşma ve modernizasyon içinde olan Japonya’nın Batı’da hala oryantalist bir bakış açısından potansiyel bir koloni genişleme alanı olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Vahşi bir samuray olarak resmedilen suikastçi, aslında düzenli Japon polis gücünün modern Batılı giysileri içinde bir memur olmasına rağmen on dokuzuncu yüzyıl başı samuraylarına benzetilmek istenilmiştir. Olayın tüm detayları incelendiğinde Nikolay’ın hayatını kurtaran iki kişinin Japon çek çek sürücüleri olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan resmi tarih ve Batı basınında Nikolay’ın hayatını kurtaranın Yunan Prensi George olduğu bilgisi yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Otsu hadisesi, II. Nikolay, Rus-Japon ilişkileri, Mustafapaşa, Haralambos Konağı

Otsu Incident (1891): Russia-Japan relations at the end of the nineteenth century and a mural in Mustafapaşa

Abstract: During his visit to Japan, an assassination attempt took place against the crown prince of the Russian Empire, Nicholas Alexandrovich. The prince was in Japan to initiate the construction of the eastern part of the Trans-Siberian Railway. This article seeks answers to the questions of why and how this assassination attempt of Nicholas Alexandrovich was carried to the wall of a mansion in Cappadocia, in an orientalist style. The article argues that the assassination attempt, known as the Otsu incident, and the process that followed was an important test of judicial independence for Japan and both prevented a possible international tension and renewed the public confidence in justice in Japan. The repercussions and portrayal of the Otsu incident in the West reveal that Japan, which has been in rapid Westernization and modernization for more than twenty years, is still seen in the West as a potential colonial expansion area from an orientalist point of view. The assassin, portrayed as a savage, was intended to be likened to early nineteenth-century samurai, even though he was actually an officer of the regular Japanese police force dressed in modern Western uniforms. When all the details of the incident are examined, it is understood that the two people who saved the life of Nicholas were Japanese check-check drivers. On the other hand, the official Russian history and the Western press portrayed the Greek Prince George as the lifesaver of Nicholas.

Keywords: Otsu incident, II. Nicholas, Russia-Japan relations, Mustafapaşa, Haralambos Mansion

Giriş

Rusya İmparatorluğu veliaht prensi Nikolay Aleksandroviç'in (1868-1918) [ileride Rus İmparatoru II. Nikolay (1894-1917)] maiyetindekiler ile Japonya'yı ziyareti sırasında 11 Mayıs 1891 tarihinde kendisine karşı bir suikast teşebbüsü gerçekleşti. O sıralarda 23 yaşındaki genç prens kalabalık bir heyet ile Azak Hatırası (*Pamiat Azova*)¹ isimli zırhlıda çıkmış olduğu dünya turunun bir parçası

¹ Azak Hatırası ismi, Rus Donanmasının ilk ortaya çıktığı yer olan Azak'a ithafen verilmiş bir isimdir. I. Petro tarafından 1695 ve 1696 yıllarında düzenlenen ve Azak Kalesi'nin alınmasıyla sonuçlanan Azak Seferleri hem Petro'nun elde ettiği ilk büyük askeri başarı olmuştur, hem de Rus Donanmasının geniş çaplı inşasına yol açmıştır.

olarak Vladivostok'ta Trans-Sibirya Demiryolunun doğu yönünden inşasını başlatmak, bu yeni projenin temel atma törenine katılmak üzere seyahat ediyordu. Japonya ziyareti veliaht prensin bir yıl önce başlamış olduğu büyük dünya turunun son duraklarından biriydi. Babası Rus İmparatoru III. Aleksandr (1845-94) onu bu seyahate dünyayı görmesi ve gelecek için hazırlanması için göndermişti. Küçük kardeşi Georgiy Aleksandroviç (1871-99) onunla Hindistan'a kadar gelmiş ancak orada yakalandığı verem hastalığı nedeniyle, tedavi görmek için seyahati yarıda keserek eve dönmüştü. Bu önemli seyahatte veliaht prens ve maiyetindekilere Rus İmparatorluk Pasifik Filosunun güçlü gemileri de eşlik etmekteydiler. Hindistan ziyaretinin ardından zırhlının rotası, o zamanlar hızlı modernleşmesi ve sanayileşmesi ile büyük merak uyandıran, diğer taraftan hala egzotik bir ülke olarak görülen Japonya'ya çevrilmişti.

Veliaht prensin Japonya ziyareti sırasında yukarıda zikredilen suikast teşebbüsü, Türkiye'nin ücra denilebilecek bir köyünde 1892 yılında yaptırılmış bir konağın bir duvar resminde yer almaktadır. Şu anda Kapadokya Üniversitesi idari binası olarak kullanılan bu konakta bulunan bu büyük duvar resmi günümüze değin önde gelen sanat tarihçileri tarafından incelenmiştir. Diğer taraftan resme konu olan olay ne Türkçe literatürde ne de İngilizce, Rusça veya Japonca literatürde etraflıca ele alınmıştır. Bunun bir nedeninin, bu olayın üzerinin örtülerek unutturulmak istenmesi olabileceği düşünülmektedir. Olay 1891 yılında cereyan etmiş ve 1892'de inşa edilen konağın en önemli duvarına resmedilmiştir. Konağın duvarındaki resim Fransızca yayımlanan bir gazetedeki temsili çizimden kopyalanmıştır. Oryantalist bir üslupla yapılan resimde hem suikastçı hem de Japonya, olduğundan çok farklı ve vahşi bir biçimde resmedilmiştir. Bu makale, Nikolay Aleksandroviç'in yaşadığı bu suikast girişiminin Kapadokya'daki bir konağın duvarına, üstelik oryantalist bir üslupla, neden ve nasıl taşındığı sorularının cevaplarını aramaktadır.

Büyük seyahat ve tarihçi Ukhtomskiy

On dokuzuncu yüzyıl veya Sömürge İmparatorlukları Çağı, Avrupalı Koloni İmparatorluklarının seyyahlarının, coğrafya cemiyetlerinin ve veliaht prenslerinin egzotik ülkelere, birbirlerinin kolonilerine veya henüz sömürgeleştirilmemiş memleketlere yaptıkları turlarla doludur. Tarihin gördüğü en büyük denizaşırı sömürge İmparatorluğu olan Büyük Britanya İmparatorluğu ile yine tarihin gördüğü en büyük karasal sömürge imparatorluğu olan Rusya İmparatorluğu'nun Asya üzerindeki sömürge yarışı "Büyük Oyun" literatüründe biraz da efsaneleştirilerek detayları ile anlatılmıştır.²

² Bazı örnekler için, bkz: Kaye (1857); Fromkin (1980); Rezun (1986); Hauner (1984).

Yüzyılın sonlarına doğru Rus entelektüelleri ve devlet adamları arasında Batıcılık eski gücünü kaybetmiş, Asyacılık ve Slavofil düşünceler hızla mevkii kazanmıştı. Veliaht prensin bu gezisi ona hem dünyayı göstererek potansiyel genişleme sahaları hakkında fikir verecek, hem de Vladivostok'tan St. Petersburg'a dönüş yolunda Rusya İmparatorluğu'nun azameti hakkında daha iyi bir deneyim yaşatacaktı (Schneider 2016, 3-4).

Nikolay'a bu seyahatinde şahsi tarihçisi diyebileceğimiz bir Rus aristokrat bilim adamı da eşlik etmekteydi. Prens Ukhtomskiy (1861-1921) adındaki bu genç bilim adamı, muhafazakâr Slavofil çevrelerin parlayan bir yıldızı gibiydi ve Rusya'nın geleceğinin Asya'da sömürgeler kurmak olduğuna inanan romantik bir milliyetçiydi. Bu özellikleri dolayısıyla İmparatorluk Coğrafya Cemiyetine üye olarak seçilmiş ve veliaht Prens Nikolay'ın eğitimi ile de görevlendirilmişti. Nikolay'ın Büyük Seyahat'inin (1890-91) bir "büyük Asya turu" haline dönüşmesinde Ukhtomskiy'nin önemli bir payı vardı. Seyahatin adım adım her günü ve seyahat esnasında yaşanan olaylar ayrıntılarıyla not ediliyordu. Daha sonra bu seyahatname 1897 yılında üç cilt halinde ve elbette beklenildiği gibi ağır bir oryantalist dil ile birlikte yayımlanacaktı (Ukhtomskiy 1897). Kitabın yazılması altı yıl sürdü ve her cümlesi Nikolay tarafından kontrol edildi, ardından kitap Leipzig'de basıldı. Zamanın en pahalı kitaplarından biri olmasına rağmen dört baskı yaptı ve çeşitli dillere çevrildi.

Marlène Laruelle (2008), Ukhtomskiy'nin kişiliği ve siyasi görüşlerinin imparatorluk sarayındaki yansımalarını ele alan bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma, Ukhtomskiy'nin genç veliaht prens üzerindeki Asyacı tesirinin imparatorluğun II. Nikolay dönemindeki oryantalist eğilimlerine temel hazırladığını net şekilde ortaya koymaktadır. Ukhtomskiy tarafından 1893'te hanedan ailesi ile tanıştırılan Buryat Badmaev daha sonra "Buryat Rasputin" lakabını alacak kadar ailenin bir parçası olmuştur. Bunu sadece Budist "Beyaz Çar" mitolojisini Rus Çarına uygulamakla veya Rusya İmparatorluğunu Yeni Moğol İmparatorluğu olarak nitelendirdiği görüşleri ile değil, daha ziyade geleneksel Tibet tıbbını Çarlık ailesinin hizmetine sunması ile sağlamıştır. Birçok bakan ve resmi yetkili bu adamın cebini dolduran ticari faaliyetlerinden açıkça bahsetmekten de çekinmemişlerdir. Badmaev ve Uktomskiy'nin Asyacı siyasetinin 1904-1905 Rus-Japon savaşını da körükleyen önemli etkenlerden biri olduğunu iddia eden Laruelle, Uktomskiy'i imparatorluğun resmi Asyacılığının babası olarak görmektedir.

Kuzen George versiyonu

Prens Nikolay'ın yakın arkadaşı ve kuzeni, Yunanistan ve Danimarka Prensi George (Yorgos) (1869-1957) da kendisine bu seyahatte eşlik etmekteydi. Prens

George'un babası bir Danimarka Prensi olan ve ardından bağımsız Yunanistan'ın ikinci kralı olacak olan (1863-1913) Kral I. George'tu. Annesi ise Rus Büyük Düşesi ve Yunanistan Kraliçesi Olga Konstantinovna (1851-1926) idi. Bu şekilde Nikolay ile kuzendiler. Romanov hanedanının bir üyesi olan Olga Konstantinovna'nın babası İmparator I. Nikolay'ın (1796-1855) ikinci oğlu olan Konstantin Nikolayeviç'ti (1827-1892). Yani iki Prensin de büyük dedeleri birdi. Kuzen George annesinin dinini yani Ortodoksluğu seçmişti ve babasının dini olan Luteran Protestanlığa uzaktı (Bertin 1982, 88).

Normalde sakin, eğlenceli ve şakacı olan George'un kitaplara konu olacak denli politik veya askeri maceraları olmamıştır. İsmi en çok duyurduğu hadiselerden biri, Rus veliaht prensi kuzenini Japonya'da bir suikastçinin keskin kılıcından kurtarması olmuştur. Oryantalist bir ve kolonyal yaklaşımın hâkim olduğu Yunan ve Batı basınında Nikolay'ın hayatını aristokrat ve akraba kuzen George'un kurtarması, Japon çek çek sürücülerinin kurtarmasından daha şık görülmüş olmalı ki, hikâye bu şekilde yansıtılmıştır. Kuzen George hakkında en detaylı bilgileri eşi Prenses Marie Bonaparte'ın biyografisinden öğreniyoruz.³ Prenses Fransa'nın en zengin kadınlarından biriydi çünkü Monte Carlo kumar endüstrisini yöneten şirket ona miras kalmıştı. Kuzen George'un Otsu hadisesini hanımına aktardığı şekli ve hayal kırıklıkları yıllar sonra Marie Bonaparte'ın hatıratında şu şekilde yer alıyordu:

1891 yılında, daha 22 yaşında bile değilken, George kuzeni Nikolay'ın, Rus veliaht prensinin, dünya turuna Rus donanmasının bir binbaşı olarak eşlik etti. Üç Rus savaş gemisinin eskortluk ettiği Azak kruvazöründe Seylan, Singapur, Java, Siyam, Çin ve Japonya'ya gittiler. Tapınakları, antik kalıntıları ziyaret ettiler, kaplanlar, filler ve timsahlar avladılar. 9 Mayıs günü gemiler Kobe limanına girdi. Oradan veliaht prens ve kuzeni Kyoto ve ardından Otsu'ya trenle geçtiler. Orada dar bir sokaktan geçerlerken, koruma amaçlı duran bir polis kılıcını çekerek çek çekin arkasından yaklaşmış Nikolay'ın başına iki darbe indirdi. Şans eseri Nikolayın başındaki şapka onu korudu. George kuzeninin tam arkasındaki çekçekten fırlatarak elindeki bastonla saldırganı devirdi. Saldırgan polis olmuş eski bir samuraydı ve batılılardan nefret ediyordu. Veliaht prensin yarası sarıldı ve trenle Kyoto'ya geri döndüler.

Veliaht prensin maiyetinden birileri St. Petersburg'a yanıltıcı bir rapor yolladı. Aslında kurtarıcı olan George bu raporda saldırıyı provoke etmekle suçlanıyordu. Bir versiyona göre kuzenini kötü namı olan yerlere götürüyor, bir başka versiyona göre de kuzenini ayakkabıları ile kutsal mabetlere girmeye teşvik ederek yelek halkın öfkesini kışkırtıyordu. Marie bunu hatıralarında yazarken II. Nikolay'ın günlüğünden 8 Ekim 1891 tarihli bir alıntı yapıyor. Bu tarihte iki kuzen

³ Napoleon Bonaparte'ın yeğeni olan bu kadın yirminci yüzyıl psikanaliz çalışmalarında Freud'dan sonra önemli bir isim olarak kabul edilir. Biyografisi için, bkz: (Bertin 1982).

bu trajediden beş ay sonra bir aile buluşması vesilesi ile Danimarka’da bir araya gelirler. ‘Etrafta yüzen dedikodulara hayret ediyorum. Görünen o ki, Baryatinskiy hayatımı kurtaranın George olmadığını söylüyor. Bundan ne kazancı olacağını umduğunu merak ediyorum. Kendisini mi affettirmeye çalışıyor? (Ama kim onu bir şey yapmamakla suçladı ki?) George’u karalamaya mı çalışıyor? Ama neden? Bence tamamen saçma.’ Bu günlük Ekim devriminden sonra yayınlanmıştı. George, utanç içinde kuzeninden ayrılmıştı. [Bu hadiseden sonra] İngiltere’ye varışında Kraliçe Viktorya onu kabul etmedi. Ancak amcası Galler prensi onu bir sorgudan geçirdi ve masumiyetine inandı (Bertin 1982, 86-87).

Bir başka versiyon ise George’un olay hakkında babası Yunan Kralına yolladığı bir mektubun Danimarka’da *Berlingske Tidende* gazetesinde Mayıs 1891’de yayımlanması ile ortaya çıktı. Bu versiyonda da George’un duyduğu bir ses üzerine çek çekten fırlayarak kaçan Nikolay’ı görmesi ve saldırganı kafasına bastonla vurarak etkisiz hale getirmesi anlatılıyordu. Bu versiyonda Nikolay önce bir dükkâna kaçıyor, hemen sonra oradan çıkarak başka tarafa yöneliyordu (Schneider 2016, 9). Yunan versiyonuna göre Nikolay’ın yaveri Prens Baryatinskiy George’un Nikolay’ın hayatını kurtarmasını büyük bir sorun yapmıştı ve St. Petersburg’a yanıltıcı telgraflar çekiyordu. Ayrıca Danimarka gazetesinde yer alan mektupta Nikolay’ın korkak ve kaçan biri olarak yansıtılması Avrupa’da eğlence konusu oluyordu (Schneider 2016, 10).

Japonya ve Otsu Hadisesi

27 Nisan 1891 sabahı Nagasaki limanına yedi modern Rus savaş gemisi giriyordu. Bunlar *Pamyat Azova* (Azak Hatırası) ve Vladimir Monomakh Firkateynleri, Amiral Nakhimov Kruvazörü, Cigit Yelkenlisi ile Manjur, Bobra ve Koreets hücumbotları idiler (Lensen 1961, 232). Ortodoksların kutsal haftası idi ve Nikolay oruç tutuyordu. Bu yüzden Nikolay resmi ziyarete paskalya yortusunu takip eden pazartesi günü yani 4 Mayıs 1891’de gemisinden inerek başladı. Program sabah 10’da Japon Prensi Arisugava’nın gemiye gelerek Nikolay’ı ziyareti ile başladı. Ardından Nikolay ve heyeti limana çıktılar. Resmî törenin ardından çek çek arabaları ile valinin evine gidip dinlendiler ve öğle yemeği yediler. Nikolay ve maiyeti Japonya’ya varmadan önce, Hindistan, Seylan, Cava, Siyam ve Çin’de egzotik ziyaretler yapmışlar, av partilerine katılmışlar, tarihi yerleri gezmişlerdi. Buradaki beklentileri de farklı değildi.

1868’den itibaren hızlı bir reform sürecine giren Japonya özellikle 1889’da kabul ettiği anayasası ile tüm dünyanın ilgisini çeken, hem egzotik hem de hızla modernleşen bir imaja sahipti. Bu döneme geç Meiji dönemi demek mümkündür. Reformları gerçekleştiren liderler hızla sahneden çekiliyor, kurumlar olgunluk seviyesine ulaşıyorlardı (Neto 2006, 1). Hızlı reformlardan ve Batılılaşmanın baş

döndürücü etkilerinden Japon toplumu da etkileniyordu. Görünüşteki barışçıl havanın ardında içten içe kaynaklı bir Japon toplumu vardı (Neto 2006, 2). Mesela Kasım 1890'da İmparator'un Meclisin açılış törenine giderken geçtiği yolda Batılı hanımların yeterince saygı gösterisi yapmamaları toplumsal kızgınlığa dönüşmüş, küçük çaplı olaylar yaşanmıştı.

Meiji reformları sonucu eski imtiyaz ve gelirlerinden olan sosyal sınıflar yeni döneme ayak uydurmaya çalışıyorlardı. Bunların en önemlisi olan samuray sınıfı ise yeni dünyaya intibakını ağırlıklı olarak modern orduya veya polis gücüne katılarak sağlamaya çalışıyordu (Neto 2006, 3). Sıkı anayasal düzenlemelerle kurulan hükümet sisteminde İmparator'un sembolik ancak güçlü konumu eğitim sistemi ile milli kimliğin parçası haline getirilmiş, Şinto dininin yeniden güçlendirilmesi, Budist tapınaklarının ayrılması ile yeni bir kültür oluşturulmuştu (Neto 2006, 9).

Bu dönemde Japonya'da hâkim olan görüş Rusya'nın tarihi düşman olduğu yönündeydi. 1875 St. Petersburg Antlaşması ile Sahalin Adasının Rusya'ya terki Japonya'nın kuzeye doğru genişlemesinin önündeki engelin Rusya olduğunu açıkça ortaya koyuyordu (Neto 2006, 10). Nikolay'ın Japonya ziyaretinin ardında da gizli emeller olduğu kanısı Japonlar arasında güçlü idi. Gizli emeller olsun veya olmasın bu ziyaretin bir güç gösterisi olduğu konusunda şüphe yoktur. Ama Nikolay açısından durum böyle değildi elbette.

Nikolay Otsu hadisesi hakkında günlüğüne şunları yazıyordu:

29 Nisan. Harikulade bir güne uyandım. Tanrının büyük merhameti olmasaydı bu güzel günün sonunu göremeyecektim. Kyoto'dan çek çek ile küçük Otsu kasabasına gittik. Orada valinin evinde geçtik. Tamamıyla Avrupalı tarzda bir evdi. Bizim için bir pazar kurmuştu. Her birimiz ıvır zıvırlar, küçük biblolar aldık. İşte George bir saat sonra bana büyük bir hizmette bulunacak olan bambu bastonu burada satın almıştı. Öğle yemeğinden sonra dönüş yoluna hazırlandık ve George ve ben Kyoto'da akşam olmadan biraz dinlenebileceğimiz için seviniyorduk. Çek çeklerimize bindik ve sola doğru iki tarafı da kalabalık olan dar bir sokağa döndük. Tam o sırada kafamın sağ tarafına, kulağımın üstüne kuvvetli bir darbe hissettim. Döndüğüm anda bir polisin iğrenç ve nefret dolu yüzünü gördüm, iki eli ile tuttuğu kılıcını bana ikinci kez savuruyordu. Sadece bağırabildim: "Ne, ne istiyorsun?" diye. Çek çekin üzerinden kaldırma atladı. Canavar bana doğru yeni bir hamleyle hazırlanıyordu ve kimse onu durdurmuyordu. Bir yandan sokakta koşmaya başladım diğer yandan yaradan akan kanı elimle durdurmaya çalışıyordum. Kalabalığın içinde saklanmak istedim ama mümkün değildi. Çünkü Japonların hepsi korkmuş ve tüm yönlerde kaçmışlardı... Koşarken arkama bir daha döndüm ve polisi kovalayan George'u gördüm... Sonunda 60 adım kadar koştuktan sonra, bir sokak köşesinde durdum ve arkaya baktım. O zamana kadar, Tanrı'ya şükür, her şey bitmişti. George, kurtarıcım, bastonunun bir darbesi ile iğrenç varlığı devirmişti. Çek çeklerimize

yaklaştığımda [Japon] polisler saldırganı ayaklarından tutuyorlardı. Bir başka polis ise boynuna kılıcını dayamıştı. Anlamadığım şey nasıl olmuştu da George, ben ve o fanatik sokağın ortasında yalnız kalmıştık ve kalabalıktan kimse yardımuma koşmamıştı... Bizim gruptan kimse yardıma koşamazdı tabii çünkü uzun bir konvoy olarak ilerliyorduk. Hatta Prens Arisugava, üçüncü sırada idi, hiçbir şeyi görememişti. Herkesi rahatlatmak ve benim yanımda olmak için elinden geleni yapıyordu. Rambakh (doktor) ilk bandajı yaptı ve en önemlisi kanı durdurdu. Sokaktaki insanlar acıklı bir haldeydiler. Çoğu dizlerinin üzerine oturdular ve ellerini kaldırarak üzüntülerini gösterdiler. Her şeyden önemlisi canım Babam ve Annemi telaşlandırma düşüncesi beni üzdü, bu olayı onlara nasıl yazacaktım (Radzinskiî 1993, 25-26)?

Nikolay hadiseyi günlüğüne aktarırken oldukça soğukkanlı ve objektif bir kurgu sergilemişti. Biraz da naif bir biçimde suikast teşebbüsünü anlatırken kuzeni George'a kurtarıcısı rolünü vermeyi de ihmal etmiyordu. Epey bir kovalamaca sonunda George Japon polisi baston darbesi ile yere seriyor, ardından da diğer Japon polisler onu etkisiz hale getiriyorlardı. Bu hadise zamanın dünya basınında geniş şekilde yer alacaktı. Rusya İmparatorluğu veliaht prensine yapılan bu suikast teşebbüsü Pasifik'te bir savaşı dahi tetikleyebilirdi.

Otsu hadisesi hakkında Batı basınında çıkan haberlere ek olarak 1898 yılında bir macera romanı dahi yayınlanmıştır. Bu romandaki hikâye ise tamamen kurgusal olarak hadiseyi Rus anarşistlerinin örgütlediği büyük bir komploya bağlamış, suikastçinin onlar tarafından tutulduğunu iddia etmiştir (Krusow 1898).

Tabii olayın tüm detaylarını resmi tarih ağzından yazan bir versiyon da çıkacaktı. Burada önemli olan Çareviç'in onurunu koruyarak olayları Rusya İmparatorluğunun azametine gölge düşürmeden anlatmaktı. Bu yüzden resmi tarihi yazan Ukhtomskiy olayı tam detayları ile şöyle anlatıyordu:

Ne kadar zor olursa olsun, 29 Nisan (11 Mayıs) 1891 tarihine kadar Batı'da neredeyse hiç kimsenin adını bilmediği bu şehirde [Otsu] işlenmiş suçun koşulları ve detaylarının açıklanmasına ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, bu şehir, yerlilerin gözünde her zaman dikkate değer bir öneme sahipti. M.S. 700 civarında o zamanlar ülkenin başkenti olan Otsu'da tüm yerel yasalar bir araya getirilmişti. Ülkenin tüm kanunlarının temeli burada atılmıştır. Oraya, bir demiryolu var olmasına rağmen, bize sıkıcı gelen geleneksel Japon çek çek arabaları olan "rikşa"lar ile gidiyoruz... Vahşi suikast girişiminin resmi versiyonuna ve "Hükümet Bülteni" tarafından yayınlanan daha sonraki olaylara geçiyorum:

Biva Gölü'nde küçük bir vapurla yapılan geziden sonra herkes kahvaltının verildiği valinin evine gitti. Kahvaltı sırasında, veliaht prens (*Naslednik Tsesareviç*), [Nikolay] hem Kyoto'da hem de Otsu'da

yapılan samimi karşılaşmadan bahsetti ve tüm nezaketleri için yerel valiye içtenlikle teşekkür etti.

Ekselansları sabah 01.20'de valinin evinden ayrılarak şehrin aynı sokaklarından Kyoto'ya doğru yola çıktılar. "Rikşa"lar şu sırayla gidiyordu: önde yerel polis şefi, onun arkasında Japon teşrifatçılarından biri, daha sonra 30-40 adım mesafesinde tek bir kişi tarafından çekilen ve diğer iki kişi ile arkadan itilen çek çek arabasıyla veliaht prens. Ekselanslarının hemen arkasında, Yunanistan Prensi George vardı ve onun arkasında yine de bir "rikşa" ile Prens Arisugava ve onun arkasında, yolculuğun en başından beri Japon İmparatoru tarafından her zaman Rus veliaht prensine eşlik etmesi emriyle gönderilen bir Japon İmparatorluk muhafızı gidiyorlardı. Daha sonra Rus Büyükelçisi, ardından Prens Baryatinskiy, peşi sıra hem Rus hem de Japon maiyetlerine mensup birçok kişi ve ayrıca yerel yetkililer gidiyorlardı. Cadde, yaklaşık sekiz adım genişliğindeydi [çok dardı] ve aşağı yukarı 50 "rikşa"dan oluşan kortej, arabaları aralarında boşluk kalmayacak şekilde bir sıra halinde, yol boyunca yolun her iki tarafında birbirinden 8-10 adım mesafesinde yerleştirilmiş iki sıra polis arasında ilerliyordu.

Alçak saldırgan Tsuda Sanzo, Japonya'nın bu Önemli Konuğu'nun güvenliğini sağlayan görevliler [polisler] arasındaydı. Sabahtan beri aynı yerdeydi, ancak daha sonra ortaya çıktığı gibi, herhangi bir suç niyetini göstermeden, muhtemelen kendisi için artık belirlediği kurbanın geçmesini bekliyordu. Veliaht prensin aynı yoldan ikinci kez geçeceğini biliyordu. Ekselansları'nın "rikşa"sı yanından geçer geçmez, saflardan zıpladı ve kılıcını çekerek, sağdan ve biraz arkadan, kılıcı iki eliyle tutarak, rikşa ile sürücü arasından sıyrılıp Veliaht Prens'in kafasına vurdu. Prens, arkasını dönerek kötü adamın ikinci kez vurmaya hazır olduğunu görünce, arabadan sokağın sol tarafına atladı. Aynı anda Prens George, "rikşa"sından atlayıp bir bambu bastonla saldırganı arkadan vurdu. O sırada, Majesteleri'nin baş arabacısı, nadir görülen bir soğukkanlılık ve cesaretle, kendini saldırgan polisin ayaklarının altına attı ve polisin ayaklarını elleriyle tutarak onu yere düşürdü. Prens George'un arabacısı, saldırganın bu sırada kılıcını düşürdüğünü görüp kılıcı yerden aldı ve boynuna ve sırtına iki darbe ile saldırganı neredeyse bayılttı ve ayağa kalkmasını imkânsız hâle getirdi.

Tüm bunlar, 15 veya 20 saniyeden fazla sürmedi, böylece her taraftan koşan polis, saldırganı zaten yerde yatarken yakalamayı başardı.

Komşu bir evde bir banka oturtulduğunda Majesteleri'nin ilk sözleri şuydu: "Önemli değil, yeter ki Japonlar bu olayın onlara karşı olan hislerimi ve misafirperverlikleri için duyduğum minnettarlığı bir şekilde değiştirebileceğini düşünmesinler!" Aynı sözler Veliaht Prens tarafından hemen birkaç saniye sonra yanına koşan Prens Arisugava'ya tekrarlandı.

Hemen Dr. Rambach geldi ve Majesteleri'ne sıkı bir sargı yaptı. Pansuman sırasında Çareviç, her iki maiyetin dehşete düşmüş ve çok heyecanlanmış mensuplarıyla dostane bir şekilde az önce olan olayı konuştu.

Bu arada, saldırganı görmek için caddenin karşısına geçen büyükelçimiz, onu iki polisin tuttuğu bir evde buldu. D. E. Şeviç, "dişlerini göstererek soruma kendisinin 'samuray' olduğu yanıtını

verdiğinde yüzündeki acımasız ifadeyi asla unutmayacağım” dedi. Bana bakarken gözlerinde derin, boyun eğmez bir nefret yanıyordu. Çareviç hemen valinin evine geri götürüldü. Sanki hiçbir şey olmamış gibi konuştu. İnsanlar saygıyla eğilerek Çareviç'in sakinliğine ve güler yüzüne hayran kaldılar. Valinin evinde yeni bir pansuman yapıldı ve aynı zamanda, Majesteleri'nin Otsu'dan Kyoto'ya götürülmesi için bir acil durum treni emredildi. Çareviç kendini o kadar çok neşeli ve hayat dolu hissediyordu ki onu kanepeye uzanmaya ikna etmek çok zor olmuştu. Majesteleri'nin sağlığının aldıkları yaranın tehlikeli olmadığını göstermesine rağmen, yine de oldukça güven verici bilgiler ancak Kyoto'ya vardıklarında ve filodan çağrılan doktorlar tarafından ikinci pansuman yapıldıktan ve yaranın kesin olarak tehlikesiz olduğu söylendikten sonra alınabilirdi.

Bu arada 30 Nisan (12 Mayıs) sabahı, yani suikast girişiminin ertesi günü, Japonya İmparatoru'nun akşam Kyoto'da olacağına dair resmi bir duyuru alındı.

Saat 23.00'te Japon İmparatoru geldi ve elçimiz, veliaht prensin emri üzerine tam bir üniforma giydi ve Majesteleri'ni karşılamak için gara gitti. İmparator elçiyi ayrı bir odada karşıladı. Son derece heyecanlıydı; sesi titredi. Majesteleri önce, veliaht prensin yarasının tehlikeli olmadığı konusundaki “tarif edilemez sevincini” ve İmparator ile İmparatoriçe'nin Veliaht Prens'in durumundan “sürekli” haberdar edilmesini istediğini dile getirdi. Sonra imparator, kendisi için bu anın “hayatının en büyük üzüntüsü” olduğunu söyledi. Ayrıca, Çareviç'i hemen görme arzusunu dile getirdi ve elçinin, Majestelerinin muhtemelen çoktan yattığını söylemesi üzerine Çareviç'i ertesi sabah ziyaret edeceğini söyledi. Resmi görüşmenin sonunda İmparator, Veliaht Prens iyileşene kadar Kyoto'da kalmaya kararlı olduğunu açıkladı.

Ertesi sabah İmparator, veliaht prensin Majesteleri'ni yatak odasında kabul ettiği otele geldi. Samimi bir şekilde geçen görüşme 20 dakika sürdü. Veliaht prensin öğleden sonra saat 4'te Rus filosuna taşınmasına karar verilir verilmez, İmparator, kendisini girişte bekleyen Veliaht Prens için tekrar otele uğradı. Arabadan çıkan İmparator, Çareviç'i oturmaya davet etti ve Majesteleri'nin arabada sağ tarafta onur yerini alması konusunda ısrar etti. Prens George ve Prens Arisugava ön koltuğa oturdular. Kyoto'dan Kobe'ye demiryolu yolculuğu sırasında, Prens Baryatinskiy ve elçimiz, yüksek protokol ile birlikte imparatorluk vagonunda yer aldılar.

Kobe'de Japon İmparatorunun bu asil konuğunu iskeleye götürecek bir imparatorluk arabası bekliyordu. Akşam saat 7'de, veliaht prens firkateyn “Azak Hatırası”nın güvertesine çıktı ve orada toplanan tüm mürettebat tarafından coşkulu ve sürekli tekrarlanan “Çok Yaşa”lar ile karşılandı.

1 (13) Mayıs tarihinden itibaren, Majesteleri tam bir sağlık ve huzur içinde firkateynde bulunuyorlardı. İmparator Hazretleri ayın 4'ünde (16'sında) [Mayıs] Majesteleri'nin doğrudan Vladivostok'a gitmesini istediklerinde, Çareviç, Kyoto'da Japon İmparatoru'nu 7 (19) Mayıs'ta yaklaşımakta olan ayrılışı konusunda telgrafi ile derhal bilgilendirdi ve Tokyo'yu ziyaret edemediği ve İmparatoriçe'ye kendini tanıtamadığı için içtenlikle üzgün olduğunu ekledi.

Ertesi gün Japonya İmparatoru da telgrafla cevap verdi ve aynı zamanda, kendi adına bir firkateynle gelen bir teşrifatçı aracılığıyla

Çareviç'i ayrılış gününde Kobe iskelesinde bulunan imparatorluk tesisinde kahvaltıya davet etti. O gün de İmparator oraya Kyoto'dan gelecekti.

Çareviç, İmparator'un davetini kabul etti. Bununla birlikte, akşam, Çareviç'in niyetini öğrenen ve sağlığından endişe eden doktorlar (yaranın alınmasından sonra 7. gündü), karaya çıkışına kesinlikle karşı çıktılar. Majesteleri, bu nedenle, İmparator'a telgraf çekmeye karar verdi, onu firkateyne davet etti ve İmparator'a veda etmeden Japonya'yı terk etmesi durumunda içtenlikle pişman olacağını ekledi. Ertesi gün, 7 (19 Mayıs), saat 12 ½'de, Japonya İmparatoru, Prensler Arisugava ve Kitaşirakava, Baş Mareşal, Saray Bakanı ve iki emir subayı eşliğinde "Azak Hatırası" firkateynine geldi. Japon ve bizim filomuzun bayraklarla süslenmiş tüm gemilerinin yelken serenlerine gönderilen mürettebatları Majesteleri'ni yüksek sesle "Yaşasın" ile karşıladılar. Japon imparatorluk bayrağı, Çareviç bayrağının yanında ana direğe yükseltildi. Maiyeti ve kendilerine daha önce verilen Japon nişanlarını takan amiralleri ile çevrilmiş ve Astra Nişanı şeridini giymiş olan veliaht prens, Japon İmparatoru'yla iskelede karşılaştı ve Japon Marşı'nın sesleri eşliğinde onunla birlikte kendi odalarına geçti.

Ardından yapılan kahvaltı çok samimi bir havada geçti. Kahvaltı sırasında, Çareviç, Japonya'nın İmparatoru ve İmparatoriçesi'nin sağlığına kadeh kaldırdı. Buna karşılık olarak, Majesteleri'nin Yüksek Konuğu, İmparator ve İmparatoriçe'ye bir kadeh kaldırarak yanıt verdi. Kahvaltının sonunda, yüksek protokol en samimi şekilde vedalaştı ve Japonya İmparatoru firkateyni terk etti. Aynı gün saat 5'in sonunda filomuz demir aldı ve iç deniz üzerinden Vladivostok'a doğru yola çıktı.

29 Nisan olayının meydana getirdiği ilk soru şudur: faili böylesine menfur bir suç işlemeye ne sevk etmiş olabilir?

Tsuda Sanzo'nun böyle çaresizliğe kapılmış bir adım atması için yalnız yabancı nefreti yeterli bir sebep gibi görünmüyor, özellikle de Otsu ve Biva Gölü her gün çok sayıda yabancı turist tarafından ziyaret edildiğinden kanlı içgüdülerini tatmin etmek için yeterince fırsatı vardı. Öte yandan, suçun nedeninin sırf Ruslara karşı beslenen nefret olduğunu varsaymak da kesinlikle imkansızdır, çünkü Japonya'da böyle bir nefret yoktur. Rusya, Japonya'ya hiçbir zaman zarar vermedi, onun zayıf ekonomisinden hiçbir zaman kendi çıkarları için yararlanmadı, tam tersine, onun meşru taleplerini her zaman hiçbir çıkar gözetmeden destekledi.

Şunu söyleyebiliriz ki Ruslar, hem Japonya'da çok az sayıda oldukları için hem de onları diğer milletlerden ayıran özel nitelikleri sayesinde Japonlar arasında en çok sevilmeyen halk değildir. Örneğin, denizcilerimiz Japon limanlarında son derece popülerdir, çünkü yerlilere karşı çok cömert ve naziktirler.

Ayrıca, çok nadir bazı gazete makaleleri dışında, genel olarak tüm yerel gazetelerin veliaht prensin beklenen gelişine oldukça sempatik tepki gösterdiği de eklenmelidir. Sonuç olarak, Çareviç'e saldıran suikastçı gazete hikayelerinden etkilenmemiştir.

Bu durumda münferit bir olayla karşılaşılıyor ve bu kanaat soruşturma sonuçlarıyla desteklenmiştir. Soruşturmada anlaşıldığı üzere saldırganın hiçbir ortağı yoktur. Tsuda Sanzo zaten tüm yabancılardan derinden nefret ediyordu. Polisteki 8 yıllık hizmeti sırasında, nefret ettiği yabancıları korumak ise sorumluluklarından

biriydi. Sert ve sosyal olmayan bir mizaca sahipti ve arkadaşları, resmi görevlerine özen göstermesine rağmen, onu vahşi içgüdülere sahip bir insan olarak tarif ediyorlar.

Japonya'da tamamen istisnai bir şekilde Rus veliaht prensine yapılan yüksek karşılama, ona her yerde İmparatorluk onurlarının verilmesi ve en önemlisi, tüm yolculuk boyunca Japonların kendileri tarafından bu önemli konuya göstermiş oldukları sevgi gösterileri ve alkışlar, tüm bunlar, kendi gençlik yıllarında bu aynı insanların yabancılara karşı derin bir nefret beslediklerini hatırlayan "samuray"ı uzun zamandır rahatsız ediyordu.

Her zaman yabancı karşıtı fanatizmiyle öne çıkan Japonya'nın eski başkenti Kyoto'da coşkulu bir karşılama, saldırganın ruhundaki husumet duygularını pekiştirmişti.

Salırgan için Kyoto'daki halkın Rus veliaht prensini sevinçle selamlaması ve imparatorluk bahçesinde geleneksel kıyafetleri içinde yaşlı ve genç "kuşe"lerin (imparator ailesi ile akraba ailelerin üyeleri) Çareviç'in önünde o zamana kadar sadece İmparator'un görebileceği eski bir top oyununu göstermeleri ile ilgili hikayeler dayanılmazdı. Kyoto Belediye Başkanı tarafından resmi bir şekilde okunan ve veliaht prense verilen Kyoto halkının mektubu, tüm bunlar, kederli münzeviyi çıldırttı ve o, kader gününün sabahı, bu muhterem konuyu korumak amacıyla yoldaşlarının saflarında sıraya girdiğinde, sinsi kararını çoktan vermiş olmalıydı.

29 Nisan suçunun tek mantıklı açıklaması budur. Eski ve deneyimli Japonlar bu varsayımlara tamamen katılıyor ve saldırganın sorgulanmasından bile, genel zihinsel durumu dışında, işlenmiş suçun somut ve doğrudan motive edici hiçbir nedeni olmadığı açıktır.

Bu alçaklığın ilk haberiyle, ülkede ortaya çıkan öfke patlaması geneldi ve kontrol edilemezdi. Denilebilir ki, veliahtın kaldığı süre içerisinde Kyoto ve Kobe'ye işlenen suçla ilgili korku ve tiksinti duygularını ifade eden bildiri göndermeyen şehir, köy, cemiyet veya kurum kalmamıştır. Binlerce destek mektubu, telgraf yazılmış ve ziyaretler yapılmıştır; [geçmiş olsun] telgraflarını almak için Kyoto'da alelacele kurulan ve 25 memurdan oluşan ofis, gece gündüz yoğun çalışmalarına rağmen aldığı tüm telgrafları kaydedecek zamanı bulamıyordu.

Prens Baryatinskiy ve elçimiz üç gün içinde birkaç yüz telgraf aldılar. Japon Saray Bakanlığı'nın yaklaşık hesaplamalarına göre 7 Mayıs (19) tarihine kadar yaklaşık 24 bin telgraf alınmıştır. Buna ek olarak, en uzak illerden bile Çareviç'e mektup ve hediyeler getiren heyetler neredeyse saatte bir Kyoto ve Kobe'ye geliyordu.

Majestelerinin doğum gününde, aralarından bazıları çok değerli olan çeşitli hediyelerle dolu üç vapur Osaka'dan çıktı ve veliaht prensin firkateyninin önünde durdu. Firkateyne Osaka tüccarlarının hediyelerinin kabul edilmesini isteyen bir heyet gönderildi. Akşama kadar "Azak Hatırası"nın güvertesi sanat eserleri, kırsal ürünler, tatlılar ve diğer şeylerle tam anlamıyla kaplanmış oldu. Bu naif ama içten bir görüntü, Majesteleri'ni çok etkiledi.

Japon din adamları ve öğrenciler geri kalmadılar. Japonya'nın her yerinde Budist ve Şinto rahipleri Çareviç'in iyileşmesi için halka açık dualar yaptılar. Üniversitelerden ve Japonya'daki tüm okullardan gelen heyetler olaya öfkelerini dile getirdiler ve Majesteleri'ne hızlı iyileşme dileklerini dile getirdiler (Ukhtomskiy 1897, 37-49).

Bu resmi tarih versiyonundan anlıyoruz ki, saldırganı ilk düşüren aslında ne Prens George ne de Japon polisler, sade bir çek çek işçisi (sürücüsü) olan ve Nikolay'ın çek çekini çeken bir vatandaştı. Soğukkanlı bir biçimde saldırganın ayaklarına kendini atarak tutuyor ve onun devrilmesine sebep oluyordu. Ardından da Prens George'un arabacısı hızlı davranıyor, saldırganın düşen kılıcını alarak ona iki darbe vuruyor ve neredeyse onu bayıltıyordu. Yani tam etkisiz hale getiriyordu. Olayın ardından (ertesi gün) İmparator'un Nikolay'ı ziyaret etmek için Kyoto'ya yanına gelmesi, fakat istirahatte olan Nikolay'ı ancak ertesi günü görebilmesi hem Japonların yaşanan hadiseden nasıl dehşete düştüklerini çok iyi açıklaması hem de Rusların tavrını göstermesi açısından önemlidir. Japon İmparatoru'nun ve ailesinin her türlü protokollerini çiğneyerek Nikolay'ın ayrılması öncesi ilgileri, hatta bir kahvaltı için Rus firkateynine çıkmaları olağan şeyler değildi.

Belki de bu yüzden Ruslar olayı uzun uzun irdeledikten sonra suikast teşebbüsünün münferit bir olay olduğuna karar vermişlerdi. Resmi tarih yorumunda bu teşebbüsün Nikolay'ın Japon halkı ve İmparatorluk ailesi tarafından fazlaca sevgi ve saygı ile karşılanmasına bir tepki olduğu sonucuna varılmıştır. Bu olaydan üç buçuk yıl kadar sonra Nikolay Rusya İmparatorluğu tahtına oturacak ve II. Nikolay adını alacaktır. Yine bu olaydan 13 yıl sonra da Pasifik'te Rus-Japon Savaşı gerçekleşecek ve Rusya İmparatorluğu dönemin ağır yenilgilerinden birini alacaktır.

Kowner, Otsu Hadisesini anlatırken, ileriki yıllarda Nikolay'ın Japonya'dan intikam alma hislerinin kaynağı olarak bahseder. Kuzeydoğu Asya'da Rusya'nın artan müdahaleleri Japonya'yı rahatsız eden tek konu değildi. Nikolay Japonya'dan sonra Vladivostok'a geçecek ve Trans-Sibirya demiryolunun doğu ucundan inşaatını başlatacaktı. Bu da Rusya'nın Uzak Doğu'da kalıcı bir sömürgeci güç olarak yerleşmesi anlamına geliyordu (Kowner 2006, 275). Ancak hem Nikolay'ın günlüğündeki hem de resmi tarih yorumundan bu iddiayı destekleyecek bir yorum bulmak imkansızdır. Nakanishi de bu olayın Nikolay'ın dünyasında Japon karşıtı bir iz bıraktığını ve zaman zaman bu retoriğini Japonlar hakkında aşağılayıcı sözler söyleyerek gösterdiğini iddia eder (Nakanishi 2006, 10).

Tsuda Sanzo: saldırganın yargılanması

Peki, kimdi bu Sanzo? Mustafapaşa duvar resminde vahşi bir Samuray olarak resmedilen kişi gerçekten bir Samuray mıydı? Saldırgan Tsuda Sanzo çocukluğunda memleketi Dodo'nun feodal samuray beyinin hizmetkarı olarak çalışmıştı. Ön soruşturmayı yapan savcı Sanzo, saldırısının sebebi olarak onun ileride Japonya'yı işgal etme amacı taşıyan yabancı ajanları engellemeye

çalıştığını düşündüğü sonucuna varmıştı. Dava sürecindeki savcı ise bu hareketin Japon İmparatoru'nun ailesine yapılmış bir saldırı, yani vatana ihanet olarak görülmesi gerektiğini söylemiş ve idam cezası talep etmişti. Ancak yüksek mahkeme yargıçları bunu kabul etmeyerek Sanzo'yu ömür boyu hapis ile cezalandırmışlardı (Yong-Shik Shin 1989, 2). Hükümetin tüm baskılarına rağmen saldırgan Tsuda Sanzo ölüme mahkûm edilmedi. Yüksek mahkeme yargıcı Kojima Korekata onu cinayete teşebbüsten ömür boyu hapse mahkûm etti. Bu da İçişleri Bakanı Saigo Tsugumichi ve Dışişleri Bakanı Aoki Shuz'un istifaları ile sonuçlandı ki, Rusya bununla tatmin olmuş göründü (Kowner 2006, 275).

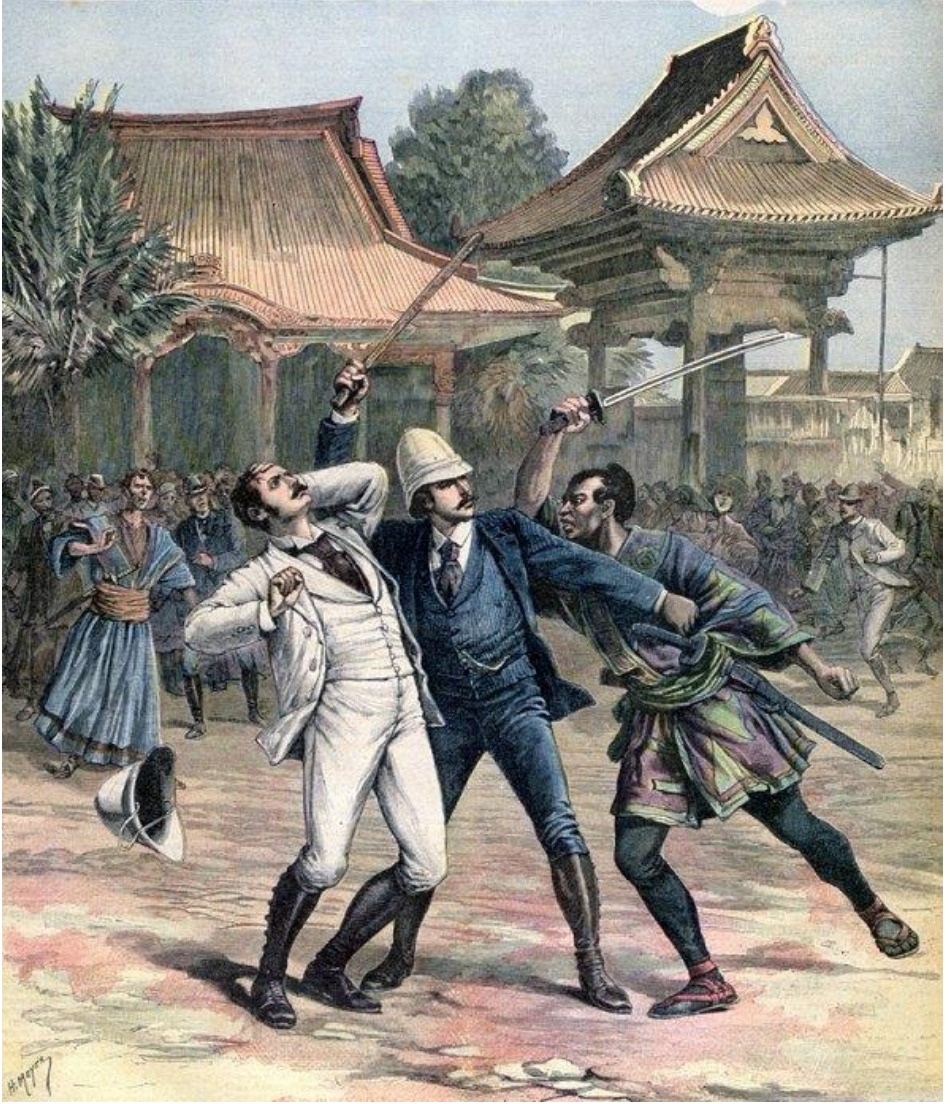
Mahkemenin ardından Hokkaido Adası'ndaki bir hapishaneye gönderilen Sanzo 29 Eylül 1891 de orada hastalanarak öldü.

Yunan gururu

O sırada olayın yankılarının en çok hissedildiği yerlerden biri de Yunanistan olmuştur. Atina'da çıkan *Asty* gazetesi 6 Mayıs 1891 tarihli nüshasında olayı Yunan gururunu okşayıcı bir versiyonla anlatmaktaydı. Olaya mitolojik öğeler de katılan hikâyede büyük ve güçlü ülkenin prensinin küçük ve fakir ülkenin (aynı zamanda kuzeni olan) prensi tarafından nasıl kurtarıldığı ballandırılarak anlatılıyordu. Burada Nikolay ufak tefek ve kibar, George ise heybetli ve güçlü bir şekilde resmediliyordu. Bu versiyonda Otsu olayı iki yerlinin bıçakları ile prene saldırması, birinin korkunç bir yara açması, kanın fışkırmaya başlaması ve ardından diğer prensin bastonu ile saldırganı yere sermesi ve Nikolay'ın hayatını kurtarması olarak anlatılıyordu (Schneider 2016, 1).

Otsu Hadisesi'nin resimleri

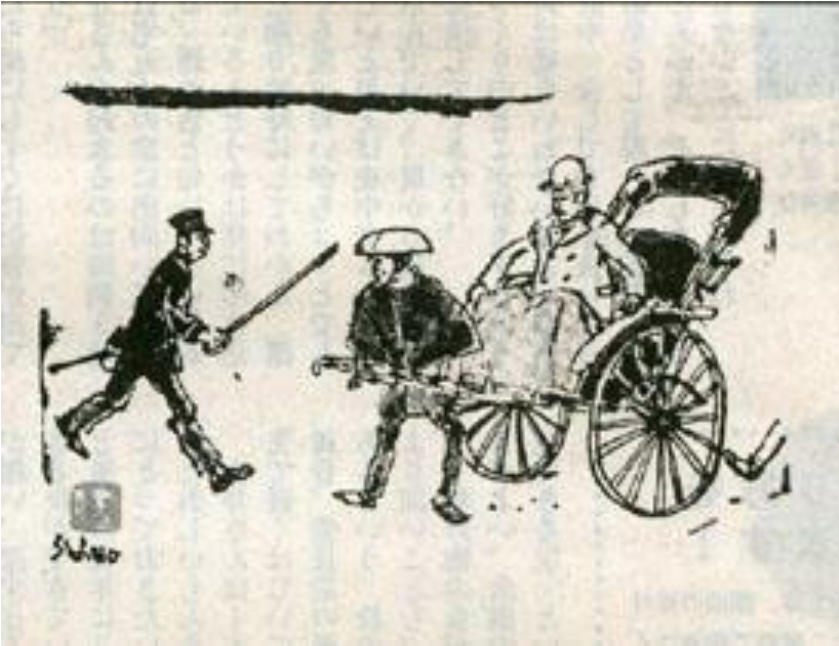
Bu makalenin yazılmasının ana sebebi olan Mustafapaşa'daki Haralambos Konağı'nda bulunan duvar resmi ve Otsu Hadisesi hakkında Türk yazınında çıkan tek makale Prof. Yıldırım Özbek'in Mustafapaşa (Sinassos)'taki Haralambos Sultanis evinin duvarındaki resim ile ilgili olanıdır (Özbek 2017). Özbek bu makalesinde hem resmi, hem de bu resmin ilham alındığı *Le Petit Journal*'daki çizimi detayları ile açıklar. Otsu hadisesi ve Türk taşrasındaki Rumlar üzerindeki etkilerini analiz eder.

Resim 1: Oldukça Oryantalist bir şekilde çizilmiş *Le Petit Journal*'daki Otsu Hadisesi illüstrasyonu (*Le Petit Journal* 1891)

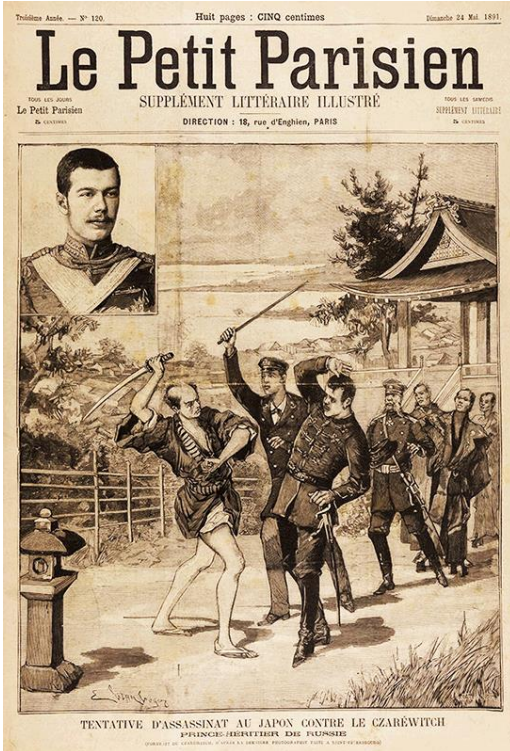
Resim 3: Döneme ait bir Japon kartpostalındaki illüstrasyonda saldırganın polis üniformasında olduğu görülüyor ("Memo Box" 2019).

Resim 4: Bir Japon gazetesindeki illüstrasyonda saldırganın Meiji dönemi polis üniforması net bir biçimde görülüyor ("Kometarou" 2021).

Resim 5: Rus ressam P. İlyuşev tarafından yapılmış gerçekçi bir illüstrasyon, tarihsiz (Schneider 2016).

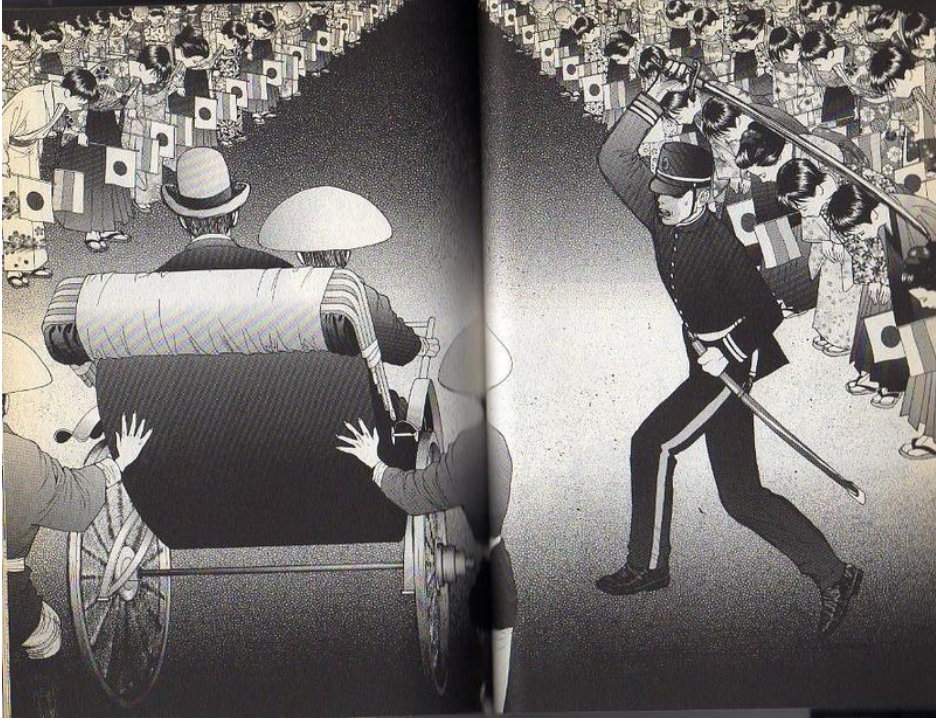
Resim 6: *Le Petit Parisien* Dergisinin Kapağındaki illüstrasyon oryantalist bakış açısını etkileyici bir şekilde ortaya koyarken Yunan Prensinin müdahalesini gerçekçi olmayan bir şekilde tasvir ediyor ("İmperskii Arhiv" 2019).

Resim 7: Otsu sokaklarından geçen konvoyun Japonlar tarafından yapılmış bir illüstrasyonu. Tarihsiz ("O knige istorika-yaponoveda, professora, d.i.n. K.O. Sarkisova 'Put k Tsusime'" 2019).

Resim 8: 28 Mayıs 1891 tarihli Yunan Asty Gazetesinin kapağı. Le Petit Parisien'deki illüstrasyon kopya edilmiş ve aynen kullanılmış (Schneider 2016).

Resim 9: Modern Japon Anime illüstrasyonunda Otsu vakası (2010).

Sonuç

Otsu hadisesi Japonya için önemli bir yargı bağımsızlığı sınavı olmuştur. Avrupa monarşileri ile yakınlığını ve olaydan dolayı üzüntülerini göstermek isteyen İmparator ve siyasetçiler suikastçi için ölüm cezası verilmesi yolunda epey gayret sarf etmiş olsalar da, Japon yüksek mahkemesi mevcut kanunlar çerçevesinde sadece müebbet hapis cezası vermiştir. Meiji Japonya'sının anayasal sistemi işlemiş, hem muhtemel bir uluslararası gerginliğin önüne geçilmiş hem de içeride halkın adalete olan güveni tazelenmiştir.

Otsu hadisesinin Batı'daki yankıları ve resmedilişi 20 yıldan fazladır hızlı bir Batılılaşma ve modernizasyon içinde olan Japonya'nın Batı'da hala oryantalist bir bakış açısından potansiyel bir koloni genişleme alanı olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Vahşi bir samuray olarak resmedilen suikastçi, aslında düzenli Japon polis gücünün modern Batılı giysileri içinde bir memur olmasına rağmen on dokuzuncu yüzyıl başı samuraylarına benzetilmek istenilmiştir.

Bir başka konu ise Yunan Prensinin Nikolay'ın hayatını kurtarıp kurtarmadığı konusudur. Olayın tüm detayları incelendiğinde aslında Nikolay'ın hayatını kurtaran iki kişinin Japon çek çek sürücüleri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu başarılarından dolayı kendilerine ödüller, madalyalar ve emekli aylıkları bağlanmıştır. Ama gerek resmi tarihlerde gerek hatırat ve gerekse Batı basınında olayın versiyonlarında kendisi de bir Batılı asilzade olan Yunan Prensine Nikolay'ın hayatını kurtarma kahramanlığı layık görülmüştür.

Olaydan 13 yıl sonra patlak veren Rus-Japon savaşına bu hadisenin etki edip etmediğini söylemek en azından şimdilik çok mümkün değildir. Ancak unutulmamalıdır ki Nikolay Japonya'dan Vladivostok'a geçmiş ve Trans-Sibirya Demiryolu inşaatının doğudan başlatılmasının temel atma törenine iştirak etmiştir. Pasifik'te genişleme arzuları olan Rusya İmparatorluğu bu dönemde lojistik imkânsızlık sebebi ile barışçıl politika uygulamış olsa da, yirminci yüzyılın başında demiryolunun tamamlanmasından hemen önce, Rusya'nın Pasifik'teki pozisyonu değişmeye başlamıştır. 1904-1905 Rus-Japon savaşında büyük bir mağlubiyet alan Rusya İmparatorluğu'nun bu hezimetinde demiryolunun henüz tamamlanmamış kısımlarının yarattığı lojistik sorunlar önemli rol oynamıştır.

Mustafapaşa'daki bir duvar resminin ardında yatan bir hikayeyi özellikle Rus kaynaklarına dayandırarak açıklamaya çalışan bu çalışmanın konu hakkındaki diğer çalışmalar açısından tamamlayıcı olması umulmaktadır.

Kaynakça

- Bertin, Celia. 1982. *Marie Bonaparte: A Life*. Yale University Press: New Haven.
- Fromkin, David. 1980. "The Great Game in Asia". *Foreign Affairs* 58 (4): 936-51. <https://doi.org/10.2307/20040512>.
- Hauner, Milan. 1984. "The Last Great Game". *Middle East Journal* 38 (1): 72-84.
- "İmperskii Arhiv". 2019. 2019. <http://archive-khvalin.ru/propoved-politicheskogo-ubijstva/>.
- Kaye, John William. 1857. *History of the war in Afghanistan*. Londra: L. Bentley.
- "Kometarou". 2021. Ameba. 31 Ağustos 2021. <https://ameblo.jp/pepasa80/image-12695217022-14994302594.html>.
- Kowner, Rotem. 2006. *Historical Dictionary of the Russo-Japanese War*. Lanham: The Scarecrow Press, Inc.
- Krusow, Major von. 1898. *Die Fahrten und Abenteuer des Thronfolgers Nikolaus von Russland in Japan*.
- Laruelle, Marlène. 2008. "'The White Tsar': Romantic Imperialism in Russia's Legitimizing of Conquering the Far East". *Acta Slavica Iaponica* 25: 113-34.

- Le Petit Journal*. 1891. "İllüstrasyon", 30 Mayıs 1891. <https://preview.redd.it/6xbkya8vwwt81.jpg?width=1748&format=pjpg&auto=webp&s=fb02c49023612ea699201d5d787af72b754f4eac>.
- Lensen, George Alexander. 1961. "The Attempt on Life of Nicholas II in Japan". *The Russian Review* 20 (3).
- "Memo Box". 2019. Ameba. 27 Kasım 2019. <https://ameblo.jp/motoharu567/image-12548767549-14650929576.html>.
- Nakanishi, Michiko. 2006. *Heroes and Friends: Behind the Scenes at the Treaty of Portsmouth*. Place of publication not identified: Peter Randall Pub.
- Neto, Newton Ribeiro Machado. 2006. "How the Ōtsu Incident evidenced the social and political tensions of late Meiji Period?" *Modern Japanese History Paper*. University of Sheffield, School of East Asian Studies.
- "O knige istorika-yaponoveda, professora, d.i.n. K.O. Sarkisova «Put k Tsusime»". 2019. Obşestvo «Rossiya-Yaponiya». 05 Haziran 2019. <https://russaijapansociety.ru/?p=11942>.
- Özbek, Yıldırım. 2017. "Sinassos (Mustafapaşa) Duvar Resimlerinde Tarihi Bir Konu: Otsu Vakası". *Mediterranean Journal of Humanities* 7 (2): 359-65. <https://doi.org/10.13114/MJH.2017.369>.
- Radzinskiĭ, Ėdvard. 1993. *The last Tsar: the life and death of Nicholas II*. Londra: Arrow.
- "Rakuten Blog". 2019. 2019. <https://plaza.rakuten.co.jp/libpubli2/diary/201905100000/>.
- Rezun, Miron. 1986. "The Great Game Revisited". *International Journal* 41 (2): 324-41. <https://doi.org/10.2307/40202372>.
- Schneider, Miriam. 2016. "Tsarevich Nicholas of Russia and Prince Georgios of Greece: A tale of two princes". Heirs to the Throne Project. University of St. Andrews. http://heirstothethrone-project.net/?page_id=2357.
- Ukhtomskiy, E. E. 1897. *Puteshestvie Gosudarya Ėmperatora Nikolaya II na Vostok (v 1890-1891)*. St. Peterburg: Brokgauz.
- Yong-Shik Shin, Peter. 1989. "The Otsu Incident: Japan's hidden history of the attempted assassination of future Emperor Nicholas II of Russia in the town of Otsu, Japan, May 11, 1891 and its implication for historical analysis". Philadelphia: University of Pennsylvania.
2010. Ameba. 26 Eylül 2010. <https://ameblo.jp/gjguiuiyo0/entry-12525905333.html>.

Research Article

Fathoming the warm waters: The Russian Mediterranean adventure in the age of the Napoleonic wars, 1798–1807

Valeriy Morkva ^{1,*}

¹ Assistant Professor, Political Science and International Relations Department, Cappadocia University, Nevşehir, Turkey; ORCID: 0000-0003-0366-6599.

* Correspondence: valeriy.morkva@kapadokya.edu.tr

Received: 28.02.2022; Accepted: 30.05.2022. DOI: <http://dx.doi.org/10.38154/cjas.24>

Abstract: The French advances in Europe during the age of the Napoleonic wars, as well as Napoleon Bonaparte's Egyptian expedition, paved the way for a previously unthinkable alliance between the Russian and Ottoman empires. Both militarily and ideologically, France had become a threat to both monarchies, so in late 1798, for different reasons, the interests of both monarchies coincided. As a result of the defensive alliance between St. Petersburg and the Sublime Porte, the Russian fleet was granted passage through the Black Sea Straits, and the joint Russian-Ottoman naval fleet launched a military expedition against the French in the Mediterranean. The Ottoman-Russian forces subsequently ousted the French from the Ionian Archipelago off the west coast of continental Greece, and Russia gained de facto control over the Ionian Islands and established a naval base in the Adriatic Sea, where it stayed until 1807. The present article draws from a variety of published and unpublished primary sources to analyse and briefly outline the circumstances behind the creation of the Septinsular Republic on the Ionian Islands and the short-lived Russian residency in the Central Mediterranean during the discussed period.

Keywords: Mediterranean, Septinsular Republic, Russia, Ottoman-Russian relations, Napoleonic wars

Sıcak denizlerin derinliklerini ölçmek: Napolyon savaşları çağında Rusya'nın Akdeniz macerası, 1798-1807

Öz: Napolyon savaşları çağında Fransızların Avrupa'daki ilerlemeleri ve Napolyon Bonapart'ın Mısır seferi, o ana kadar Rus ve Osmanlı imparatorlukları arasında düşünülemez ittifakın yolunu açtı. Hem askeri hem de ideolojik olarak, Fransa her iki monarşi için de bir tehdit haline geldi. Bu nedenle 1798'in sonlarında farklı nedenlerle her iki monarşinin çıkarları ortak bir noktada birleşti. St. Petersburg ile Bab-ı Ali arasında yapılan savunma ittifakı sonucunda, Rus donanmasına Karadeniz Boğazlarından geçme fırsatı verilmiş ve Rus-Osmanlı filosu, Akdeniz'de Fransızlara karşı bir askeri sefer başlatmıştır. Osmanlı-Rus kuvvetleri, Fransızları, Yunanistan karasının batısında yer alan İyon Takımadaları'ndan çıkardı. Rusya fiilen İyon Adaları üzerinde kontrol kurmayı başarmış ve 1807 yılına kadar kaldığı Adriyatik Denizi'nde bir deniz üssü kurmuştur. Yayınlanmış ve yayınlanmamış çeşitli birincil kaynaklara dayanan bu makalenin amacı, tartışılan dönemde İyon Adaları'nda Yedi Ada Cumhuriyeti'nin kuruluş koşullarını ve Orta Akdeniz'de kısa ömürlü Rus varlığını analiz etmek ve kısaca özetlemektir.

Anahtar kelimeler: Akdeniz, Yedi Ada Cumhuriyeti, Rusya, Osmanlı-Rus münasebetleri, Napolyon Savaşları

Introduction: The background of the Ottoman-Russian alliance

The landing of Bonaparte's expeditionary force in Egypt in 1798, as well as the French occupation of the Apennine Peninsula, and especially the Ionian archipelago (under the Treaty of Campo Formio, 1797), gave rise to serious concerns not only in Constantinople, but also in many European courts. The highly strategic importance of the Ionian islands off the western coast of continental Greece was underlined in the famous and often-quoted words of General Bonaparte, who in the summer of 1797 wrote to the Directory from his headquarters in Milan that the islands of Corfu, Zante and Cefalonia were of more interest to France than even the whole of Italy, and the possession of the Ionian Islands would enable France either to support the existence of the Ottoman Empire or to take its share as it fell apart (Bonaparte 1859, 235). Having taken control of the islands, France was able to establish a convenient base for its

naval forces and gain a strategic foothold for a possible attack against the Balkan possessions of the Ottomans.

At this point Russia opted to support the preservation of the integrity of the possessions of the Sultan by trying to contain the growing threat posed by the French republican armies to the rest of Europe, favouring an idea of having a “weak neighbour” on its southern borders. The Russian authorities seriously contemplated the outcome of the disintegration of the Ottoman state, though in view of the shift of the balance of power in Europe, it tried in earnest to prevent it. The creation of the Ottoman-Russian military alliance (signed on 3 January, 1799) was an extraordinary event that was very much a surprise even for its participants. It is safe to say that without the French aggression in Egypt, the alliance between the Porte and St. Petersburg most probably would have never occurred.

General Bonaparte was not the sole father of the Ottoman-Russian alliance, however, as very important in this respect was also the death of Catherine II – a quite odious person for the Ottomans – and the ascension to the throne of the new Russian Emperor Paul I. This change in the monarchy in Russia paved the way for further rapprochement between the two states, and eventually created the necessary preconditions for practical cooperation. Should the relations between the Ottoman and Russian Empires remain as they had been under Catherine II, such alliance would have been all but impossible.

The Ottoman-Russian alliance had all but been established by late 1798, giving the Russian side right of passage for its naval vessels through the Black Sea Straits, and a joint Ottoman-Russian naval expedition was duly despatched to the western coast of continental Greece. The combined fleet was charged with attacking the French positions on the Ionian Archipelago and taking control of the islands, and after achieving its goal, the Ionian Islands would for several years serve as a naval base for the Russian fleet in the Mediterranean.

The Ionian campaign of the Ottoman-Russian forces

The very important strategic location of the Ionian Islands, as the coastal edge of the Ottoman Balkan possessions, cemented the decision to send a joint fleet of Russian and Ottoman ships, under the general command of Fyodor Ushakov, to oust the French from their positions. The Ionian campaign was launched in October 1798 (even before the official alliance treaty was signed), and by mid-November 1798, the allied Ottoman-Russian forces, led by Ushakov, had captured six of the seven islands, with only Corfu, the biggest and the most important of the Ionian Islands, remaining in French hands. Considering that the smaller islands had been defended by only modest French garrisons, it was not

that difficult for the large Russo-Ottoman fleet to quickly take over almost all of the archipelago. The military operations at this time, while not extensive, could be considered symbolic, being the first time in history Ottoman and Russian soldiers had fought shoulder to shoulder against a common enemy.

The taking of the island of Corfu was the final and hardest part of the Ionian campaign. Corfu was well fortified and defended by a strong French garrison, and so could not be captured in one blow. By the end of 1798 the allied squadron of Ushakov had laid siege to Corfu, and was waiting for an opportune moment to launch their assault. The Ionian Islands were eventually cleared of French on 3 March, 1799, the date of capture of the fortress of Corfu (Miliutin 1857, Vol.1, 112). The joint Russo-Ottoman forces thus took possession of the last and largest island of the Ionian Archipelago, and the flags of the Russian and the Ottoman Empires were raised over the Corfu fortress.

Elaboration of the future political status of the Ionian Islands

Upon the successful completion of the Ionian campaign, Admiral Ushakov remained on Corfu with the bulk of his joint Russo-Ottoman forces from March until July 1799. After fulfilling the military objectives, the Russian Admiral was also tasked with taking care of a large number of organisational issues that involved not only meeting the needs of his own squadron, but also nothing less than the establishment of a provisional Ionian government, and defining the principles of the future political existence of the islands. While the Russian and Ottoman governments continued to debate the fate of the Ionian archipelago, Ushakov found himself in the position of having to make practical decisions on the spot.

To ensure the maintenance of civil peace and stability, one Ushakov's first actions after capturing Corfu was to proclaim a general amnesty. On 4 March, 1799 the joint proclamation of Ushakov and Kadir Bey, issued both in Italian and Greek, guaranteed all the inhabitants of the islands a full pardon for any collaboration with the French, and respect for their religion and their private property (Stanislavskaja 1983, 132). Upon the orders of the Russian commander, a constituent assembly comprising 15 members, termed the Senate, convened on Corfu in May and drafted what was known as the "Ushakov Constitution". The final version of the Constitution, which was approved on 27 May, 1799, was distinctive in its giving of suffrage to both the nobility and commoners (who met the income qualification requirements) (Stanislavskaja 1983, 139–140). It was necessary to wait, however, to see what kind of decision regarding the future of the Ionian Islands would be taken by the Russian and Ottoman governments.

Ushakov left Corfu with his squadron on 4 August 1799, sailing to Messina to continue the campaign in Italy.

Before concluding the Ionian campaign of the Russo-Ottoman naval forces the allied governments had to decide upon the future political status of the islands, for which negotiations began as early as October 1798 when the Sublime Porte proposed three alternative solutions. These were: 1) to transfer the islands to a secondary state (which could mean only the Kingdom of Naples), 2) to establish an aristocratic republic (like that of Ragusa, bound by nominal vassalage to the Ottoman Sultan, but having independent self-administration and enjoying the right to devise its own foreign policy), or 3) to organise the administration of the isles on the model of the Danube principalities dependent on the Ottoman Empire (McKnight 1962, 151-152; Stanislavskaja 1976, 68). As regards to the abovementioned solutions, the preferences of the Sultan and the Tsarist government were rather different.

Whereas St. Petersburg spoke in favour of the establishment of an aristocratic republic on the islands, on the shores of the Bosphorus it was considered preferable to give the Ionian islands status similar to that of Moldavia and Wallachia, i.e. in a vassal tributary relationship with the Porte, with the right of the latter to appoint the rulers of these dependent territories at its discretion. In accordance with the long-established tradition, the hospodars of the Danube principalities were chosen from among a small group of rich Greek families in the Ottoman capital with close associations with the Sultan's court – the so-called Phanariotes (from the name of a district on the European side of Constantinople). In practice, as evidenced in the Danube principalities, such appointments were a serious source of corruption, ensuring the enrichment of the Ottoman ruling elite through bribes from those vying for the position of hospodar. Sure enough, as stated by Russian ambassador V. S. Tomara, the Russian ambassador at the Porte, (Arkhiv kniazia Vorontsova 1870-1895, Vol. 20, 249-250), the idea of turning the Ionian Islands into yet another milch cow for the Ottoman treasury and certain high-ranking officials appeared to be the most inviting option for the Porte and its zealous supporters among the Greek elite of Constantinople.

It further became clear during the negotiations that the Sultan's government wanted to add the island of Santa Maura (Lefkada) to the Ottoman borders based on its proximity to the mainland, arguing that it should be considered firm land rather than an island, and so should be excluded from the Ionian archipelago. The Ottomans also contested that the islands of Cerigo (Kythira) and Cerigotto (Antikythira) should not be counted among the Ionian Islands, being too remote from the rest of the archipelago.

Regarding these issues, Ambassador Tomara had to engage in special discussions in Constantinople to secure the incorporation of the mentioned islands into the future Ionian state (Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire (AVPRI), V. S. Tomara to F. F. Ushakov, 23 / 12 June 1799. Fond 89. Russia's Relations with Turkey. Op. 89/8. Delo 892, L. L. 63-63 ob.). For some Ottoman government officials, the unwillingness of Russia to accept the establishment of a principality on the Ionian Islands that would be dependent on the Porte, based on the status of Moldavia and Wallachia, was a source of growing discontent. The muted grumbling in Constantinople concerned the large sums of money spent on the upkeep of the Russian naval squadron in the Mediterranean and the participation of the Ottoman navy in the military operations in Italy, from which the Porte stood to gain no tangible advantages (AVPRI. Zapiska Konstantinopol'skikh vestey i razglasheniy. Fond 89. Relations of Russia with Turkey. Op. 89/8. Delo 891, L. 63). Around one year after the joint Russo-Ottoman naval expedition took place within the framework of the Second anti-French coalition, the Septinsular Republic was created on the seven islands of the Ionian archipelago.

Russian foothold in the Mediterranean

The course of the negotiations and the growing tension¹ can be understood from the fact that the final Russo-Ottoman Convention establishing the status of the Ionian Republic could be signed only on 2 April (21 March) 1800. The Convention of 2 April (21 March)² 1800, concluded between Russia and the Porte, stipulated the establishment on the islands of an autonomous republic under the protection of the Russian and Ottoman empires. As agreed by both sides, the Ionian Islands were to be placed under the formal suzerainty of the Ottoman Sultan whereas the position of the principal guarantor of the rights and territorial integrity of the newly founded republic was delegated to the Russian Tsar (PSZRI 1830, 88-92). In this way, the Ionian Republic, which emerged in the maelstrom of the European coalition wars of the late 18th- early 19th centuries, set the first precedent of the creation of the national Greek state in modern times.

¹ The twists and turns of the negotiations, as well as the internal affairs on the Ionian Islands at this time, are detailed in the MA and PhD dissertations of J. L. McKnight: James Lawrence McKnight, *Russia and the Ionian Islands, 1798-1807*. (MA Thesis). The University of Wisconsin - Madison, 1962; James Lawrence McKnight, *Admiral Ushakov and the Ionian Republic; The Genesis of Russia's First Balkan Satellite*. (PhD Dissert.). The University of Wisconsin - Madison, 1965), and in the abovementioned works of A. M. Stanislavskaya.

² The date corresponding to the Gregorian calendar has been listed first, the following date (in brackets) relates to the Julian calendar, or, for the French documents, the French Republican calendar.

It was the will of the Russian side that eventually prevailed, with St. Petersburg advocating autonomy for the Ionian Islands under Ottoman suzerainty and Russian guarantorship. The nominal dependence on the Sultan netted the court in Constantinople only a fixed sum of 75,000 piastres every three years (Article 4 of Convention: PSZRI 1830, Vol. XXVI, 90). The Ionian vassals, on the other hand, gained the right to fly their own flag (Article 6 of Convention: PSZRI 1830, Vol. XXVI, 90), and the Republic could open its own consulates in the Ottoman Empire (Article 3 of Convention: PSZRI 1830, Vol. XXVI, 90). The Ionian coastal mainland, the so-called Venetian Albania, on the other hand, passed under the direct rule of the Porte with the guarantee of all the rights of the local Christian population of mixed Slavic-Greek origin (Article 8 and 9 of Convention: PSZRI 1830, Vol. XXVI, 91).

Alongside the negotiations over the political future of the Ionian Islands that lasted for more than a year, the Russians and the Ottomans would also agree on the issue of garrisoning the fortress of Corfu. As the allied Russo-Ottoman squadron of Ushakov took control of each of the islands, one by one, during the Ionian campaign, the Russian commander would leave a mixed garrison of an equal, even if very small, number of Russian and Ottoman soldiers to hold the position. The fortress of Corfu, on the other hand, after being liberated from the French, was garrisoned only by Russians, while the Ottoman forces stayed outside the fortress walls. Ottoman Rear Admiral (Patrona) Şeremet Mehmet Bey was appointed governor of the city of Corfu, although the duties were actually fulfilled by Lieutenant Colonel Skipor (Stanislavskaia 1983, 137).

After the departure of the last squadrons to Italy in August 1799, overall military command of the islands passed to Captain A. P. Aleksiano, the commander of "Bogoiavleniie Gospodnie", one of the two Russian ships that were docked at Corfu for repair. For the same reason, two Ottoman frigates and two Ottoman corvettes were also left behind on Corfu (Mordvinov 1951-1956, Vol. 3, 80-81). The ongoing negotiations regarding the Corfu garrison resulted finally in an agreement by both sides to maintain a force of 700 Russians and 700 Ottomans.

Ambassador Tomara instructed Ushakov not to allow Ottomans within the walls of the fortress other unless there was the same number of Russian soldiers (Mordvinov 1951-1956, Vol. 3, 111-112). In addition, the regiment of Lieutenant General Mikhail Mikhailovich Borozdin, consisting of 1,656 men, eight cannons and 200 horses, who had previously been appointed to guard the Neapolitan court, arrived in Corfu on 27 November, 1799 (V. S. Tomara to Paul I. 27 / 16 September 1799. AVPRI. Fond 89. Russia's Relations with Turkey. Op. 89/8. Delo 895, L. 78; A Note of the Russian Ambassador V. S. Tomara to the Ottoman

government, regarding the permission for the passage of 13 Russian battleships of Captain Pustoshkin through the Bosphorus, transporting a force of 1,600 men under the command of Major General Borozdin. 27 / 16 1799. Ibidem, L. 80). Waiting for departure to Naples, Borozdin assumed the post of the commandant of the Corfu fortress (Arkas 1863, 881).

Throughout the summer of 1799, as long as the conditions of the season allowed in the Black Sea, the Ottoman capital witnessed the constant arrival of Russian transport ships loaded with provisions and other necessary materials for Ushakov's squadron stationed on Corfu. By the end of 1799, however, Emperor Paul I, disillusioned with his British and Austrian allies and their numerous insults of Russian conduct, decided to leave the Second coalition and recall all his troops from Europe. At the beginning of 1800, the army of Suvorov that had been engaging the French in Northern Italy and Switzerland, marched back to Russia (Miliutin 1857, Vol. 3, 641-642). Similarly, the squadron of Admiral Ushakov, which throughout 1799 had been engaged in hostilities against the French in the Adriatic and Italy, was ordered to leave the Mediterranean and return to the Black Sea ports.

In accordance with the order of Paul I, dated 4 December (23 November), 1799, which was received by Ushakov on 5 January, 1800, the Russian Admiral on 8 January left Messina for Corfu, arriving on 19 January (Arkas 1863, 883-884). Also in January, but somewhat earlier than Ushakov, the newly appointed Ottoman representative Kapıcıbaşı Mustafa Ağa arrived in Corfu with 250 Ottoman soldiers (McKnight 1962, 207). Judging by the letters of Ushakov to Tomara, relations between the Russian Admiral and the Ottoman official from the very outset were far from cordial.

Among the complaints of Mustafa Ağa that incurred the displeasure of the Russian Admiral were those concerning the belated allocation of a house for the Ottoman representative and the alleged confiscation by the Russians of all the cannons in the fortress. Ushakov, for his part, reported that Mustafa Ağa had demanded the best house in the fortress, that the house the Ottoman official was eventually given was kept for Ushakov until the Russian Admiral would arrive at Corfu, and for that reason Mustafa Ağa could not be provided with the house earlier. As for the cannons in the Corfu fortress, according to Ushakov, the Russians did not take anything except for some cannons that were broken and needed replacement (Mordvinov 1951-1956, Vol. 3, 251-253). The petty misunderstandings between the Russian and the Ottoman commanders continued, spurred by such snubs as Mustafa Ağa's refusal to stand upon Ushakov's departure after an audience, or his demand that the Russian squadron

fire a salute on the occasion of the Muslim holiday of Ramadan (Mordvinov 1951-1956, Vol. 3, 263-264).

In no time, Ushakov's patience was exhausted. In a letter to Ambassador Tomara, he said "this man (i.e. Kapıcıbaşı Mustafa Ağa) appears to be being bribed by someone to cause trouble and upset the friendship" (Mordvinov 1951-1956, Vol. 3, 253). Speaking about the demands of Mustafa Ağa for the Russians to fire a salute for Ramadan, Ushakov said: "... his various incongruous demands make me believe that he is insane" (Mordvinov 1951-1956, Vol. 3, 263). In the end, Ushakov asked Tomara to report Mustafa Ağa's behaviour to the Porte, and to ask them to send someone with more manners (Mordvinov 1951-1956, Vol. 3, 253). Furthermore, the majority of the Corfiotes were in general dissatisfied with the presence of Ottoman troops on the island. Finally, it was agreed that the Ottoman part of the Corfu garrison would comprise 300 men, and any additional Ottoman troops beyond this would not be supported at the expense of the local population (McKnight 1962, 210).

On 1 February, 1800, two weeks after his return to Corfu, Ushakov received new orders from the Tsar instructing him to remain on the Ionian Islands and patrol the waters of the Central Mediterranean as a precaution against the possible escape of General Bonaparte from Egypt (McKnight 1962, 214). The two battalions of Borozdin, in the meantime, left Corfu. On 15 March 1800 they embarked on the ships under command of Captain Pustoshkin, and in four days they landed on Italian soil in Otranto where they were to serve as the palace guard of the Neapolitan King Ferdinand IV (Arkas 1863, 886). Soon after the departure of Borozdin's forces from Corfu, the Russo-Ottoman Convention of 2 April, 1800 was signed, establishing the autonomous Republic of the Seven Islands.

With the continuation of the siege of Malta (it surrendered only on 4 September, 1800) after rumours of its fall proved to be false, Paul I on 3 June, 1800 confirmed his earlier orders to Ushakov instructing him to sail with his entire fleet back to the Black Sea ports. Ushakov thus instructed the squadrons of Pustoshkin, Kartsov, Sorokin and Voinovich, which were still operating in Mediterranean waters, to return to Corfu. The first of these arrived respectively on 11 and 14 June, while the latter could not come in time, and remained in Italy. The council of war assembled by Ushakov on 13 July, 1800 decided to leave the two battalions of Borozdin together with three frigates of Captain Sorokin in Naples, while Corfu was left with only 170 artillerymen and engineers under the command of Lieutenant Colonel Hastfer, who was appointed commander of the Corfu fortress (Arkas 1863, 889-890). On 16 July, 1800 Ushakov sailed from Corfu,

and after stay for a month in the Ottoman capital, he returned with his squadron to Akyar (Sevastopol) on 7 November, 1800 (Miliutin 1857, Vol. 2, 505-506).

In 1801, the following year, early in the reign of Aleksandr I, the State Council decided on 15 June to recall the last remaining Russian troops from Corfu and Naples (Miliutin 1857, Vol. 3, 656-657), and by the summer of 1801, all Russian troops had departed from the Ionian Islands. France, with the signing of a peace treaty with Russia (on 8 October, 1801) (Vneshniaia politika Rossii 1960, Vol. 1, 95-97) and a preliminary peace treaty with the Ottoman Empire (on 9 October, 1801) (Noradounghian 1900, 47-48), under a special Russian-French secret convention, became a co-guarantor of the independence of the Ionian state with Russia. The convention stipulated that no foreign troops should be stationed on the islands (Vneshniaia politika Rossii 1960, Vol. 1, 98-101), and so after the Russian Commander in Chief had wielded the highest administrative authority over the islands from 1799–1800, St. Petersburg lost, for a while, all of its interests in the Ionian Islands.

Leave cannot stay

The withdrawal of the Russian troops from Corfu resulted in a state of anarchy. The majority of population were openly antagonistic towards the Ottomans, and were greatly displeased with the fact that the islands had been placed under the suzerainty of the Ottoman Empire. The opinion of Uzunçarşılı that the majority of the population of the Republic of the Seven Islands desired to be under the Ottoman protectorate, while Russia was supported only by a “group of Jacobines” (“...Yedi Ada Cumhuriyeti halkı iki kısma ayrılmıştı. Bunların çoğu Osmanlıların himayesini istiyorlar ve Yakubin taifesi de Rusların emellerine hizmet ediyorlardı”) (Uzunçarşılı 1937, 635) seems to be somewhat debatable. Apparently, the Ottoman suzerainty was supported by only a narrow circle of noblemen, who, like the Ottomans, were seeking the establishment of a state system close to that of the Danube principalities, while the majority of the insular population was more inclined to their Russian coreligionists.

The inhabitants divided into various groupings of pro-French, pro-British and even pro-Ottoman orientation. To restore internal order on the islands, Aleksandr I, at the beginning of 1802, took the decision to deploy Russian troops to the Ionian Islands under the command of Lieutenant General Borozdin, who was at the time stationed in Naples (Vneshniaia politika Rossii 1960, Vol. 1, 167-68; 175-76), and to appoint a special Russian representative to the Republic of the Seven Islands, Count Mocenigo, with respective instructions. Particularly noteworthy are the closing words of Aleksandr I in a letter to Mocenigo, stating that it was the wish of the Russian monarch to keep Russian troops “on the Ionian

Islands as little as possible, so that they could “in the short term to return via the Black Sea to Russia” (Vneshniaia politika Rossii 1960, Vol. 1, 184).

As documents show, neither immediately after the conquest of the islands nor later did Russia express any wish to retain the islands under its control by any means, contrary to the traditional Turkish historiography. Uzunçarşılı, however, believed that Russia, sought to prolong its stay on Corfu under every pretext in order to increase its influence over the Republic of the Seven Islands (“*muhtelif bahanelerle Rusların Korfoda ikametlerini uzatmak istemeleri pek aşikâr olarak yeni cumhuriyet üzerindeki nüfuzunu arttırmak içindi*”) (Uzunçarşılı 1937, 637).

According to Karal, another outstanding Turkish historian, after the threat of the French aggression had been dissolved, there was no longer a need to maintain a friendship with Britain and Russia. The Porte had another task now, which was “to free its territories (apparently, Karal refers here also to the Ionian Republic, which was still under the formal suzerainty of the Sultan; V. M.) occupied by the friendly powers” (*Babı-âli için mevzubahis mesele dost devletlerin işgalinde bulunan toprakları kurtarmak... idi*) (Karal 1999, 81). Among the two main allies of the Ottomans, Russia deployed its forces to the Ionian Islands and Britain continued to occupy Egypt, even after the withdrawal of the French. One cannot deny the existence of the first unseen, and then growing ever more evident discontent of the Ottomans, which was based on the fact that the two Russian grenadier battalions staying in Naples were since September 1802 redeployed on the Ionian Islands (Shapiro 1956, 266-67). Once again, after less than a year, a Russian garrison was stationed on Corfu.

The possibility of the French landing on mainland Greece seemed not only quite real, but even expected, which was voiced time and time again in the Russian diplomatic communications at the time (Arkhip kniazia Vorontsova 1870-1895, Vol. 20, 292-94; Vneshniaia politika Rossii 1960, Vol. 1, 433, 513-17, 530-531, 557; SIRIO 1891, 410-17). The Russian side believed that the Ottoman Empire would be in no position to counter aggression from the French, and so if the domains of the Sultan were to be protected, it would be necessary to increase the number of Russian forces on the Ionian Islands. At the end of 1803, the number of Russian troops on Corfu started to be steadily increased, and would continue to increase throughout 1804–1805. To support the troops on the ground, in September 1805 the Russian government dispatched a squadron under the command of Vice Admiral Dmitrii Nikolaievich Seniavin comprising five ships of the line, one frigate and two brigs, from the Baltic Sea to Corfu (Arkas 1867, 368).

The Ottomans, who could only guess at the possible aims of their potential enemies and allies, considered both the Russian and French threats to be very realistic, and found it difficult to ascertain which of the two threats should be taken more seriously, and what, in fact, should be expected. For Russia, on the other hand, in words of Shapiro “the Tsarist government did not know for sure whether it would have to defend Turkey from Bonaparte’s aggression or to fight with it as an ally of Bonaparte” (Shapiro 1956, 277; Shapiro 1951, 117-18). In both cases, however, Russia’s Ionian foothold was gaining more importance for St. Petersburg.

For the Porte, the presence of the Russian fleet and Russian troops in the Mediterranean continued to be a source of constant and growing concern. Karal, commenting on the Ottoman foreign policy preferences, notes that after the French threat was over and the French troops were removed from Egypt, the Ottomans started to consider the friendship of its allies to be a burden, and to seek rapprochement with France (Karal 1999, 81-82). On the other hand, the Sultan’s government was certainly aware of the worth of the promises of friendship made by Napoleon, as the memory of the Egyptian expedition was too fresh to be forgotten. For this reason, the Ottomans were in no hurry to break away from their Russian allies. At this time, the Russian naval base on Corfu, which was host to more than 12,000 thousand men by the beginning of 1806 (Shapiro 1951, 301), continued to be a significant source of Russian influence in the Mediterranean.

In fact, the Russian military presence on the Ionian Islands was of serious concern not only for the French, but also for the Ottomans. Despite the declarations of friendship made by St. Petersburg, the Porte, based on past experience, had good reason not to put too much trust in Russia. Sultan Selim, his statesmen or the ordinary Ottoman public could hardly be bursting with joy to see Russian warships constantly going to and fro through the Black Sea Straits, so close to the Ottoman capital.

As France sought to augment its strength and influence in Europe in the wake of Napoleon’s decisive success at Austerlitz in December 1805, the Ottomans gained the courage to mount a challenge against Russia and declare war at the end of 1806. Russian forces found themselves isolated on the Ionian archipelago in the midst of the Mediterranean, at war with both the French and the Ottomans, thousands of kilometres away from Russia and with no chance of communication or reinforcements. In 1807, Russia, according to the Treaties of Tilsit, was to evacuate its positions on the Ionian Islands and leave the Adriatic region.

Conclusions

During the first years of the Ottoman-Russian alliance, in the background of the growing antagonism between St. Petersburg on one side and Austria and Great Britain on the other, relations between the Russian and the Ottoman Empires continued to be quite friendly. Throughout the winter of 1798–1799, a mixed Russian-Ottoman squadron under the command of Fyodor Ushakov continued to hold siege to the last stronghold of the French on the Ionian Islands – the fortress of Corfu. Due to the lack of auxiliary troops and provisions, a direct assault was delayed, and the Russian and the Ottoman ships only blockaded Corfu from the sea, patrolling all approaches to the island. The internal crisis in the Ottoman Empire and the ineffectiveness of the Ottoman state apparatus had largely influenced the siege. In early March 1799, only just a three-and-a-half-month blockade, the French garrison on Corfu capitulated, and the primary task of the joint Russo-Ottoman naval expedition was duly accomplished.

After the end of the campaign, however, disagreements between the Russians and Ottomans started to grow, including debates over the sharing of the spoils of war, the garrisoning of the fortresses and the future political status of the Ionian Islands. The final Russo-Ottoman Convention related to the Ionian Republic could be signed only on 2 April (21 March), 1800, one-and-a-half years after the start of the Ionian campaign. All this aside, it would be fair to say that the birth of the Republic of the Seven Islands became possible due to the alliance between the Porte and St. Petersburg in the wake of their joint military operations against France.

Following the resumption of war in Europe in 1803, Russia's apprehensions about a potential French attack against the Balkan possessions of the Sultan once again increased. For this reason, in mid-December 1803 the Tsar decided to reinforce the Russian garrison on Corfu, raising suspicions in the Porte. It is hard to say whether the French or Ottoman governments were more alarmed by the increasing Russian military presence in the Mediterranean. After the French successes at Ulm and Austerlitz, followed by the Franco-Austrian Peace Treaty of Pressburg, the balance of power in Europe had noticeably shifted to France. In these circumstances the Ottoman state in late 1806 declared war on Russia, which at this point had to fight already both against the Napoleonic France and the Ottomans. For the Russian garrison stationed on Corfu, this meant isolation, with no chance of support either from the main Russian bases in the Black Sea or in the Baltics. Later, under the terms of the Treaties of Tilsit (1807) the Russian forces left Corfu, and the Ionian Islands were again occupied by the Napoleonic France. The Russian military presence in the Central Mediterranean, while short-lived,

set a historical precedent that would agitate the minds of later generations of Russians.

References

Primary published and unpublished sources

- Arkhib kniazia Vorontsova. 1870-1895. In 40 Vols. Vol. 20. Moscow: Mamontov.
- Arkhib Vneshnei Politiki Rossiiskoi Imperii (Archive of the Foreign Policy of the Russian Empire, AVPRI). Moscow. V. S. Tomara to F. F. Ushakov, 23 / 12 June 1799. Fond 89. Russia's Relations with Turkey. Op. 89/8. Delo 892, L. L. 63-63 ob.
- Arkhib Vneshnei Politiki Rossiiskoi Imperii. Zapiska Konstantinopol'skikh vestey i razglashenii. May 1799. AVPRI. Fond 89. Relations of Russia with Turkey. Op. 89/8. Delo 891, L. L. 63.
- Bonaparte, Napoléon. 1859. Correspondance de Napoléon Ier. Paris: Henri Plon et J. Dumaine, Vol.3.
- Karal, Enver Ziya. 1999. Selim III'ün Hatt-i Humayunları. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mordvinov, R. N. (ed). 1951-1956. Admiral Ushakov. Moscow: Voienmorizdat. Vol. 3.
- Noradounghian, Gabriel effendi. 1900. Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman. Paris: Cotillon. Vol. 2.
- Polnoie sobranie zakonov Rossiiskoi imperii (PSZRI). Konventsiia, zakliuchennaia v Konstantinopole mezhdru Rossieyu i Portoyu Ottomanskoyu o Respublike sed'm' soiedinionnikh ostrovov. Vol. XXVI. St. Petersburg. 1830. № 19336, 88-92.
- Sbornik Imperatorskogo Russkogo Istoricheskogo Obshchestva (SIRIO). 1891. St. Petersburg: Tipografiia Imperatorskoi Akademii Nauk. Vol.77.
- Vneshniaia politika Rossii XIX – nachala XX veka. Dokumenty Rossiiskogo Ministerstva Inostrannykh Del. (VPR). 1960. Moscow: Gos. Izd. Polit. Lit. Vol. 1.

Secondary sources

- Arkas Z. 1863. Deistviia Chernomorskogo flota s 1798 po 1806 god. *Zapiski Odesskogo Obshchestva Istorii i Drevnostei*. (ZOOID). Vol. 5, 846-901.
- McKnight, James Lawrence. 1962. Russia and the Ionian Islands, 1798-1807. The Conquest of the Islands and Their Role in Russian Diplomacy. MA Thesis. University of Wisconsin.
- McKnight, James Lawrence. 1965. Admiral Ushakov and the Ionian Republic; The Genesis of Russia's First Balkan Satellite. (PhD Dissertation. The University of Wisconsin – Madison.
- Miliutin, D. 1857. Istoriia voyny 1799 goda mezhdru Rossieyu i Frantsieyu. St. Petersburg: Tipografiia Imperatorskoi akademii nauk. Vols. 1-3.

- Shapiro A. L. 1951. Kampanii russkogo flota na Sredizemnom more v 1805-1807 g.g. i admiral D. N. Seniavin. Dissertatsiia na soiskaniie uchenoi stepeni doktora istoricheskikh nauk. Unpublished Doctoral Dissertation. [Sine Loco].
- Shapiro A. L. 1956. Sredizemnomorskiye problem vneshnei politiki Rossii v nachale XIX v. *Istoricheskiye zapiski*, Vol. 55. Moscow: Izd. AN SSSR.
- Slovar' russkikh generalov, uchastnikov boevykh deistviy protiv armii Napoleona Bonaparta v 1812-1815 g.g. In: Rossiiskii Arkhiv. 1996. Vol. 7. Moscow: Stidiia "TRITE" N. Mikhalkova.
- Stanislavskaya, A.M. 1983. Politicheskaya deiatel'nost' F. F. Ushakova v Gretsii, 1798-1800. Moscow: Nauka.
- Stanislavskaya, A.M. 1976. Rossiia i Gretsii v kontse XVIII- nachale XIX veka: Politika Rossii v Ionicheskoi respublike, 1798-1807. Moscow: Nauka.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. 1937. Yedi Ada Cumhuriyeti. *Belleten*, Vol. 1, 627-39.

© 2022. This work is licensed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Araştırma Makalesi

Coğrafya kader midir? Coğrafya-dış politika ilişkisi: Azerbaycan örneği

Şeyda Çevikel^{1,*}

¹ Doktora Öğrencisi, Beşeri, Eğitim ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Hazar Üniversitesi, Bakü, Azerbaycan. ORCID: 0000-0003-3970-952X

* İletişim: seydacevikel@gmail.com

Gönderim: 10.02.2022; Kabul: 27.06.2022. DOI: <http://dx.doi.org/10.38154/cjas.26>

Öz: Bu çalışmada, bir ülkenin bulunduğu coğrafyanın o ülkenin dış politikası üzerinde etkili olduğu savunulmaktadır. Bu da Azerbaycan özelinde incelenmektedir. Coğrafya-dış politika ilişkisinin literatürde nasıl değerlendirildiği ele alındıktan sonra coğrafyadan türeyen jeopolitik, jeostrateji ve jeoekonomi gibi kavramlar üzerine bir okumaya gidilerek; Azerbaycan dış politikası açısından bu kavramlar değerlendirilmektedir. Azerbaycan'ın dış politikasında yakın komşulardan Türkiye ve Gürcistan ile yürütülen iş birliği ve Rusya ile mesafeli ve dengeli bir şekilde devam eden ilişkileri kadar Ermenistan ile yaşanan sorunları da bir şekilde coğrafyası ile ilişkilidir. Azerbaycan'ı hem bir Avrupa hem bir Asya ülkesi yapan, aynı zamanda ekonomik ve stratejik öneme sahip kimi kaynakların bulunması sebebi ile ülkeye küresel bir ilginin oluşmasını da sağlayan yine yerleştiği coğrafyadır. Nitekim petrol ve doğalgaz kaynakları açısından zengin bir ülke olan Azerbaycan, dış politikasında bu iki kaynağı kullanarak siyasi ve ekonomik kazanımlar elde etmenin yollarını aramaktadır. Aynı zamanda dış politika stratejilerini dengeli ve çok vektörlü yürüterek, dış tehditlere karşı coğrafyanın kendisine sağladığı olduğu avantajları kullanmaya çalışmaktadır. Ayrıca bu çalışmada, ülkenin dış politikasını etkileyen başlıca unsurların, 2020 yılında büyük oranda ortadan kalksa da Dağlık Karabağ sorunu ve sahip olduğu enerji kaynakları olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Güney Kafkasya, dış politika, coğrafya, jeopolitik, jeostrateji, jeoekonomi

Geography as destiny? The relationship between geography and foreign policy: in the case of Azerbaijan

Abstract: In this study, it is argued that the geography of a country is effective on the foreign policy of that country. This is examined in the case of Azerbaijan. After discussing how the relationship between geography and foreign policy is evaluated in the literature, by reading on concepts such as geopolitics, geostrategic, and geoeconomics derived from geography, these concepts are evaluated in terms of Azerbaijan's foreign policy. In the foreign policy of Azerbaijan, its cooperation with Turkey and Georgia, which are close neighbors, and its relations with Russia, which continue in a distant and balanced manner, and the problems with Armenia are somehow related to its geography. It is the geography where Azerbaijan is located, which makes it both a European and an Asian country and provides a global interest in the country due to the presence of some resources of economic and strategic importance. Azerbaijan, a country rich in oil and natural gas resources, seeks ways to gain political and economic gains by using these two resources in its foreign policy. At the same time, it tries to use the advantages of geography against external threats by executing its foreign policy strategies in a balanced and multi-vector. In addition, in the study, it is concluded that the main factors affecting the country's foreign policy are the Nagorno-Karabakh Issue, although it disappeared to a large extent in 2020, and the energy resources it has.

Keywords: Azerbaijan, South Caucasus, foreign policy, geography, geopolitics, geostrategy, geoeconomics

Giriş: Coğrafya kader midir?

On dördüncü yüzyılda yaşamış ve “coğrafya kaderdir” söylemiyle bilinen İbn Haldun’un ülkelerin dış politika yönelimleri konusunda detaylı analizleri bulunmamaktadır. Ancak coğrafyanın neden olduğu özellikle iklimsel koşulların öncelikle o coğrafyanın insanlarına, siyasetçilerine ve nihayetinde siyasetine etki ettiğini ileri sürdüğü fikirlerine “Mukaddime” adlı eserinde rastlanmaktadır (Haldun 2013).

Uluslararası siyasette coğrafyanın rolü üzerine düşünceler yeni olmasa da 20. asrın sunmuş olduğu teknolojik gelişmeler, dış politikada coğrafyanın etkili olma fikrinin geri plana itilmesine neden olmuştur. Fakat Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) çözülmesinin ardından Avrasya coğrafyasının

dünyanın dikkatini çekmesi, jeopolitik kavramının dış politikada yükselen bir öneme ulaşmasına sebep olmuş ve büyük güçlerin davranışlarını etkilemiştir. Halford Mackinder'dan (1861-1947) Nicholas John Spykman'a (1893-1943) coğrafyanın, dünya siyasetinde belirleyici olduğu fikri, ön planda tutulmuştur (Arı 2018, 169-170).

Yer üstü ve yer altı kaynakları, deniz varlığı, boğazlar ve benzeri özellikler, coğrafyanın ülkelere sağladığı avantajlara örnek verilebilirken; komşu ile düşmanlık, denize erişim eksikliği, yüksek dağlar, olumsuz iklim koşulları gibi durumlar ise ülkenin diğer ülkelere göre daha zayıf kalmasına neden olabileceğinden, o ülke için dezavantaj olarak nitelenebilmektedir. Aynı zamanda bir ülke için avantaj olarak görünen coğrafi özellikler, kendilerinden daha güçlü devletlerin de faydalanmak istediği, ihtiyaç duyduğu kaynaklar da olabilmektedir. Bu durum ülkelerin ulusal çıkarlarını göz önünde bulundurarak, daha güçlü ülkelere karşı dış politikalarında bir savunma oluşturma ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Böylece jeopolitik, jeostrateji ve jeoekonomi gibi kavramlar dış politikada ön plana çıkmakta ve bu kavramların üretildiği "coğrafya" teriminin dış politika üzerindeki etkisi gündeme gelmektedir. Bu durum Orta Asya ve Kafkasya'da bulunan post-Sovyet ülkeler için göz önünde bulundurulduğunda; güçlü-zayıf ya da zengin-fakir gibi sınıflandırma yapılırken coğrafyanın etkilediği koşullar göz önünde bulundurulmalıdır. Her ne kadar teknolojik gelişmeler salt coğrafyanın dünya siyaseti üzerindeki etkisini ve belirleyiciliğini azaltmış olsa da ülkeler bazında incelendiğinde coğrafya hala dış politika açısından önemli bir faktör olmaya devam etmektedir.

Rusya, Ermenistan, Gürcistan, İran ve Türkiye ile kara sınırı olan Azerbaycan, bulunduğu coğrafi konumu gereği jeopolitik öneme sahip ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Hazar Denizi'ne kıyısı olsa da Hazar'ın okyanuslara bağlantısı olmayan iç su özelliği taşıması, Azerbaycan'ın bir kara ülkesi olma durumunu değiştirmemektedir. Bu durum, diğer kara ülkelerinde olduğu gibi ekonomik ve ticari ilişkilerinde Azerbaycan'ın komşularını transit olarak kullanma zorunluluğunu doğurmaktadır. Aynı zamanda Azerbaycan, doğalgaz ve petrol gibi küresel alanda değerli yeraltı kaynaklarına sahiptir. Bunun yanında hem Asya hem de Avrupa kıtasında toprakları olması sebebiyle stratejik bir konumdadır. Aynı bölgede bulunduğu komşusu Ermenistan ile çatışma ve savaş halinin her zaman olası gözükmesi durumu da coğrafyasının ülkeye sağladığı birçok avantajın yanında bir dezavantaj olarak gösterilebilmektedir (İdan ve Shaffer 2011).

Coğrafyanın ülkenin dış politikası üzerindeki etkisini göstermeyi amaçlayan bu vaka çalışması, belge incelemesine, politika yapıcılarının ve

liderlerin medyada yer alan söylemlerinin analizine, geçmişte yazılan ilgili kaynaklara ve ülkede yaşarken yapılan gözlemlere dayanmaktadır.

Bu çalışma, teknolojik gelişmelere rağmen coğrafyanın dış politika üzerindeki etkisinin yok olmadığını ve coğrafi açıdan dezavantajlı görünen devletlerin avantajlılara göre çok daha kısıtlı politika seçeneklerine sahip olduğunu ve bunun da dış politika kararları üzerinde etkili olduğunu öne sürmektedir. Dört bölümden oluşan çalışma öncelikle literatürde coğrafya ve dış politika ilişkisinin tarihsel gelişimini; sonrasında coğrafya ve coğrafya kavramı ile bağlantılı önemli dış politika terimlerini ele almaktadır. Ardından Azerbaycan'ın parçası olduğu Güney Kafkasya'nın dinamikleri ele alınarak Azerbaycan özelinde coğrafya-dış politika ilişkisine ve ülkenin içinde bulunduğu coğrafyanın, dış politikasında nasıl bir yol çizdiğine odaklanılmaktadır. Bu anlamda çalışmanın coğrafya-dış politika ilişkisi konusunda gelecekteki çalışmalara da kaynaklık edeceği öngörülmektedir.

Literatürde coğrafya-dış politika ilişkisi

Jeopolitik teori savunucuları güç ve ulusal güç kavramlarını ele almaktadır. Amerikan ekolü temsilcilerinden Alfred Thayer Mahan (1840-1914) ve Anglosakson okulun temsilcilerinden Halford Mackinder (1861-1947), coğrafya ile dış politika arasında doğrudan bir nedensellik ilişkisi kurmaktadır (Arı 2018, 175). Mahan, 1890 yılında yazdığı "Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi: 1660-1783" (The Influence of Sea Power upon History: 1660-1783) adlı kitabında deniz gücü kavramını ön plana çıkarmıştır. Mahan'a göre deniz gücü dünyada liderliği getirmektedir (Modelske ve Thompson 1988, 3-4). Mahan, ulusların deniz gücünü etkileyen başlıca koşulları coğrafi konum, doğal üretimler ve iklim açısından fiziksel uygunluk, bölgenin büyüklüğü, nüfus, halkın karakteri ve ulusal kurumlar da dâhil olmak üzere hükümetin karakteri şeklinde sıralamıştır (Mahan 2011, 28-29). Britanya'nın dünya gücü statüsüne çıkmasında deniz gücünün rolünü kanıtlamış ve deniz gücünün unsurlarının aynı zamanda dünya liderliği için gerekli niteliklerden olduğunu da bazı ayrıntılarıyla ortaya koymuştur (Modelske ve Thompson 1988, 9).

Mackinder (1942, 151-173) 1887'de "Coğrafyanın Kapsamı ve Yöntemleri Üzerine" (On the Scope and Methods of Geography)¹ adlı çalışmasında insan ve coğrafya arasındaki etkileşimi ele almıştır. 1904 yılındaki "Tarihin Coğrafi Kalbi" (The Geographical Pivot of History) adlı çalışmasında ise teknolojik gelişmelerle

¹ Mackinder, "Coğrafi koşullar İngiliz ırkını üç çevrede, Britanya, Amerika ve Avustralya'da nasıl farklılaştırdı?" sorusu ile farklı coğrafyaların aynı ırktan insanları farklı davranışlara itebileceğine değinmiştir (Mackinder 1942, 169).

coğrafya arasında bir ilişki kurmuş ve kara gücü ile deniz gücü arasında bir ayrım yaparak özellikle demiryollarındaki gelişmelerin ikisi arasındaki dengeyi değiştirdiğini savunmuştur. 19. yüzyıla kadar deniz gücünün kara gücüne göre üstün olduğunu; fakat 20. yüzyıl teknolojisi ile kara gücünün üstünlüğünün arttığını ileri sürmüştür (Arı 2018, 177, Mackinder 1942, 189-193). Knutsen (2014, 852), coğrafi koşulların devlet davranışları üzerindeki etkisini incelediği makalesinde Mackinder'ın çalışmalarını ve onun "Heartland" (kalbin yeri, kalpgah) tezini ele almıştır. Mackinder'ın 1904'te coğrafyanın devletlerin davranışlarını ve tarihsel olayları etkilediğine dair bir argüman üzerinde durduğu sonucuna varmıştır. Ona göre Mackinder'ın "Heartland" tezi zayıf kabul edilse de; coğrafyanın, yeniliklerle desteklendiğinde devlet davranışını etkilediği düşüncesi daha kabul görmüştür. Böylece doğru şekilde kullanılan teknoloji ve teknolojinin sağladığı yenilikler, hem devletlerin yeteneklerini hem de ulusların bakış açılarını değiştirebilmektedir (Knutsen 2014, 853).

Nicholas J. Spykman'a (1893-1943) göre bir ülkenin dış politikasını coğrafyanın yanında nüfus yoğunluğu, ekonomik yapı, etnik yapı, hükümet şekli gibi birçok unsur etkilemektedir. Ancak tarihte de görüldüğü gibi güçlü devletlerin tarihe adını kazınmış yöneticilerinin bile gelip geçici olduğu dikkate alındığında; Spykman coğrafyanın, değişmez, kalıcı ve ulusal politikanın şekillenmesinde temel faktör olduğu üzerinde durmuştur. Her ne kadar dış politikanın formüle edilmesinde belirleyici tek faktör coğrafya olmasa da dış politika yapıcılarının coğrafyanın sağladığı koşulları göz önünde bulundurarak adım atması gerektiğinin önemi ortadadır (Spykman 1938). Hem asker hem de siyasetçi olan Napolyon Bonapart da coğrafyaya önem atfetmiş ve bir ulusun coğrafyasını bilmenin onun dış politikasını bilmek olduğunu ileri sürmüştür (Brzezinski 1997, 37). Ancak Yves Lacoste (1984, 217-218) aynı fikirde değildir. Bir devletin neden savaş riskini üstlenmeye karar verdiğini anlamak adına, risklerin ve gerilimin en yüksek olduğu bölgelerdeki coğrafi ve jeopolitik yapılandırmaları analiz etmenin gerekli olduğundan bahsetmiş olsa da hâlihazırdaki coğrafi koşulların dış politikayı belirlemediğini savunmuştur.

Ulusçuluğun yükselmesinden itibaren devletler, ya daha büyük topraklara hâkim olmak istemiş; ya da kutsiyet atfettikleri toprakların kaybedilmesi ile milli bir yoksunluk duygusu içine girmiştir. Çünkü toprakların genişlemesi, etkileyecekleri coğrafyanın da genişlemesi anlamına gelmektedir. Bu durum da ülkelerin çatışmasına mahal vererek; uluslararası ilişkilere de çeşitli örnekler sunmuştur (Brzezinski 1997, 37). Her ne kadar teknolojik gelişmeler, bir devletin gücünü etkiliyor olsa da Brzezinski'ye (1928-2017) göre coğrafi konum bir devletin dış siyaset önceliklerinde ön planda yer almaktadır. Aynı zamanda ulusal toprakların büyüklüğü de o ülkenin statüsü ve gücü açısından önemlidir.

Yine Brzezinski'nin dediği gibi bazı devletlerin dış politikasını şekillendirmede toprak anlaşmazlıkları da büyük bir yere sahiptir (Brzezinski 1997, 38). Bu açıdan Azerbaycan, en iyi örneklerden biridir. Bağımsızlığının hemen öncesinde başlayan Dağlık Karabağ Savaşı ve Ermenistan'ın Karabağ topraklarını işgaline son vermek, yıllarca Azerbaycan dış politikasının öncelikli hedefini oluşturmuş ve nihayetinde 2020 yılında bu dış politika hedefine kısmen de olsa kavuşmuştur.

Coğrafya kavramı ve “jeo-”dan türeyenler

Yunanca'da yer anlamına gelen “geo” ile betimleme anlamına gelen “graphie” kelimelerinin birleşmesi ile türetilmiş “geographie” yani yerin tasviri kavramını, ilk defa, MÖ 3. asırda Eratosthenes kullanmış ve Geographika adlı eserini yayınlamıştır (Ünlü 2014, 2). Coğrafya, fiziki ve beşerî olmak üzere iki başlığa daha ayrılmaktadır. Fiziki coğrafya, yerin farklı anlamlandırılmasıyla ilişkili olarak jeopolitik, strateji, milli enerji gibi kavramların ortaya çıkmasıyla siyasi bir boyut da kazanabilmektedir (Durgun 2012, 14). Beşerî coğrafya aynı zamanda ekonomik coğrafyayı da kapsamaktadır. Kurucusu Alexander von Humboldt (1767-1835) olan fiziki coğrafya genel anlamda yeryüzü şekilleri, iklim, sular, canlılar gibi konuları ele alırken; kurucusu Paul Vidal de la Blache (1845-1918) olan beşerî coğrafya ise genel olarak nüfus, yerleşim, siyasi coğrafya, tarihsel coğrafya gibi konuları içermektedir. Aynı zamanda ekonomik coğrafya da beşerî coğrafya ile değerlendirildiğinde ziraat, sanayi, turizm, ulaşım gibi konuları da kapsadığı görülebilmektedir (Doğanay, Özdemir ve Şahin 2012, 2-5).

Beşerî coğrafyanın altında yer alan siyasi coğrafya, mekân ve siyasetin etkileşimini ele almaktadır. Odağına aldığı devletin, iç dinamikleri ile uluslararası ilişkiler ve jeopolitik hareketlilikleri incelemektedir. Jeopolitik kavramından tamamıyla farklı bir anlam barındırmasa da çoğu kez eş anlamlı gibi kullanılması da tam anlamıyla doğru olmayacaktır. Jeopolitik; mekân, iktidar ve tarihsellik bağlarına dayanarak coğrafi olguların önemine eğilerek (Durgun 2012, 15) coğrafya ve dış politika arasında nedensellik bağı kurmaktadır. Buna karşın siyasi coğrafya, coğrafya-dış politika ilişkisini, toplumsal, iktisadi, kültürel ve politik unsurlarla birlikte ele almaktadır (Arı 2018, 170). Friedrich Ratzel'in (1844-1904) 1897'de kaleme aldığı Siyasi Coğrafya (Politische Geographie) adlı eseri, “jeopolitik” kavramını 20. yüzyılda literatüre kazandıran Rudolf Kjellen (1864-1922)'e ilham kaynağı olmuştur (Durgun 2012, 15). Ratzel, siyasi coğrafyayı, mekânsal gerçekler ile siyasi koşullar, olaylar ve gelişmeler arasındaki bağlantıyı inceleyen ve öğreten bir kavram olarak tanımlamıştır (Myklebost 1995, 45). Kjellen ise “coğrafya kaderdir” cümlesiyle tanınan ve coğrafyanın neden olduğu özellikle iklimsel koşulların öncelikle o coğrafyanın insanlarına, siyasetçilerine ve nihayetinde siyasetine etki ettiğini

ileri süren İbn-i Haldun (2013)'un da 14.yüzyılda bahsettiği “organik devlet”² teorisini kullanması ve jeopolitiği icat etmesiyle tanınmaktadır. Kjellen, bu terimi icat etmenin yanında, devletin topraklarının fiziksel karakteri, büyüklüğü ve görelî konumuna işaret ederek, jeopolitiği uluslararası sistemdeki güç konumunun merkezi şeklinde tanımlamıştır. Bu çalışmasının temel önemi de devletlerin diğer devletlerle ilişkilerinde, davranışlarını etkileyen çevresel koşullara yaptığı vurgu olmuştur (Holdar 1992, 319). Kjellen’in Ratzel’den etkilendiği düşünüldüğünde, iki kavramın köklerinin aynı mantıkla oluşturulduğu, hatta jeopolitik ve siyasi coğrafya arasında benzerlik ve farklılık aramak yerine jeopolitiğin siyasi coğrafyanın devamı niteliğinde geliştiği de ileri sürülebilmektedir. Çünkü Jeopolitik başlığı altında toplanan konuların siyasi coğrafya ile büyük oranda örtüştüğü ve coğrafyacıların da Jeopolitiği, Siyasi Coğrafyanın içinde ya da altında konumlandığı görülmektedir (Gürbüz 2010, 10)

Dış politikada önem arz eden bir diğer kavram da “geo” (jeo) kökünden türeyen jeostratejidir. Çünkü coğrafi fırsatların ne ölçüde kullanılacağı hedeflenen stratejiye bağlıdır. Aynı zamanda strateji, belirli siyasi hedeflere ulaşmak için silahlı kuvvetlerin konuşlandırılması ve kullanılmasıyla ilgili de bir düşüncedir. Siyasi hedefler, politika yapıcılar tarafından yapılan seçimlerin bir sonucudur. Bu nedenle coğrafi konuma siyasi ve stratejik bir önem atfedilmektedir. Bu süreçte siyaseti etkileyen coğrafi faktörler, politika yapıcılarının belirli hedefleri tercih etmesinin ve bunları bilinçli bir şekilde stratejik olarak formüle etmeye çalışmasının bir ürünü olmaktadır. Aynı zamanda Sloan ve Gray’in (1999, 3) deyimiyle coğrafya, stratejinin anasıdır da denebilir.

Bir ülkenin dış politikasında coğrafya ile ilgili bir diğer önemli kavram da jeoekonomidir. Genel anlamda jeoekonomi, uluslararası iktisadi ve siyasi ilişkilerde bir bölgenin ya da ülkenin coğrafya ve ekonomisinin stratejik olarak ele alınmasıdır. Jeoekonomi ve jeopolitiğin odağı koyduğu en mühim konu, güç ve gücün kullanımı ile ilişkilidir. Günümüzde ise ulusal gücün önemli belirleyicilerinden biri ekonomidir. Ekonomik kaynaklarını ve nüfus gücünü iyi ölçebilen ülkeler, doğru strateji eşliğinde de kendilerini uluslararası siyasette etkili bir güç konumuna taşıyabilmektedir. Öte yandan güçlü bir ekonominin sürdürebilirliğini sağlamak da büyük oranda enerji kaynaklarının varlığı ile ilişkilidir (Akpınar ve Başbüyük Summer 2011, 120). Örneğin Rusya, yıllardır doğal gazı Avrupa Birliği ülkeleri karşısında stratejik bir kaldıraç olarak kullanmaktadır.

² İbni Haldun’un devleti canlı bir organizmaya benzettiği “uzviyet teorisi”ni, Kjellen “organismus” yani “organik devlet” olarak geliştirmiştir.

Güney Kafkasya coğrafyasının dinamikleri

Dünyada hem artan nüfus hem de gelişen teknoloji, enerji tüketimini de arttırmaktadır. Bu da özellikle gelişmiş ülkeleri enerji arayışı içine sokmaktadır. Brzezinski'nin de iddia ettiği gibi bu ihtiyaç, ülkeleri rekabete sürüklerken, yayılmacı duyguların tekrar gün yüzüne çıkmasına neden olmaktadır (Brzezinski 1997, 125). Enerji açısından zengin "Avrasya Balkanları" olarak tanımladığı bölgede üçü Güney Kafkasya ülkesi olmak üzere dokuz ülke (beş Orta Asya ülkesi ve Afganistan) vardır. Brzezinski, bölgeyi etnik çatışmaların, siyasi istikrarsızlığın ve sınır sorunlarının aktif olduğu bir yer olarak tanımlamaktadır. Ancak, Orta Asyalı eski Sovyet ülkelerinin aksine Güney Kafkasya ülkeleri için milli yapının güçlü olduğuna ve daha çok dış kaynaklı anlaşmazlıklar sebebiyle güvenlik ortamının bozulduğuna işaret etmektedir (Brzezinski 1997, 125,128). Güvenliği sağlama endişeleri de bu ülkeleri müttefik arayışına itmiş; böylece bölgenin içinde bulunduğu durumdan ve kaynaklarından faydalanmak isteyen diğer aktörler için fırsat doğmuştur.

Şekil 1: Kafkasya Siyasi Haritası (MSB Harita Genel Komutanlığı 2009)

Güney Kafkasya'nın, Güney-Kuzey ve Doğu-Batı ilişkilerini kolaylaştırması; önemli kara, su ve hava yollarının kesişmesinde olması; zengin enerji rezervleri ve farklı medeniyetlerin ve geçmişte rakip olan blokların

bağlantı noktasında yer alması gibi özellikleri, bölgenin siyasi gelişiminde önemli bir faktör olmaktadır (Hasanov 2016, 360, Gachechiladze 2002, 115).

Sovyet döneminde ise Güney Kafkasya, jeopolitik açıdan ilgi çekici bir konumda değildi, çünkü burası, dünyanın en geniş ülkesinin sadece bir parçası olarak anılmaktaydı. Ancak 1980'li yıllarda Hazar Denizi'nin hidrokarbon kaynakları açısından zengin olduğu kanıtlanınca; Güney Kafkasya küresel ekonomi için dikkat çekici bir yere sahip oldu. Sovyetler Birliği'nin çözülmesinin akabinde Rusya, Güney Kafkasya ülkelerindeki güç dengesini hesaba katmak zorunda kaldı. Aynı zamanda bölgedeki devletlerin her biri ile ilgili olarak kendi yaklaşımlarını geliştirdi. Çünkü Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Güney Kafkasya tamamen coğrafi bir kavram olarak nitelendi ve ekonomik veya siyasi bir oluşum içine girmede (Zhiltsov, Stoll ve Blishchenko 2017). Petrol ile anılan Orta Doğu'ya bir alternatif olmanın yanında, Batı pazarlarına petrol ve gaz dağıtımına elverişli konumu sayesinde jeopolitik bir önem de elde etti. Böylece Hazar petrolüne artan ilgi, bölgedeki üç ülke Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın kendilerini büyük güçlerin Güney Kafkasya'da yarattığı rekabet ortamının içinde bulması ile sonuçlandı. Bölgeye komşu olan güçler Rusya, Türkiye ve İran, bölgeye ilgi gösteren diğer güçlere göre daha avantajlı bir pozisyonda yer alırken ABD de Basra Körfezi'ne bağımlılığını azaltmak ve petrol kaynaklarını çeşitlendirmek adına bir dış aktör olarak bölgede bulunmayı tercih etti (Gachechiladze 2002, 114). Öte yandan AB'nin ve NATO'nun Doğu'ya genişleme hamleleri, bölge ülkelerinin, Batı'nın yeni komşuları olmasının yanında; Avrupa'nın siyasi, askeri ve ekonomik ilgi alanında yer almasını da doğurdu. Bu durum bölgede Batı ile entegrasyona sıcak bakmayan iki önemli güç Rusya ve İran'ı rahatsız ederken Ermenistan da bu iki devletle çoğu kez aynı tarafta yer aldı (Hasanov 2016, 359). Gürcistan ve Azerbaycan ise bağımsız birer devlet olduklarından beri Türkiye ile enerji rezervlerinin işletimi ve Rusya'nın yer almadığı projeler ile alternatif yollardan Avrupa pazarlarına enerji ulaştırılması hususunda ortak girişimler içinde bulundu. Bu girişimlerin en önemlilerinden biri de Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi'ydi. 443 kilometresi Azerbaycan'dan, 248 kilometresi Gürcistan'dan ve 1076 kilometresi ise Türkiye'den geçen 1767 kilometre uzunluğundaki bu hat sayesinde ham petrolün dünya pazarına ulaşması sağlanmaktadır (Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu tarih yok).

2007 yılında devreye giren Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı'nın Şah Deniz sahasının ilk fazında üretilen gaz Gürcistan, Türkiye ve Yunanistan'a ihraç edildi. Öte yandan Tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması adına mühim olan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattının temeli 2007 yılında Gürcistan'da atıldı. "Bakü-Tiflis-Ceyhan ve "Bakü- Tiflis- Erzurum" boru hatları ve "Bakü- Tiflis- Kars"

demiryolu hattı üç ülke için hem iş birliği göstergesi hem de jeoekonomik açıdan önemli bir fırsat oldu. Aynı zamanda Avrupa, Yakın Doğu ve Orta Doğu arasında jeopolitik açıdan avantajlı olan bu bölgenin doğal kaynaklar açısından da zengin olması, SSCB'nin çöküşü ile ABD, İngiltere, AB, Türkiye, İran, Çin gibi dış aktörlerin bölgede çıkarlarına uygun adımlar atmasına neden oldu (Koryt ve Нурышев 2021, 105, Hasanov 2016, 361, Azərbaycan Prezidentinin Rəsmi internet səhifəsi 2021).

Azerbaycan petrol ve gaz açısından Batı'nın odağında bir ülke iken Gürcistan da enerjiyi taşıma konusunda transit bir noktada olduğundan önemlidir. Ermenistan ise enerji açısından zengin olmasa da Rusya'nın yörüngesinde ve onun siyasi desteği ile Dağlık Karabağ'da uzun yıllar işgalci olarak kalan, aynı zamanda ABD'nin stratejik çıkarlarını da gerçekleştirmek adına bölgede parçalayıcı rol oynayan ülkedir (Mammadova 2014). Bu bağlamda bahsedilen ülkeler içinde dış politikada en istikrarsız ve zor durumda olan Ermenistan gözükmektedir. Sırtını bu iki büyük güce dayarken aynı zamanda ikisinin kısılcığında kalmış, bağımlı bir şekilde hareket etmektedir. Bunun yanında hem Azerbaycan'ın hem de Ermenistan'ın içinde bulunduğu Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan (BDT), Gürcistan 2009 yılında ayrılmıştır (CHİ 2021).

Azerbaycan bağımsızlığını elde ettikten sonra dış politika stratejilerini belirlerken hem tarihi, dini, kültürel ve etnik bağlarını; hem de ülkenin jeopolitik ve stratejik kaygılarını göz önünde bulundurmuştur. Tarihi ve dini açıdan İran'a yakın olan ülke, Türkiye ile etnik, dilsel ve geleneksel bağlara sahiptir. Öte yandan eski Sovyetler Birliği üyesi olması sebebiyle de Rusya ile tarihi, siyasi ve dilsel bağlar içindedir. Yani yeni bağımsız bir devlet olarak Azerbaycan, dış politika yapımını gerçekleştirirken kendisini bu 3 ülkenin çemberinde bulmuştur. Bu da ülkenin dengeli bir dış politika tercih etmesine neden olmuştur (Mehdiyeva 2003, 271).

Dağlık Karabağ ekseninde jeopolitik ve jeostratejik hamleler ve Azerbaycan dış politikasına yansımaları

Azerbaycan, Avrasya kıtasında, Güney Kafkasya bölgesinde yer alan ve Hazar'a kıyısı olan ülkelerden biridir. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dan oluşan Güney Kafkasya'nın en büyük yüz ölçümüne sahip ve ekonomik açıdan da en gelişmiş ülkesidir. Azerbaycan'ın yüzölçümü 86,6 bin km² ve nüfusu 10 269 696³'dür. Güneyden İran'a 765 km, Türkiye'ye 15 km; kuzeyden Rusya'ya 390 km, kuzeybatıda Gürcistan'a 480 km ve batıda Ermenistan'a 1007 km uzunluğunda

³ 27.11.2021'de <https://www.worldometers.info/world-population/azerbaijan-population/> sitesinden elde edilen en güncel sayıdır.

sınırı vardır (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi President Kitabxanası, 36-38). Aynı zamanda Hazar Denizi dolayısıyla Rusya, İran, Kazakistan ve Türkmenistan ile de deniz sınırı bulunmaktadır. Politik açıdan konumunu ise coğrafi konumu gibi değişmez değildir. Çünkü sahip olduğu ekonomik, askeri, politik vb. kaynakları nasıl kullandığı ve nasıl hamleler yaptığı ile de ilişkili olduğundan dinamikdir. Azerbaycan'ın jeopolitik, jeoekonomik ve jeostratejik durumunu Asya ile Avrupa arasında bir noktada olması, yeraltı ve yerüstü zenginlikleri, iklim özellikleri, demografik karakteristiği gibi unsurlar belirlediği gibi sınır komşuları, sınır bölgelerinde yaşayan nüfusun özyapısı, komşularının jeopolitik faaliyetleri de etkilemektedir (Hasanov 2016, 116-117). Yani jeopolitik çevre etkeni, devletlerin "jeo-statüsü"nü belirlemenin yanında ulusal güvenlikleri açısından doğru hamleler yapmalarını da gerektirmektedir. Nitekim bağımsızlık öncesi de Azerbaycan toprağı olan Dağlık Karabağ bölgesinin sonrasında, komşusu Ermenistan işgaliyle çatışma alanına dönmesi buna bir örnektir. Bu durum iki ülkenin dış politika stratejilerini uzun yıllardır meşgul etmektedir ve meşgul etmeye devam edecek gibi gözükmektedir.⁴

SSCB'nin çöküşünün bir mirası olarak kalan Dağlık Karabağ sorunu, uzun yıllardır istikrarsız ateşkesler eşliğinde devam etmişti. 1988'den ilk ateşkesin gerçekleştiği 1994 yılına dek Azerbaycan-Ermenistan çatışmalarında iki taraf da çok sayıda kayıp verdi. SSCB'nin çözülme sürecinin ardından bu sorun, bir iç sorun olmaktan çıkarak bu iki bağımsız devletin sorunu haline geldi. Akabinde ikisinin de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)⁵ üyeliğine geçmesiyle; artık bu problem, uluslararası bir platforma taşınmış oldu. Kısa bir süre sonra iki ülke Birleşmiş Milletler (BM) üyeliğine de kabul edildi. BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkı olan ABD, Rusya, Fransa ve bir ihtimal Çin'in desteği ile sorunun kendi adına olumlu sonuçlanacağını düşünen Ermenistan, Dağlık Karabağ sorununun BM'de ele alınmasını tercih ediyordu. Azerbaycan ise bu sebepten BM'de adil bir çözüme ulaşamayacağını düşündüğünden; AGİT çerçevesinde sorunun ele alınmasına daha sıcak bakıyordu. Rusya ise o dönemde bir dış gözlemci gibi davranarak hareketsizliğini sürdürmüş olsa da 20 Şubat 1992'de iki ülkenin Dışişleri Bakanları ile bir araya gelerek arabulucu oldu ve

⁴ 2020 yılında Karabağ'da yaşanan çatışmalar sonunda çok defa Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkes olsa da Azerbaycan'a göre Ermeni tarafının, Ermenistan'a göre Azerbaycan tarafının taciz ateşleriyle ateşkes bozulmuştur. Son olarak Kasım 2020'de Azerbaycan'ın zaferini kabul etmek zorunda kalan Ermenistan, Rusya'nın da arabuluculuğu ile anlaşmak üzere masaya oturmuş ve 3 ülke arasında antlaşma imzalanmıştır.

⁵ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), 1994 yılında uluslararası bir organizasyon haline gelerek; adını AGİT olarak değiştirmiştir (TC Dış İşleri Bakanlığı tarih yok).

çatışmaların durdurulmasına yönelik kararlar alınmasına önayak oldu. Ancak dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı ve Rusya yanlısı politikalar sürdürmeyi tercih eden Ayaz Muttalibov'un, Ebülfez Elçibey ⁶ 'in kurucusu olduğu Azerbaycan Halk Cephesi tarafından istifaya çağrılması, mecliste BDT'ye katılma talebinin onaylanmaması, SSCB'ye olan borcun yok sayılması gibi durumlar, Rusya'nın Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ın yanında yer almasına ve Dağlık Karabağ sorununu, bölgede kendi nüfuzunu arttırmak için kullanmasına neden oldu. Azerbaycan'ın bağımsızlığından, 1992 Şubat ayına dek Ermenilerce, Dağlık Karabağ'da Azerbaycanlıların yaşadığı 10 köy işgal edildi. 25-26 Şubat 1992'de de Ermenistan ve Azerbaycan resmi makamlarının tespitine göre bölgede bulunan 366. Rus Motorize Piyade Alayı, Hocalı Katliamı'nın sorumlularından biri olarak gösterildi (İşyar 2020, 29-34). Birkaç başarısız arabuluculuk girişiminden sonra, Mayıs 1994'te Rusya, başarılı bir şekilde uygulanmasa da kalıcı bir ateşkes sağlamayı başardı. Nihai çözüme ilişkin müzakereler, Rusya ve ABD'yi içeren çokuluslu bir koalisyonun himayesinde başlatılmış olsa da gerçek anlamda büyük bir ilerleme kaydedilmedi (King 2008, 2014). İki ülke arasındaki savaş ortamına resmen ara verildi, ancak ateşkes defalarca ihlal edildi.

Dağlık Karabağ'ın işgali sonrası bir milyondan fazla Azerbaycanlı qaçkın (mülteci) ve mecburi göçkünün (yerinden edilmiş) başkent Bakü dâhil ülkenin çeşitli bölgelerine yerleşmesi, olumsuz şartlarda barınmaya başlamalarıyla sonuçlandı. Bu durumu, dönemin Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, çözülmesi gereken en önemli iç sorunlardan biri olarak gördü ve Dağlık Karabağ'ın geri alınmasını da dış politika hedeflerinde ön sıraya koydu (Özsoy ve Sipahi 2017, 104). Aynı zamanda Haydar Aliyev, dengeli ve Azerbaycan'ın çıkarlarına uygun çok yönlü bir dış siyaset sürdürmeyi seçti (Memedov 2017, 245).

Dağlık Karabağ Sorunu, 1992'den bu yana Rusya, ABD ve Fransa olmak üzere üç eş başkan tarafından yönetilen AGİT Minsk Grubu çerçevesinde çözülmeye çalışıldı. Ancak anlaşmazlığın barışçıl bir şekilde son bulması için müzakereler yapılmış olsa da çözüm yolu bulunamadı (Риа Новости 2021). 1994 yılında kabul edilen ateşkesin ardından, ateşkes ihlalleri çok defa tekrarlandı. "4 gün Savaşı" olarak nitelenen 2-5 Nisan 2016 tarihleri arasında gerçekleşen çatışmalar, ateşkes sonrası gerçekleşen en büyük çatışmalardan biri oldu. İki

⁶ Muttalibov'un devrilmesinin ardından yönetime gelen Elçibey'in Türkçü imajı, Türkiye ve Batı Avrupa taraftarı; Rusya ve İran karşısı dış siyaset sürdürmesi ve akabinde Dağlık Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgal edilmesi, yönetimi başarısızlığa götürmüştür. Akabinde Elçibey görevi bırakmıştır (Memedov 2017). Yerine geçici olarak Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Başkanı Haydar Aliyev gelmiş ve Milli Meclis'te erken seçim kararı alınmıştır (Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi 1993).

taraf da çok sayıda kayıp verdi ve yine Rusya'nın arabuluculuğu ile taraflar ateşkes için masaya oturdu (Ceferov ve Aslanlı 2016, 255). Ancak sonrasında da güvenlik ortamını bozacak provokasyonlar devam etti.

Temmuz 2020'de daha evvel hiç çatışmanın yaşanmadığı Azerbaycan-Ermenistan sınırındaki Tovuz'da çatışmalar ortaya çıktı. İki taraf da birbirini ateşkesi bozmak ile itham etti ve 44 gün süren savaş başladı. Bu savaş neticesinde Azerbaycan'ın işgal edilmiş topraklarından Şuşa ve 7 rayon⁷ (şehir) kurtarıldı. Nihayetinde Azerbaycan ve Ermenistan, Rusya'nın arabuluculuğu eşliğinde 10 Kasım 2020'de ateşkes imzaladı. Anlaşmaya göre bu savaşın kazananı sadece Azerbaycan olmadı. Rusya da barışı koruma adına bölgede başta 5 yıl, eğer sürenin bitmesinden 6 ay evvel bir itiraz olmaması durumunda, tekrarlayan 5 yıllar şeklinde bölgede kalmaya devam edecektir (Заявление Президента Азербайджанской Республики, Премьер-министра Республики Армения и Президента Российской Федерации 2020). Bu durum aynı zamanda Azerbaycan ile Ermenistan'ın ikili ilişkilerini Rusya olmadan geliştirebilme ihtimalinin de önünde engel olarak gözükmektedir. Savaş sonrası Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye'nin de Rusya gibi barış gücünü bölgede bulunduracağından söz etmiş olsa da Türkiye'nin adı bu anlaşma metninde yer almamıştır. Ancak bölgede ateşkesin gözlemlenmesi adına kurulacak ortak merkez için 11 Kasım 2021'de Türkiye ve Rusya arasında mutabakat imzalanmıştır⁸ (Sputnik Türkiye 2021). 1. Dağlık Karabağ Savaşı'nda Ermenistan'a destek veren Rusya'nın bu savaşta taraf olmaması, savaşın gidişatını Azerbaycan lehine değiştirmiştir. Azerbaycan da sahip olduğu askeri teknolojiyi etkin kullanarak savaşta Ermenistan'a üstünlük sağlamış ve kaybedilmiş topraklarının büyük kısmını geri almıştır. Azerbaycan, Harop insansız kamikazelerden, Azerbaycan-İsrail ortak yapımı "Zerbe" dronlarından ve Türk yapımı Bayraktar TB2 insansız hava araçlarından faydalandı. Ayrıca Azerbaycan ordusunun zarar verdiği ve ganimet olarak ele geçirdiği Ermenistan askeri araç-gereçlerinin değerinin en az 3,8 milyar dolar olduğu ileri sürülmüştür (Virtual Qarabağ İnformasiya – Kommunikasiya Texnologiyaları Mərkəzi 2020).

Ateşkes antlaşmasında Azerbaycan adına önemli fırsatlar doğuracak 9. Madde dikkat çekicidir. Bu maddeye göre Nahçıvan ile Azerbaycan, Ermenistan üzerinden inşa edilecek olan Zengezur Koridoru (Nahçıvan Koridoru) aracılığıyla kara ve demir yolu bağlantısını sağlayabilecektir. Aynı zamanda Nahçıvan ile kara bağlantısının tekrar sağlanması, Azerbaycan ve Türkiye

⁷ Cebrayıl, Fuzili, Zengilan, Qubadlı, Ağdam, Kelbecer, Laçın (Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi 2020).

⁸ Türkiye-Rusya Ortak Merkezi, Ağdam'da 30 Ocak 2021'de faaliyete geçti.

arasındaki ulaşım ve ticaret ağını rahatlatacakken İran'ın bölgesel ulaşım ağlarında oynadığı rolü azaltılabilecektir (Khorrami 2020). Çünkü bu koridor sayesinde şimdiye kadar Bakü'den izole edilmiş Nahçıvan'a yapılan bir sevkiyatın Kuzey İran'ı geçme zorunluluğu da ortadan kalkacaktır. Bu da İran'ın geçiş ücretlerini kaybetmesine neden olacaktır ve bölgedeki stratejik dengenin değişeceğini düşündürmektedir (Khorrami 2020). Bunun yanında İran'da yaşayan Azerbaycanlı azınlıklar dolayısıyla güçlü bir Azerbaycan'ın, ülkesindeki Azerbaycanlı azınlıkları da cesaretlendireceği düşüncesi, İran'ın Azerbaycan'ı dengeleme adına Ermenistan'ı desteklemesine neden olmuştur (Ahmadzade 2021). Öte yandan 1993 yılından bu yana Ermenistan-Azerbaycan sınırının kapalı olması, Gürcistan'ın bölgede önemli bir transit merkezi olarak konumlanmasını sağlamıştır. Ülke, kara ve demiryolu aracılığıyla Türk ve Batı ticaretini Bakü, Erivan ve Orta Asya'ya taşımaktadır. Ancak Zengezur koridorunun açılması, alternatif bir güzergâh oluşturacağından Gürcistan'ın da İran gibi ekonomik ve stratejik açıdan kayba uğraması olası gözükmektedir (Waal 2021, 7).

Zengezur Koridoru'nun faaliyete geçmesiyle, Sovyet döneminde olduğu gibi Ermenistan, Moskova'ya Nahçıvan üzerinden ulaşım sağlayabilecek ve İran'la da demiryolu bağlantısı kurabilecektir. Türkiye için ise bu koridor, Azerbaycan'a doğrudan ulaşım ve oradan da diğer Türk Cumhuriyetleri'ne kesintisiz kara ulaşımı anlamına da gelmektedir. Bu açıdan Zengezur koridoru bölge ülkeleri açısından birçok avantaj ve alternatif oluşturacaktır (Eletek 2021, Sadık 2021). Ateşkes anlaşmasına göre Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'a ulaşması için açılan Laçın Koridoru karşılığında; Azerbaycan'ın Ermenistan üzerinden Nahçıvan'a Zengezur Koridoru ile geçişi sağlanacaktır. İki koridorun güvenliğinden de Rusya sorumlu olacaktır. Bu sayede Rusya, Laçın ve Zengezur koridorlarının denetimini elinde bulundurarak bölgedeki tüm transit, ulaşım ve enerji hatlarını şekillendirebilecektir. Bu da Moskova'ya jeostratejik bir fırsat sunmaktadır (Keskin 2021). Zaten Rusya'nın bölgedeki başlıca amacı da baskın bölgesel güç olarak kalarak başta ABD, NATO ve AB olmak üzere diğer aktörleri bölgenin dışında tutmaktır. Karabağ'a Rus barış güçlerinin yerleşmesiyle birlikte de Güney Kafkasya'nın üç ülkesinde de artık askerleri bulunmaktadır (Meister November 2021, 5). Türk-Rus Ortak Gözlem Merkezi aracılığıyla Türkiye, bölgede Rusya'yı dengeleyici bir güç olarak görülse de özellikle ulaşım koridorlarının denetimi, Rusya'nın bölgedeki gücünü arttırmaktadır. Öte yandan yatırıma ve ticarete odaklı Çin için de yeni koridorun açılması, Kuşak ve Yol Girişimi için yeni bir rota anlamına geldiğinden cazip görünmektedir. Çin'in Azerbaycan'daki büyükelçisi Go Min de diğer büyükelçilerle birlikte gittiği Şuşa

gezisinde bunu dile getirmiştir (Abrahamyan 2021). Ancak Dağlık Karabağ Savaşı'nda Çin, tarafını belli etmemiştir (Yau 2021).

Dağlık Karabağ Savaşı'nda bazı ülkeler destekledikleri tarafı açıkça belli etmiştir. Azerbaycan'ı Türkiye, İsrail⁹ ve Pakistan söylemleriyle açıkça desteklemiştir.¹⁰ Hatta İsrail'in Azerbaycan'ı desteklemesi yüzünden Ermenistan protesto amacıyla Tel Aviv'deki büyükelçisini geri çekmiştir (Mamo 2021). 44 günlük savaş döneminde Azerbaycan ve Türkiye ilişkileri daha çok güçlenirken, Haydar Aliyev'in "biz bir millet, iki devletiz" sözü Azerbaycan sokaklarında daha çok işitilir oldu. Bunun yanında Ermenistan, Türkiye'nin de Azerbaycan ile savaşta yer aldığını iddia etse de Cumhurbaşkanı İlham Aliyev böyle bir durumun olmadığını net bir şekilde söyledi. Azerbaycan'a bu savaşta manevi desteğini daima vurgulayan ve gerektiğinde askeri olarak da destek olabileceğini belirten diğer ülke de Pakistan olmuştu. Pakistan, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Ermenistan'ı tanımayan tek ülkeydi. 2015 yılında ise Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait topraklardan çekilmesi şartı ile bağımsızlığını tanıyabileceğini belirtmişti (Rajabova 2015). Pakistan baştan beri Ermenistan'a karşı Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunmuştur ve Azerbaycan da Pakistan'ın Keşmir sorunundaki tutumunu desteklemiştir (Senate of Pakistan Promoting Pakistan's Defence through Development and Democracy 2013, 64). Diğer taraftan Dağlık Karabağ Savaşı'nda Ermenistan'a en açık desteğini Fransa gösterdi ve Birleşmiş Milletler'in onay vermesi halinde askeri yardım göndermeye hazır olduğunu belirtti (Mamo 2021). Bunun yanında Dağlık Karabağ'daki Ermenileri desteklemek için Ermeni Örgütleri Koordinasyon Konseyi'nin öncülüğünde Paris'te gösteriler düzenlendi ve savaş Azerbaycan ve Ermenistan arasında olmasına rağmen; Türkiye de Ermenilere karşı savaşta yer alıyor iddialarıyla açıkça hedef gösterildi (Moscovenko 2020). Bölgesel güçlerden biri olan İran¹¹, açık bir şekilde bu savaşta taraf olmasa da Azerbaycanlıların yaşadığı Erdebil'de, Azerbaycan'a destek için toplananlara müdahale etti (Euro News 2020). Bunun yanında Azerbaycan'ın zaferinin İran topraklarındaki Azerbaycanlıları cesaretlendirerek, onları ayrılıkçı eylemlerde

⁹ Azerbaycan'ın ithal ettiği silahların yüzde 60'ı İsrail'den, yüzde 31'i Rusya'dan ve yüzde 3,2'si de Türkiye'dendir (Yeni Avaz 2020).

¹⁰ Azerbaycan halkı da bu üç ülkenin desteğine, birçok sokağına Azerbaycan bayrağının yanında bu ülkelerin bayrağını da asarak karşılık vermiştir.

¹¹ İran, toplam nüfus dışında yaşayan diğer halkların nüfusunu açıklamadığından; ülkede yaşayan Azerbaycan Türklerinin resmi sayısı bilinmemektedir. Ancak 2012 yılında İran Dış İşleri Bakanı Ali Ekber Salehi Türkiye'ye yapmış olduğu resmi ziyaret sırasında İran'da halkın yüzde 40'nın Türk dili konuştuğunu belirtmiştir (Turkish Urmia 2012). Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin Güney Azerbaycan şubesinin yöneticisi Sayman Aruz da İran'da 40 milyondan çok Azerbaycanlı yaşadığını iddia etmektedir (Sfera.az 2021).

bulunmaya itebileceği düşüncesi de baştan beri İran'ı rahatsız etmiş ve daha savaşın başlarında İran Dışişleri Bakanlığı savaşın iki tarafına da savaşı sonlandırmaları için çağrı da bulunmuştu. Akabinde İran'ın Ermenistan'a lojistik destek sağladığı iddiaları da gündeme gelmişti (Başar 2020). AGİT Minsk Grubu'nun eş başkanlarından, Donald Trump yönetimindeki küresel güç ABD ise bu savaşa yeterince ilgi göstermedi ve tarafsızlığını koruyarak iki tarafı da barışçıl bir çözüm yolu bulmaya davet etti. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, iki ülkenin dışişleri bakanları ile ayrı ayrı görüştü (Welt ve Bowen 2021). Bunun yanında Demokrat Parti temsilcisi ve ABD Temsilciler Meclisi İstihbarat Komitesi üyesi Adam Schiff başta olmak üzere, Frank Pallone Jackie Speier ve 46 Temsilciler Meclisi Üyesi, Dışişleri Bakanı Pompeo'ya 1 Ekim 2020'de Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışma ile ilgili endişelerini belirten bir mektup yazdı. Ancak ABD yönetiminin aksine bu üyeler, Azerbaycan'ın saldırgan bir tutum sergilediğini ve bu hususta gerilimi azaltmak adına tüm diplomatik araçların kullanılmasını talep ettiler ve tarafsız bir dil kullanmadılar. Aynı zamanda Azerbaycan'ı Türkiye'den maddi yardım ve teşvik almakla itham ettiler ve Türkiye'nin bu savaşta yer almasının ABD'nin ulusal güvenlik önceliklerine zarar vereceğini iddia ettiler (Schiff ve v.d. 2020). ABD'de başkanlık seçim yarışı sürerken demokrat aday Joe Biden¹² da Trump yönetiminin çatışmalar karşısında sessiz kalışını elleştirmiş ve Azerbaycan'ın askeri bir çözüm getirme çabalarına tolerans gösterilmemesi gerektiğini ve Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı süresiz olarak işgal edemeyeceğini, çatışmalara kalıcı bir çözüm getirilmesi gerektiğini vurgulamıştı (Biden-Harris Democrats 2020).

Dağlık Karabağ sorunu, Azerbaycan'ın 44 günlük savaş sonunda hukuken sahip olduğu, Ermenistan tarafından işgal edilmiş topraklarını tekrar ele geçirmesi ve Rusya'nın aracılığıyla çözülmüştür. Akabinde imzalanan antlaşmadaki kararların uygulamaya geçmesiyle de bölgede jeopolitik ve jeostratejik açıdan dengelerin değişeceği beklenmektedir.

Azerbaycan petrol ve gazının jeoekonomik boyutları

Azerbaycan, Hazar Denizi'ne kıyıdaş bölgenin petrol ve doğalgaz açısından en zengin ülkesidir. Petrol ve doğal gaz zenginliği, Azerbaycan'ın özellikle başkenti Bakü'nün kent kimliğine de tesir etmiştir. Daha 7. asırda Alban Vakayinaməsi'nde bölgenin yer altı kaynaklarından ve Hazar Denizi'nde bulunan petrol, altın, gümüş gibi kaynakların çeşitliliğinden bahsedilmiştir. Tarihsel arka planıyla Bakü petrolleri, şehir üzerinde etkili ve dönüştürücü bir

¹² 20 Ocak 2021'de 46. ABD Başkanı olarak göreve başlamıştır.

dinamik olmuştur. Bu da Bakü tarihi ile petrol tarihinin birbiriyle etkileşim içinde olduğunu düşündürmektedir (Bayrakdar 2020, 3394-3396). Büyük parçadan küçük parçaya doğru ilerlendiğinde öncelikle Avrasya'yı, onun bir parçası Güney Kafkasya'yı, Azerbaycan'ı ve nihayetinde başkenti Bakü'yü jeoekonomik anlamda öne taşıyan ve uğruna savaşlar verilen petrol ve doğal gaz varlığıydı. Bu varlığın nasıl değerlendirildiği veya değerlendirileceği de ülkenin stratejisini göstermekteydi.

Haydar Aliyev, bağımsız Azerbaycan'ı gelişmiş, güçlü, refah içinde bir devlete dönüştürmek ve gelecekteki siyasi ve ekonomik yeniliklerin de köklü dönüşümünü sağlamak için ülkenin en önemli yer altı kaynaklarından biri olan petrolün stratejisini oluşturdu. Bu strateji Azerbaycan'ın petrol sahalarının geliştirilmesinde, yabancı yatırımcıların katılımını sağlarken ham petrolün taşıma yollarının çeşitlendirilmesini, petrolden elde edilecek gelirin etkin şekilde yönetimini ve Azerbaycan'ı yeni bir gelişim kademesine taşıyacaktı. 20 Eylül 1994'te siyasi, stratejik ve iktisadi önemi nedeniyle Azerbaycan için en önemli anlaşmalardan biri sayılan "Əsrin müqaviləsi" yani "Yüz yılın Sözleşmesi" imzalandı. 7,4 milyar dolarlık bu sözleşme ile Hazar Denizi'nin Azerbaycan'daki bölümünde yerleşen ve ilk tahminlere göre petrol rezervi, 511 milyon ton; sonraki değerlendirmelere göre ise 1 trilyon tondan fazla olduğu düşünülen Azeri, Çırac ve Güneşli Petrol yataklarının bir kısmının 7 ülkeden ¹³ 11 uluslararası petrol şirketi¹⁴ ile ortak geliştirilmesi ve üretimin bölüşülmesinin adımı atıldı (Azərbaycan Prezidentinin Rəsmi internet səhifəsi 2021). Akabinde 1997 yılının sonlarında Bakü-Novorossiysk boru hattı yoluyla Karadeniz'e petrol ihraç edilmeye başlandı. Aralık 1999'da da Azerbaycan petrolüyle dolu ilk tanker dünya pazarlarına sunuldu. Temeli 2002 yılında atılan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ise 2006 yılında faaliyete başladı.

Hazar Denizi¹⁵ üzerinde 1991 yılına kadar sadece Sovyet Rusya ve kısmen İran söz sahibiydi. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsız birer devlet olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan da Hazar Denizi üzerinde söz sahibi oldu (Özsoy 2019, 462). Böylece yeraltı kaynakları açısından zengin Azerbaycan'da üretilen gazın yaklaşık yüzde 95'i, petrolün de yaklaşık yüzde

¹³ Azerbaycan, ABD, Büyük Britanya, Rusya, Türkiye, Norveç ve Suudi Arabistan.

¹⁴ Amoco, BP, McDermott, UNOCAL, SOCAR, Lukoil, Statoil, Türkiye Petrolleri, Pennzoil, Ramco, Delta.

¹⁵ Yaklaşık olarak petrol rezervinin 50 milyar varil, doğalgaz rezervinin ise 9 trilyon metreküp olduğu tahmin edilen Hazar'ın yıllar süren statü sorunu 12 Ağustos 2018'de 5 kıyıdaş ülkenin Kazakistan'ın Aktau kentinde Hazar'ın yasal statüsünü belirleyen anlaşmayı imzalamasıyla çözüldü. Bu anlaşma ile Hazar'a özel bir statü verilse de anlaşma metninde "Hazar Denizi" olarak yer aldı (Convention on the Legal Status of the Caspian Sea 2018, Raimbekova 2018).

67'si Hazar'dan çıkarıldı (Dövlət Dəniz Agentliyi 2021). Azərbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Rusya'nın en önemli önceliği de Hazar Denizi'nde bulunan petrol ve doğal gaz hatlarının denetimini sağlamak ve eski Sovyet topraklarındaki etkinlik ve mevcudiyetini korumaya çalışmak oldu. Petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla jeopolitik bakımdan oldukça önemli olan Azərbaycan'ın Moskova'nın hâkimiyetinde olmaması, Orta Asya devletlerinin bağımsızlığını korumanın yanında Rusya'nın enerji üzerindeki kontrolüne ve egemenliğine de sınır koydu. Azərbaycan'ın, Rusya kontrolünde olmayan boru hatlarıyla Batı pazarına bağlanmasıyla, enerji zengini Orta Asya ile yüksek enerji tüketimi olan ekonomilerin buluşması kolaylaştı. ABD ise Rusya'yı ekarte ederek petrol boru hatları projesiyle ve güçlü petrol şirketleriyle bölgede faal olmaya çalıştı. Hazar Denizi'ndeki zengin petrol ve doğalgaz yataklarının uluslararası petrol şirketleri tarafından işletilmesiyle bu bölge, ABD ve batılı ülkelerce oldukça değerli görüldü. Çünkü Dünyada, Orta Doğu'dan sonra özellikle Kafkasya'da en önemli enerji sahası olarak bu coğrafya gösterilmekteydi (Harunoğulları 2016, 136, Brzezinski 2005, 72)

Hazar Denizi'nin Azərbaycan sektöründeki Azeri, Çırac ve Güneşli sahalarının ortak geliştirilmesi ve üretim paylaşımına ilişkin bir diğer antlaşma, "Yeni əsrin müqaviləsi" (Yeni yüzyılın antlaşması) 14 Eylül 2017'de Bakü'de imzalandı. Böylece Azeri-Çırac-Güneşli petrol bloğunun geliştirilmesinde yeni bir dönem başladı. Antlaşmayı Azərbaycan Hükümeti adına SOCAR imzalarken diğer taraflar BP(İngiliz), Chevron (Amerikan), IMPEX (Japon), eski adıyla Statoil, yeni adıyla Equinor (Norveç), ExxonMobil (Amerikan), Türkiye Petrolleri, ITOCHU (Japon) ve ONGC Videsh (Hindistan) şirketleri oldu. En çok pay sahibi yüzde 30,37 ile BP projenin operatörü olarak devam ederken anlaşma 2050 yılına kadar uzatıldı ve Azərbaycan'ın buradaki petrolden alacağı pay yüzde 11'den yüzde 25'e çıkarıldı. Petrol karının ise yüzde 75'i Azərbaycan'a bırakıldı (Azərbaycan Prezidentinin Rəsmi internet sahifəsi 2021, Szymczak 2021). Bu antlaşma aynı zamanda ülkenin siyasi ve ekonomik güvenliği için ek garantiler, yeni yatırımlar, GSYİH açısından büyüme, yeni iş olanakları ve sosyal refahın gelişiminde yeni bir aşama anlamına da gelmekteydi. Ayrıca güvenilir bir transit ülke haline gelen Azərbaycan'dan, Hazar Denizi'nin doğu kıyılarında bulunan ülkeler, hidrokarbon kaynaklarını uluslararası pazarlara ulaştırırken Rus şirketleri de ülkenin Hazar sektöründen petrolü Bakü-Tiflis-Ceyhan hattını kullanarak uluslararası pazarlara taşıyabilmektedir (Azərbaycan Prezidentinin Rəsmi internet sahifəsi 2021). Azərbaycan'ın kanıtlanmış gaz rezervleri 2,6 trilyon metreküp; öngörülen rezervler ise yaklaşık 3 trilyon metreküptür. Sadece Umid sahasının potansiyelinin 200 milyar metreküpten fazla olduğu düşünülmektedir. Azərbaycan gazı, TANAP (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru

Hattı) ve TAP (Trans Adriyatik Boru Hattı) projeleri vasıtasıyla Türkiye ve Avrupa pazarlarına ulaşmaktadır (Azərbaycan Prezidentinin Rəsmi internet sahifəsi 2021). Böylece Azərbaycan petrol ve gaz sayesinde jeoekonomik açıdan avantajlar elde etmektedir.

Sonuç

Coğrafya-dış politika ilişkisinin farklı yüzyıllarda çeşitli aralıklarla ele alınmış ve genel olarak coğrafyanın değişmez olduğu kanısına varılmıştır. Bu sebeple sınırları belirlenmiş ülkeler için coğrafyanın sağladığı avantajları iyi değerlendirmek ve dezavantajlardan korunmak, dış politika stratejilerini belirlemede yol gösterici olacaktır. Nitekim Güney Kafkasya'da güvenlik ortamının bozulmasındaki tek faktörün bölge ülkelerinin ikili ilişkileri olmadığı da görülmüştür. Özellikle Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında, hala bir oyun kurucu olduğu anlaşılmaktadır. Bölgenin büyük gücü Moskova'nın hamleleri açısından satrançtaki vezirden farkı yoktur ve diğer ülkeler ancak sınırlı hamleler ile ona karşılık verebilmektedir. Rusya'nın kendi çıkarlarına göre bir savaşı ya da barışı başlatabileceği de açıktır ki Birinci Dağlık Karabağ Savaşı (Şubat 1988-Mayıs 1994) ve İkinci Dağlık Karabağ Savaşı (27 Eylül- 10 Kasım 2020) bunu göstermektedir.

90'lı yıllardaki Birinci Dağlık Karabağ Savaşı'nda, Azərbaycan'ın Rusya karşıtı politikalar sürdürmesinin Azərbaycan'a zarar verdiği görülmüştür. Coğrafyası gereği dengeli ve çok yönlü dış siyasete geçişin ülkenin çıkarlarını desteklediği anlaşılmıştır. İkinci savaşta ise Rusya'nın taraf olmaması ile Azərbaycan kendi gücünü kanıtlamıştır. İki savaşta da arabulucu olarak masaya oturmuş olan Rusya, 2020 yılındaki savaş sonrasında barış gücü birlikleri ile Dağlık Karabağ'a yerleşmiş ve iki ülkeyi de yakından izleme fırsatı elde etmiştir. Bunun yanında Azərbaycan ile Ermenistan arasında uzun yıllardır devam eden çatışmalar, Bakü'nün askeri ve siyasi stratejilerini belirlemede etkili olmuştur.

Azerbaycan'ın petrol ve doğalgaz açısından zengin olması dış politikadaki seçimlerini etkileyen bir diğer unsurdur. Türkiye başta olmak üzere Avrupa ülkeleri ile enerji iş birliği içinde bulunan Bakü'nün, Rusya'ya alternatif projeler geliştirdiği de görülmüştür. Özellikle son yıllarda bu kaynakların taşınmasında söz sahibi de olan Azərbaycan, bir yandan küresel enerji politikası etkilerken diğer yandan jeoekonomik kazanımlar da elde etmektedir. TANAP gibi Avrupa'nın enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik projelerle Bakü, bölgesel ve küresel alandaki etkinliğini ve önemini artırma fırsatı yakalamıştır.

Sonuç olarak Azərbaycan dış politikasını şekillendiren unsurların coğrafyanın sağladığı kazanımlar ve kayıplarla ilişkili olduğu; ülkenin kaderini etkilediği görülmektedir.

Kaynakça

- Abrahamyan, P. 2021. *Was China All Innocent During the 2020 Artsakh War?* 6 Eylül. <https://evnreport.com/opinion/was-china-all-innocent-during-the-2020-artsakh-war/> (erişildi: Ocak 5, 2022).
- Ahmadzada, R. 2021 *Shaping the Region: The New Geopolitical Realities in the South Caucasus Following the Karabakh War.* 16 Mart. <https://thegeopolitics.com/shaping-the-region-the-new-geopolitical-realities-in-the-south-caucasus-following-the-karabakh-war/> (erişildi: Nisan 22, 2022).
- Akpınar, E. ve Başbüyük, A. 2011 «Jeoekonomik Önemi Giderek Artan Bir Enerji Kaynağı: Doğalgaz.» *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6, no. 3 (Summer): 119-136.
- Arı, T. 2018. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. 9. Baskı. Bursa: Aktüel.
- Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyi. 2020. *İşğaldan azad edilmiş şəhər və kəndlərimiz*. 1 Aralık. https://azertag.az/xeber/İsgaldan_azad_edilmis_seher_ve_kendlerimiz-1622227 (erişildi: Mart 31, 2022).
- Azərbaycan Prezidentinin Rəsmi internet sahifəsi. 2021. *Neft və qaz layihələri*. <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/contract> (erişildi: Kasım 25, 2021).
- Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu. *Bakı-Tbilisi-Ceyhan Əsas İxrac Boru Kəməri*. tarix yok. <https://www.oilfund.az/projects/1> (erişildi: Ocak 15, 2022).
- Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi. 1993. «Azərbaycan Respublikası Prezidentinin növbədənənar seçkilərinin keçirilməsi haqqında.» *Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Hüquqi aktların vahid elektron bazası*. 1 Eylül. <http://www.e-qanun.az/framework/8548> (erişildi: Ocak 2, 2022).
- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanası. Tarih yok. «Ümumi məlumat.» *PREZİDENT KİTABXANASI*. <https://files.preslib.az/projects/azerbaijan/gl1.pdf> (erişildi: Kasım 27, 2021).
- Başar, U. 2020. *ANALYSIS - Is Iran one of the losers of the Karabakh War?* 26 Kasım. <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-is-iran-one-of-the-losers-of-the-karabakh-war/2056842> (erişildi: Ocak 5, 2022).
- Bayrakdar, O.K. 2020. «Bir Dönüşüm Dinamiği Olarak Petrolün Bakü Şehir Kimliğine ve Şehirleşmesine Etkisi.» *Turkish Studies - Social* 15, no. 8: 3387-3402.
- Biden-Harris Democrats. 2020. *Nagorno-Karabakh – Statement by Vice President Joe Biden*. 13 Ekim. <https://joebiden.com/2020/10/13/nagorno-karabakh-statement-by-vice-president-joe-biden/> (erişildi: Ocak 10, 2022).
- Brzezinski, Z. 2005. *Büyük Satranç Tahtası*. Çeviren Yelda Türedi. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ceferov, N., ve Aslanlı, A. 2016. «Karabağ Sorununda Ateşkes ve Rusya.» *Ermeni Araştırmaları*, no. 53: 239-260.
- Convention on the Legal Status of the Caspian Sea. 2018. *President of Russia*. 12 Ağustos. <http://en.kremlin.ru/supplement/5328> (erişildi: Aralık 1, 2021).

- Doğanay, H., Özdemir, Ü. ve Şahin, İ.F. 2012. *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*. 4. Ankara: Pegem.
- Dövlət Dəniz Agentliyi. 2021. *Xəzər Dənizi*. <https://www.ardda.gov.az/page/5> (erişildi: Aralık 10, 2021).
- Durgun, S. 2012. «Yer Bilgisinden Ulusal Coğrafya'ya.» *Mekan, Kimlik, Güç ve Dış Politika* içinde, yazar S. Gülden Ayman, 13-38. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Eletek, Ö. 2021. *Türkiye'nin Orta Asya'ya Açılan Kapısı: Nahçıvan Koridoru*. 8 Şubat. <https://www.ankasam.org/turkiyenin-orta-asyaya-acilan-kapisi-nahcivan-koridoru/> (erişildi: Nisan 20, 2022).
- Euro News. 2020. *Dağlık Karabağ: Müslüman ülkeler nasıl bir tutum sergiledi?* . 1 Ekim. <https://tr.euronews.com/2020/10/01/dagl-k-karabag-musluman-ulkeler-nas-l-bir-tutum-sergiledi> (erişildi: Ocak 2, 2022).
- Gachechiladze, R. 2002. «Geopolitics in the South Caucasus: Local and External Players.» *Geopolitics* 7, no. 1: 113-138.
- Gürbüz, O. 2010. «Siyasi Coğrafya.» *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/cografya_lisans_ao/siyasi_cografya.pdf (erişildi: Ocak 10, 2022).
- Haldun, İ. 2013. *Mukaddime*. Düzenleyen: Aslan Tekin. Cilt I-II. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Harunoğulları, M. 2016. «Hazar Havzasındaki Jeoekonomik Mücadele ve Devletlerin Bölge Politikaları.» *International Journal Of Eurasia Social Sciences* 7, no. 25: 133-162.
- Hasanov, A.M. 2016. *Güney Kafkasya, Hazar-Karadeniz Havzaları ve Azerbaycan'ın Jeopolitiği*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Holdar, S. 1992. «The ideal state and the power of geography the life-work of Rudolf Kjellen.» *Political Geography* 11, no. 3 (Mayıs): 307-323.
- Idan, A., ve Shaffer, B. 2011. «The Foreign Policies of Post-Soviet Landlocked States.» *Post-Soviet Affairs* 27, no. 3: 241-268.
- İşyar, Ö.G. 2020. *Dağlık Karabağ Sorunu Birinci ve İkinci Savaşın Dinamikleri* . Bursa: Dora Yayıncılık.
- Keskin, A. 2021. *Zengezur Koridoru ve Kafkasya'daki jeopolitik rekabetin dönüşümü*. 25 Ekim. <https://fikirturu.com/jeo-strateji/zengezur-koridoru-ve-kafkasyadaki-jeopolitik-rekabetin-donusumu/> (erişildi: Nisan 20, 2022).
- Khorrami, N. 2020. *Perspectives: How China gains from Armenia-Azerbaijan war*. 2 Aralık. <https://eurasianet.org/perspectives-how-china-gains-from-armenia-azerbaijan-war> (erişildi: Ocak 2, 2022).
- King, C. 2008. *THE GHOST OF FREEDOM A History of the Caucasus*. New York: Oxford University Press.
- Knutsen, T.L. 2014. «Halford J. Mackinder, Geopolitics, and the Heartland Thesis.» *The International History Review* 36, no. 5: 835-857.
- Lacoste, Y. «Geography and Foreign Policy.» *SAIS Review* 4, no. 2 (Summer-Fall 1984): 213-227.

- Mackinder, H.J. 1942. *Democratic Ideals and Reality*. Washington, DC: NDU Press.
- Mahan, A.T. 2011. *The Influence of Sea Power upon History: 1660-1783*. London: Methuen & Company Ltd.
- Mammadova, N. 2014. *Cənubi Qafqaz regionu yeni geosiyasi reallıqlar kontekstində*. 4 Kasım. <https://www.a-r.az/az/article/10979> (erişildi: Kasım 14, 2021).
- Mamo, C. 2021. *Armenia's fruitless search for allies on which it can count*. 1 Haziran. <https://emerging-europe.com/news/armenias-fruitless-search-for-allies-on-which-it-can-count/> (erişildi: Ocak 1, 2022).
- Mehdiyeva, N. 2003. «Azerbaijan and its foreign policy dilemma.» *Asian Affairs* 34, no. 3: 271-285.
- Meister, S. 2021. *Shifting Geopolitical Realities in the South Caucasus*. Reports, SCEEUS, Stockholm: SCEEUS, November, 1-14.
- Memedov, Ş. «Müstəqilliyin İlk Dövrələrində ABŞ - Azərbaycan Münasibətləri.» «*Elmi əsərlər*», «*Scientific works*» 2, no. 29 (2017): 243-249.
- Modelski, G. ve Thompson, W.R. 1988. *Seapower in Global Politics, 1494–1993*. London: Palgrave Macmillan.
- Moscovenko, L.R. 2020. *Massive French support for Armenians of Nagorno-Karabakh*. 26 Ekim. https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/massive-french-support-for-armenians-of-nagorno-karabakh/ (erişildi: Ocak 12, 2022).
- MSB Harita Genel Komutanlığı. 2009. «Kafkasya Siyasi Haritası.» *Kafkasya siyasi haritası / Harita Genel Komutanlığı*. Ankara.
- Myklebost, H. 1995. «Some themes in political geography.» *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography* 49, no. 1: 45-81.
- Özsoy, B. 2019. «Hazar Denizi Meselesi Bağlamında Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler.» *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, no. 1/1: 461-478.
- Özsoy, B. ve Sipahi, E.B. 2017. «Azerbaycan'da Süreğen Bir Sorun Alanı Olarak "Qaçkın" ve "Mecburi Köçkünler".» *Farklı Yönleriyle Göç ve Yönetimi* içinde, yazar Sevcan Güleç Solak ve Şerife Pekküçükşen, 102-117. Beau Bassin: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Риа Новости. 2021. *Путин рассказал о реализации соглашения по Карабаху*. 11 Ocak. <https://ria.ru/20210111/karabakh-1592571689.html> (erişildi: Ocak 1, 2022).
- Raimbekova, A. 2018. *5 ülke Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusunda anlaştı*. 12 Ağustos. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/5-ulke-hazar-denizinin-hukuki-statusu-konusunda-anlasti/1228982> (erişildi: Aralık 2, 2021).
- Rajabova, S. 2015. *Pakistan rules out diplomatic ties with Armenia until liberation of Azerbaijani lands*. 29 Mart. <https://www.azernews.az/nation/79574.html> (erişildi: Ocak 2, 2022).
- Sadık, R. 2021. *Karabağ'da ateşkesin 1. yılı: İşbirliği ve fırsatlara açık yeni jeopolitik denklem*. 8 Kasım. <https://fikirturu.com/jeo-strateji/karabagda-ateskesin-1-yili-isbirligi-ve-firsatlara-acik-yeni-jeopolitik-denklemler/> (erişildi: Nisan 22, 2022).

- Schiff, A.B. 2020. «Letter to Sec Pompeo on NKR 10.1.2020.» 1 Ekim. <https://schiff.house.gov/imo/media/doc/Letter%20to%20Sec%20Pompeo%20on%20NKR%2010.1.2020%20updt.pdf> (erişildi: Ocak 10, 2022).
- Senate of Pakistan Promoting Pakistan's Defence through Development and Democracy. 2013. *Report of the Senate Committee on Defence and Defence Production*. Visits to Afghanistan & Azerbaijan Report 7, Senate of Pakistan, İslamabad: Pakistan Institute of Legislative Development and Transparency, 100.
- Sfera.az. 2021. *İranda yaşayan azərbaycanlıların sayı açıqlandı*. 22 Şubat. <https://sfera.az/iranda-yasayan-azerbaycanlilarin-sayi-aiqlandi/> (erişildi: Ocak 12, 2022).
- Sloan, G. ve Gray, C.S. 1999. «Why geopolitics?» *Journal of Strategic Studies* 22, no. 2: 1-11.
- Sputnik Türkiye. *Rus - Türk Ortak Merkezi faaliyete başladı*. 30 Ocak 2021. <https://tr.sputniknews.com/20210130/rus-turk-ortak-merkezi-faaliyete-basladi-1043695109.html> (erişildi: Mart 31, 2022).
- Spykman, N.J. 1938. «Geography and Foreign Policy, I.» *The American Political Science Review* 32, no. 1 (February): 28-50.
- Szymczak, P.D. 2021. «Caspian Oil and Gas Leverages Strengths To Survive in a Low-Carbon World.» *Journal of Petroleum Technology*, 1 Kasım.
- TC Dış İşleri Bakanlığı. *Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)*. tarih yok. https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati_agit_tr.mfa (erişildi: Ocak 30, 2022).
- TRT Haber. 2021. *Türkiye ile Azerbaycan'ı birbirine bağlayan koridor: Zengezur*. 1 Haziran. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/turkiye-ile-azerbaycani-birbirine-baglayan-koridor-zengezur-585249.html> (erişildi: Ocak 5, 2022).
- Turkish Urmia. 2012. *Iranian Foreign Minister: %40 of the Iranians speak Turkish*. 21 Ocak. <https://www.youtube.com/watch?v=Vc9WJ9U2uHo> (erişildi: Ocak 10, 2022).
- Ünlü, M. 2014. *Coğrafya Öğretimi*. 1. Ankara: Pegem Akademi.
- Virtual Qarabağ İnformasiya – Kommunikasiya Texnologiyaları Mərkəzi. 2020. *İkinci Qarabağ müharibəsi*. virtualkarabakh.az/az/post-item/52/2871/ikinci-karabag-savasi.html (erişildi: Aralık 30, 2021).
- Waal, T. 2021. «In the South Caucasus, Can New Trade Routes Help Overcome a Geography of Conflict?» *Carnegie Europe*, 8 November: 1-10.
- Welt, C. ve Bowen, A.S. 2021. *Azerbaijan and Armenia: The Nagorno-Karabakh Conflict*. Congressional Report, Washington DC.: Congressional Research Service, 26.
- Yau, N. 2021. *In the Caspian Region, China Is Just Getting Started*. 27 Şubat. <https://carnegiemoscow.org/commentary/83950> (erişildi: Ocak 5, 2022).
- Yeni Avaz. 2020. *Azərbaycan və Ermənistanın hansı ölkələrdən nə qədər silah aldığı açıqlandı*. 10 Mart. <https://www.yeniavaz.com/az/news/index/132811/azerbaycan-ve-ermenistanin-hansi-olkelerden-ne-qeder-silah-aldigi-aciqlandi> (erişildi: Ocak 3, 2022).

- Zhiltsov, S., Stoll, V. ve Blishchenko, V. 2017. «Геополитическая ситуация на Южном Кавказе: интересы России и политика западных стран.» *Central Asia & The Caucasus - Journal of Social and Political* 18, no. 2: 7-17.
- «Заявление Президента Азербайджанской Республики, Премьер-министра Республики Армения и Президента Российской Федерации.» 2020. *Президент России*. Kasım 10. <http://www.kremlin.ru/acts/news/64384> (erişildi: Aralık 4, 2021).
- Когут, В. Г., ve Г. Н. Нурышев. 2021. «Карабахский узел геополитических противоречий на Южном Кавказе.» *Евразийская интеграция: экономика, право, политика*. 104, no. 1: 104-111.
- СНГ. 30 лет СНГ. 2021. <https://cis.minsk.by/cis30> (erişildi: Ocak 25, 2022).

© 2022. This work is licensed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Araştırma Makalesi

Yeni sömürgecilik ve “Afrika’nın yeniden paylaşımı” tartışmalarının kesişiminde Gana-Çin ilişkileri

Sevim Varlıklar^{1, 2, *}

¹ Doktora Öğrencisi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, Türkiye.

² Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara, Türkiye. ORCID: 0000-0001-9203-5128

* İletişim: sevimvarliklar@gmail.com

Gönderim: 11.05.2022; Kabul: 27.06.2022. DOI: <http://dx.doi.org/10.38154/cjas.30>

Öz: Afrika’nın bağımsızlığını kazandığı yıllarda oldukça revaçta olan ve Avro-Afrika ilişkilerini açıklamakta kullanılan bir kavram olan yeni-sömürgecilik, son dönemde medya ve akademik tartışmalarda yeniden popülerlik kazandı. Özellikle Çin-Afrika ilişkileri, Batılı bakış açısından çoğunlukla bu çerçevede değerlendirilmektedir. Her ne kadar Çin kendisini, Afrika ile ilişkilerinde Batılı sömürgeci ülkelerden farklı şekilde konumlandırırsa da benzer bağımlılık paternleri yaratıldığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmada, Gana lideri Nkrumah’ın Batı ile sömürgeci ilişkileri eleştirdiği yeni-sömürgecilik kavramı ile Afrika’nın yeniden paylaşımı tartışmasını da içerecek şekilde, Gana-Çin ilişkilerinin son dönemleri analiz edilmektedir.

Anahtar kelimeler: yeni sömürgecilik, Afrika’nın yeniden paylaşımı, Gana, Çin, Avro-Afrika ilişkileri

Ghana-China relations at the intersection of neocolonialism and the new scramble for Africa debates

Abstract: The term neocolonialism, which was quite mainstream to analyse Euro-African relations at the time of the independence, has become popular in the media and academia in the last decades. Particularly, China-Africa relations have been evaluated within this framework by the Western point of view. Although China has placed itself in a different position rather than the old

colonial powers, it is observed that the similar patterns of dependency have been created. In this article, Ghana-China relations in the last decades, including the new scramble for Africa discussions, have been analysed with the term neocolonialism which was coined by Ghanaian leader Nkrumah to criticise West and the colonial relations.

Keywords: neocolonialism, new scramble of Africa, Ghana, China, Euro-African relations

Afrika'nın incisi, Uganda'yı ele alalım. Kölelik için suçlu muyuz? Hah! Buganda'yı 1890'larda sömürgeleştiren Frederick Lugard'ın ilk görevi köleliği Araplara yasaklamasıydı. Bölgeye 'yanlış ürünlerin' ekilmesiyle ilgili saçmalığı da yutmayın. [...] Uganda bitkilerle dolup taşmakta. Bir sürü tuhaf, başınızdan büyük, asılı meyveler var. Güzel koksalır da öyle ya da böyle iğrençler. [...] Bu yüzden, İngilizler kahve, pamuk ve tütün ektiler ve bu oldukça doğrudur. [...] Afrika için en iyi kader, eski sömürgecilerin onu bir kez daha paylaşmasıdır; bu kez kendilerinin suçlu hissetmelerinin istenmeyeceği bir anlayışla (Johnson 2016).

Giriş

İngiltere Başbakanı Boris Johnson'ın 2002 yılında *The Spectator* dergisinin editörüken kaleme aldığı ve sömürgeciliğin suçluluk duyulmadan devam etmesi gerektiğini savunduğu makaledeki söylemleri oldukça çarpıcıdır. Birçok eski sömürgeci ülke liderinin sömürgecilik etrafında açıklamalar yaptığı görülmektedir. Bazen Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron gibi sömürgeciliğin "büyük bir hata olarak" görülmesiyle ifade edilen sözde pişmanlık (Macron 2019), bazen de Johnson örneğinde olduğu gibi sömürgeciliğin hararetle savunulduğu açıklamalar bugün sıkça karşımıza çıkmaktadır. Hatta Batılı çevrelerde de Çin-Afrika ilişkileri benzer söylemler ekseninde ele alınmakta ve Çin'in ekonomik faaliyetleri, yeni-sömürgeci olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir (Jauch 2011; Clinton 2011; Carmody 2016). Tam da bu noktada, uluslararası ilişkilerdeki eşitsiz ilişkileri açıklamada, yeni-sömürgecilik kavramının önemine değinilmelidir.

1885 Berlin Konferansı ile hammadde ve pazar mücadelesi kapsamında paylaşılan Afrika kıtasında İngiltere, Fransa, Belçika, İspanya, Hollanda ve Portekiz, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek, sömürgeci yönetimleriyle hüküm sürdü. Kıtadaki ulusal bağımsızlık mücadeleleri ve değişen dünya sistemi sonucunda bağımsızlığını kazanan Afrika ülkeleri, bu defa başka bir

sömürgecilik biçimiyle yüzleşti. Sömürgeciliğin aksine daha görünmez ve kompleks bir yapıya sahip olan yeni-sömürgecilik, sömürgeciliğin yarattığı alt ve üst yapıların, bağımsızlıkla beraber çözülmediğini, sömürgeciliğin dünya sisteminin değişen ve dönüşen araçlarıyla devam ettirildiğini savunmaktadır. Bu tartışma, 1980'lerden sonra giderek belleklerden silinse de kaybettiği ivmeyi son yıllarda şaşırtıcı bir şekilde yeniden kazandı. Bazı Afrika liderlerinin söylemlerinde yer alan, bağımsızlığın üzerinden 60 yıl geçmesine rağmen "sömürgeci bağları kopararak kendi ayakları üzerinde durma" vurgusu doğrultusunda,¹ yeni-sömürgeciliğin yeniden tartışılması gerekmektedir.

Bu amaçla çalışmada, ilk olarak, Gana'nın kurucu lideri Kwame Nkrumah'ın kavramsallaştırması çerçevesinde yeni-sömürgecilikten bahsedilecektir. İkinci olarak, Batı ekseninde kurulan modern Avro-Afrika ilişkilerinin yönünü 2000'lerde Çin'e dönmesiyle beraber, Afrika'nın yeniden paylaşımı tartışmasına değinilecek ve bu tartışmaların kesişme noktası olarak Gana-Çin ikili ekonomik ilişkilerinin, eşit ve yatay bir zeminde ilerleyip ilerlemediği ikili ilişkilerdeki yatırım, ticaret ve dış yardım verileri çerçevesinde incelenecektir.

Yeni sömürgeciliği yeniden düşünmek

Her ne kadar sıklıkla haberlerde veya akademik metinlerde kullanılsa da yeni-sömürgecilik kavramının tarihsel gelişimi hakkında detaylı çalışma yapılmadığı dikkat çekmektedir. Kavramın ilk olarak Jean Paul Sartre'ın, Fransa'nın Cezayir Savaşı'ndaki faaliyetlerini sert bir şekilde eleştirdiği *Colonialism and Neocolonialism* (1956) adlı çalışmasında ortaya atıldığı söylenebilir (Sartre 2001). Yeni-sömürgecilik kavramının ilk resmî kullanımı ise 1961 yılında Kahire'de gerçekleşen "Tüm Afrika Halkları'nın Konferansı"ndaki karar taslağında görülmektedir (Martin 1985, 191). Nkrumah, 1965 yılında kaleme aldığı *Neocolonialism: The Last Stage of Imperialism* adlı çalışmasında, Lenin'in argümanlarının detaylı bir analizini gerçekleştirerek, kavramı felsefi açıdan tanımladı.² Bir dönemin oldukça hararetli bir teması olan, ancak 1980'lerle beraber rafa kaldırılan yeni-sömürgecilik, son yıllarda yeniden canlanmaya başladı. Mark Langan'ın *Neocolonialism and the Poverty of Development in Africa* (2018) adlı kitabında, Afrika özelinde yeni-sömürgecilik yeniden Nkrumahvari bir bakışla birçok açıdan incelenmekte ve yeni-sömürgecilik kavramının

¹ Gana Cumhurbaşkanı Nana Akufo-Addo'nun Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ile görüşmesinde Afrika'nın geleceği ve kendine yeterliliği hakkında yaptığı konuşmadan alıntılandı (Akufo-Addo 2020).

² Söz konusu metin için, Lenin 1963.

güncelliğini yitirmedeği, her dönemde bir yöntem olarak yeniden ele alınabileceği gösterilmektedir.

Yeni-sömürgecilik, ana hatlarıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürge imparatorluklarının dağılmasıyla ortaya çıkan yeni ulus-devletlerin bağımsızlıklarına kuşkuyla yaklaşan bir bakış açısını tasvir etmektedir. Bu dönemdeki çalışmalarda, yeni ulus-devletlerin, sömürgecilik aracılığıyla kapitalizme eklenme ve eşitsiz gelişme süreci, Bağımlılık Okulu ve Dünya Sistemleri teorisyenleri tarafından tarihsel olarak ele alınmaktadır.³ Aynı dönemin ürünü olan yeni-sömürgecilik ise benzer varsayımlardan hareket etmektedir. Örneğin Nkrumah, azgelişmişliğin yapısal nedenlerini verili kabul ederek, sömürgeciliğin emperyalizmin bir aşaması olarak azgelişmişliği nasıl derinleştirdiğini ve sömürgeciliğin tasfiyesinin kapitalist dünya ekonomisinde yeni bir emperyalist aşamaya tekabül ettiğini iddia etmektedir. Bu yazarlar, böyle bir dünya sisteminde yeni-sömürgeciliğin kaçınılmaz olduğunu ve bağımsızlığın, devrim veya kapitalist ekonomilerden kopuş⁴ gerçekleşmeden mümkün olmayacağını savunmaktadırlar (Amin 1987; Rodney 2013; Fanon 2013).

Nkrumah için yeni-sömürgecilik, “emperyalizmin en son ve en tehlikeli aşamasıdır” çünkü “uygulayanlar için sorumluluk sahibi olmadan iktidar sahibi olmak anlamına gelir; cefasını çekenler içinse telafisi olmayan bir sömürden ibarettir” (Nkrumah 1965, xi). Yeni-sömürgeciliğin yapısal nedenlerinden en önemlisi, sömürgeciliğe benzer şekilde metropol ülkelerin toplumsal çatışmalarını dışarı aktarmalarıdır (xii). Ayrıca, Bağımlılık Okulu ile benzer şekilde yeni-sömürgecilik, dünyanın belli bölgelerinin diğer bölgeleri sömürerek gelişmesinin, Afrika ekonomisinin endüstrileşmesine engel olduğunu iddia etmektedir. Bu doğrultuda Nkrumah, tarihsel olarak Avrupa’nın endüstrileşmeye başladığı dönemde, kıtalar arasında gelişmişlik düzeylerinin günümüzdeki kadar farklı olmadığını altını çizmektedir. Üretim yöntemlerinin evrimi, artan kârın merkeze aktarımı, imalat ve üretime yapılan yetersiz yatırımlar uçurumu giderek arttırarak azgelişmişliği daha da derinleştirmektedir (6).

Nkrumah, yeni-sömürgeciliği, özü itibarıyla devletin teoride bağımsız olması ve egemenliğin hukuki olarak tüm özelliklerini taşıması, ancak pratikte ekonomi ve siyasetinin dışarıdan yönetilmesi olarak tanımlamaktadır (Nkrumah 1965, ix). Ayrıca yeni-sömürgecilik yalnızca emperyalist devletin eskiden

³ Bu okulların öne çıkan temsilcileri: Raul Prebisch (1950), André Gunder Frank (1967, 1972, 1975), Theotonio Dos Santos (1975), Walter Rodney (2013), Immanuel Wallerstein (1976, 2014), Arghiri Emmanuel (1972) ve Samir Amin (1976).

⁴ Literatürde “decoupling” veya “delinking” olarak tanımlanmaktadır.

yönettiği topraklarda doğrudan uygulanmak zorunda değildir; çoğu zaman finansal çıkarların yönettiği bir şirket veya konsorsiyum aracılığıyla devleti aşan bir görünüme bürünebilmektedir (xi). Yeni-sömürgeciliğin en önemli boyutu olan ekonomik sömürü, yabancı devletler tarafından çok taraflı dış yardımlar, ticaret ve denizcilik anlaşmaları, ekonomik iş birliği anlaşmaları aracılığıyla yürütülmekte; yabancı para birimleri aracılığıyla ulusal ekonomiye müdahale gerçekleşmekte; metropol ülkelerin lehine olacak şekilde ticaret bariyerleri azaltılmakta ve yabancı yatırımların çıkarları gözetilmektedir (xiii). Eski sömürgeci ülkelerin yanı sıra, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Dünya Bankası ve IMF gibi küresel finans örgütleri de bu denetimde başı çekmektedir (Young 2016, 45-6).⁵ Yeni-sömürgeci durumda değinilmesi gereken bir aktör olarak komprador sınıf ise kendi çıkarları doğrultusunda uluslararası sermayenin ihtiyaçlarına hizmet ederken, ekonomik alanda sermaye ve teknolojiye erişim kanalıyla etkin bir uluslararası denetimin yolunu açmaktadır (Fanon 2013, 153).

Yeni-sömürgeci bir araç olarak dış yardımların, bağımsızlık döneminde ve takiben oldukça vurgulandığı göze çarpmaktadır. Örneğin, Fransız Birliği içinde belirlenmiş şartlarla bağımsızlığını kazanan Batı Afrika sömürgelerinin askerî, finansal ve ekonomik bağları Fransa ile sürdüreceği şekilde yapılandırıldı ve bu ülkeler, bağımsızlık karşılığında Fransız yardımını kabul etmek zorunda kaldı (Nkrumah 1965, 17). Dış yardımın pazarlık konusu olmasına tepki gösteren Gine lideri Sekou Touré örneğinde ise Gine dolaylı şekilde cezalandırıldı.⁶ Bu gerçeğe dikkat çeken Nkrumah'a göre metropoller, sağlanan fonların nasıl kullanılacağına karar vermekte, bu fonların donörlerden ürün temini şartlarıyla harcanmasını sağlamak ve yardımları ham madde karşılığında vermektedirler (240-243).⁷

Bağımsızlıktan sonra bile metropoller, yeni-sömürgecilik aracılığıyla dünyanın az gelişmiş bölgelerini hammadde sağlayıcıları, yatırım alanları ve pazarlar olarak tutmaya devam etmektedirler. Sömürgeciliğin yaratmış olduğu tek ürün bağımlısı ekonomiler, hâlâ aynı hammaddeleri ihraç etmekte, sermaye birikimi yetersizliği sebebiyle sanayileşememektedirler (Fanon 2013, 152). Doğal kaynaklar metropole ihraç edilecek şekilde kullanıldığı için belirli sektörlerin

⁵ Batılı görünen bu metropol merkezler, değişen dünya sistemi ile eksen değiştirdi. Sermayenin toplanmaya başladığı yeni merkezlerle beraber yeni-sömürgeci ilişkiler de yön ve şekil değiştirdi. Bu konuya ilerleyen bölümde değinilecektir.

⁶ Fransa'dan bağımsızlık için 1958 yılında gerçekleşen referandumda, Gine bağımsızlık lehine oy kullanan tek ülkeydi (Chafer 2002, 179). Gine bağımsız olur olmaz, Fransız hükümeti ülkenin tüm varlıklarını —telefonları duvardan sökmek de dahil— bölgeden çekip, yardımları durdurdu (Betts 1991, 125).

⁷ IMF ve Dünya Bankası yardımlarının benzer şekilde şartlılıklarla kullanıldığı, Afrika ülkelerinin gelişimine olan katkılarının sınırlı kaldığı ve yardımlara eleştiri getiren görüşler vardır (Rothchild, 1991; Konadyu-Agyemang 2001).

gelişip zenginleşmesi ve diğerlerinin eksikliği kronik şekilde devam etmektedir (159). Bağımsızlığını kazanan yeni ulusların artan nüfusları hayat standardında artış talep ettikçe, bu bölgeler, sömürgeci yönetimlerde olduğu gibi metropollerde işlenmiş ürünlerin pazarı olmayı garantilemektedirler. Kalkınma için gerekli olan her türlü araç ve gereç, teknoloji, inşaat, altyapı ve diğer birçok hizmetin sağlanması için sömürgelerde sermayenin yayılacağı yeni alanlar açılmaktadır (Nkrumah 1965, 48). Nkrumah, Fransa'nın yeni-sömürgeci politikasının ticari ayağını şu şekilde örneklendirmektedir:

Kahve, kakao, yerfıstığı, muz, pamuk gibi ürünlerin fiyatlarını ve pazarlarını garantilemenin karşılığında Afrikalı devletler, belirli miktarlarda makine, tekstil ve lüks ürünlerini, Avrupa'da rekabet edilemeyecek fiyatlarla Fransa'dan ithal etmeye zorlanmaktadır ve böylece Frank-bölgesi dışındaki ülkelerden ithalat yasaklanmaktadır (Nkrumah 1965, 17-8).

İmtiyazların devamlılığının esas alındığı bu sistemde her şey, toprak, petrol ve madenler için imtiyazlar, gümrük vergilerini toplama hakkı, kağıt para basım hakkı, yabancı firmalar için vergilerde imtiyazlar gibi ayrıcalıklar devam ettirilecek şekilde dizayn edilmektedir (Nkrumah 1965, 256).

Bu imtiyazların bir ayağı, bağımsız ulus-devletlerin içinde bulunduğu çıkmazın, parasal bağımlılık ile daha da derinleşmesidir. İngiltere için de eski sömürgelerle ekonomik bağları korumanın en etkili yönteminin parasal bölgelerinin Londra'ya bağımlı kalmasını sağlamak olduğunu düşünen Nkrumah, Gana'da bağımsızlığı takiben sterlini terk ederek, ulusal para biriminin bağımsızlığını sağladı (Nkrumah 1965, 220). Fransız sömürgelerinde ise bağımlılık daha derindir:

Frank bölgesinin yabancı döviz rezervleri hâlâ Fransa'da birikmektedir. Her bir üye için ayrı ayrı tutulmakta ancak, Fransız hükümetiyle yapılan ikili anlaşmalara bağlı kalarak belirli bir kredi marjının dışına çıkılamamaktadır. Yerel para politikası, döviz kontrolü ve gümrük politikası Fransızların çizdiği çizgiler içinde hareket etmek zorundadır (Nkrumah 1965, 226).

Uzun yıllar boyunca, Fransız frankına endeksli CFA adı verilen para birimine sahip tüm eski Fransız Batı Afrikası ülkelerinin merkez bankalarının üst yönetimlerinde Fransızlar yer aldı. Danışılan, tavsiye alınan ve kararlarda veto hakkına sahip olan Fransızlar aracılığıyla bağımsızlıktan sonra Fransa, Afrika ülkelerinin para politikalarında söz sahibi olmayı sürdürdü (Sylla 2017).⁸

⁸ Parasal etkiye en iyi örnek, 1994'te gerçekleşen büyük devalüasyondur. Fransa'nın kararıyla Fransız frankına karşı yarı yarıya değersizleşen CFA frankı, ithalat bağımlı ülkelerde büyük ekonomik sorunlara yol açtı. (NY Times 1994).

Yeni-sömürgecilikten çıkış mümkün müdür?" sorusuna ise, farklı yanıtlar gelmektedir. Fanon, sömürgeci yapıların toplumun içine işlediğini, hatta o kadar ki bilinç ve psikanalitik düzlemde bile sömürgeci yapıların kolay kolay çözülmeyeceğini savunmaktadır. Onun için tek çare, şiddetin meşru sayıldığı sosyalist bir devrimdir (Fanon 2013). Daha ılımlı, hatta Fanon'a göre oldukça liberal bir bakış açısı sergileyen Nkrumah ise kalkınmanın mümkün olduğu inancını sık sık dile getirmektedir. Latin Amerikalı çağdaşları gibi ithal ikameci politikalar ile yerli üretimin teşvik edilmesi gerekliliğini, gelişmiş ülkelerden gelen yatırımın sanayileşmeye yönelttilmesini ve katma değer üretmesinin hoş karşılanacağını vurgulamaktadır (Nkrumah 1965, 27). Bir yandan yabancı yatırımın teşvik edilmesi gerektiğini savunurken, diğer yandan doğru sektörlerle yatırım yapılmasının ve önemli sektörlerin yabancı ellere bırakılmamasının altını çizmektedir (227). Ekonomik izolasyonun fayda sağlamayacağını düşünerek "eşitsiz gelişme" teorisyenleri gibi uluslararası ticareti suçlamamaktadır (Langan 2018, 7). Nkrumah her ne kadar sosyalizmi savunsa da yeni-sömürgecilikten kurtulmak için kapitalist ekonomilerle olan ilişkilerin eşitlik çerçevesinde sürdürülmesi ihtiyacının altını çizmektedir:

Bizler kesinlikle yatırım ve ticarete karşı değiliz. Bilâkis, bu alanlardaki potansiyelimizi geliştirme taraftarıyız. [...] İnaniyoruz ki, tarımı geliştirerek ve hızlı endüstrileşerek mevcut yeni-sömürgeci paterni kırabileceğiz [...] (Nkrumah 1965, 9-11).

Nkrumah'a göre yeni-sömürgeciliğin önüne geçmek için kıtasal anlamda bir ekonomik planlama zaruridir. Kendisini bölen sahte sınırların ortadan kalkmasıyla tek bir Afrika ortaya çıkacaktır ve bu birleşen Afrika yalnızca kendisi için gelişecektir. Bu doğrultuda, bağımsızlığını kazanan devletler öncelikli olarak kendilerini güçlendirecek ulusal planları desteklemeli ve dışarıya karşı bağlantısız kalmalıdır. Kısaca "böl ve yönet" stratejisine karşı yaratılacak kıtasal birlik yeni-sömürgeciliği, parçalanmış Afrika kıtasında yok edecek tek yöntemdir (Nkrumah 1965, 253). Örneğin, ayrı parasal bölgelere sahip olmak Afrika ticareti için oldukça zararlıdır. Bu durum, kaçakçılığa ve gelir kaybına sebep olmakta, Afrika Ortak Pazarı kurulmasını zorlaştırmaktadır (227). Ayrı parasal bölgelere sahip olmak, ekonomik kalkınma için birlikte çalışmak yerine eski sahte sömürgeci sınırları devam ettirmek ve haliyle yeni-sömürgeciliğin araçlarını güçlendirmek anlamına gelmektedir.

Nkrumah'ın iddiaları ve tartışmaları ele alındığında, eleştirel bir bakış olarak yeni-sömürgeciliğin, önerdiği çözümlerle ülkelerin politikalarına uygulanabilir bir yol haritası çizdiği söylenebilir. Ayrıca, Bağımlılık Okulu veya Dünya Sistemleri Analizi gibi sistemik değildir. Bunun yerine, iç ve dış aktörleri

hem ayrı ayrı hem de birbirleriyle etkileşimleri açısından ele alır. Son olarak, yeni-sömürgecilik, neo-Marksist ve postkolonyal teorilerin kesişim noktasında, analiz birimini üretim araçları, sermaye, sınıf yapıları, ulus-devlet, ulus-üstü ve ulus-aşırı aktörler, kültür ve dil olarak belirleyerek, emperyalizmin aldığı güncel şekli geniş yelpazede çalışmak için bir yöntem sunar. Bu nedenle yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve sosyo-kültürel analizleri de mümkün kılarak emperyalizm olgusunun disiplinlerarası bir tabanda incelenmesinin önünü açabilir.

Afrika'nın "Çin usulü" paylaşımı

Değişen dünya sistemiyle beraber yeni-sömürgecilik tartışmalarında Batılı donörlerin, sömürgeci metropollerin sermaye merkezlerinin veya Bretton Woods kurumlarının ötesinde incelemeler yapılması gerekmektedir (Langan 2018, 89). Bilhassa son dönemdeki çalışmalar, Çin ve diğer yükselen güçlerin Afrika ile kurdukları ilişkilerin yapısına ve Afrika'nın kalkınmasındaki etkilerine vurgu yapmaktadır. Bu ilişkiler, "iş birliği", "partnerlik" ve "koordinasyon" gibi yatay söylemlerle şekillense de özünde yayılmacı olduğu ve "Afrika'yı yeniden paylaştığı" konusunda oldukça eleştiri almaktadır (Carmody 2016; Langan 2018). Özellikle Langan, söz konusu Batı'nın kendi yardım ve ticaret aktiviteleri olduğunda "yeni-sömürgeciliğin" bir "tabu" olarak görüldüğüne, ancak Batı ülkesi liderleri veya kurumlarının, Çin-Afrika ilişkilerini tasvir ederken bu kavramı kullanmasının "ironik" olduğuna dikkat çekmektedir (Langan 2018, 90).

Afrika kıtasının Batı ile kurulmuş olan köklü ilişkilerinin ekseninin değişerek Çin'e kaydığı, özellikle ticaret, yatırım, dış yardım hatta eğitim gibi alanlarda Çin'in rolünün giderek arttığı gözlemlenmektedir. Bazı yazarlar Çin'i, Afrika'nın bağımlılığını arttıran ve "Afrika ekonomilerindeki patolojileri yeniden yaratan ve derinleştiren yeni-sömürgeci bir güç" olarak adlandırmaktadır (Amin 1977; Wallerstein 1974; Taylor ve Zajontz 2020, 277). Bazı yazarlara göre ise Çin etkisi Batılı ülkelerle karşılaştırıldığında korkulacak düzeyde değildir (Brautigam 2009). Özellikle, Çin'in "dostluk" eksenindeki tutumu ve "içişlerine karışmama" konusundaki tavrı (MFA 2022), Afrika ülkelerine ekonomik bağımsızlıklarını pekiştirme ve kademeli olarak kopuş imkânı sunar gibi görünmektedir (Taylor ve Cheng 2017; Gilpin 2021). Çin'in kıtadaki giderek görünür hâle gelen varlığı, Afrika ülkelerinin pazarlık gücünü arttırdığı izlenimi vermektedir. Nitekim, Gana Maliye Bakanı Ken Ofori-Atta'nın bir taraftan 2020'de Kovid-19 pandemisinden kaynaklı Afrika'nın borç yükünü hafifletmesi adına "Çin'in kıtaya daha güçlü bir şekilde gelmesi gerektiğini" belirtirken, diğer taraftan IMF'ye üye "borçlu Afrika ülkelerinin Özel Çekim Hakkı'nın arttırılması" çağrısında bulunması (Reuters 2020), Afrika ülkelerine

hareket alanının açıldığına dair bir gösterge olarak yorumlanabilir. Bu çalışma özelinde Afrika'nın yeniden paylaşımı tartışmaları çerçevesinde, yükselen ve küresel bir ekonomik güç olarak Çin'in, Gana ile kurduğu ilişkiler ve bu ilişkinin Gana açısından sonuçları tartışılacaktır.

Afrika'nın yeniden paylaşılması tartışması, kıtadaki kaynakların hem eski emperyalist hem de Çin, Hindistan, Japonya, Brezilya, Güney Afrika gibi yükselen güçler tarafından kullanılmak istenmesiyle ortaya çıkan bir gündemdir. Afrika'nın 2008 Krizi sonrası hızlı büyüdüğüne dair makroekonomik göstergeler ise "problematik" görünen "Afrika yükseliyor" söyleminin popülerlik kazanmasına sebep olmaktadır (Carmody 2016). Bu söylem, Gana özelinde oldukça ön plandadır. Örneğin Dünya Bankası, Gana'nın 2007 yılında "hızlı ekonomik büyümenin tam ortasında" olduğunu ifade ederken (World Bank 2007, 8), aynı yıl Gana'yı Batı Afrika'daki "en iyi iş ortamı"na sahip olan ülke olarak nitelendirdi (Killick 2010, 413-4). Denizaşırı Kalkınma Enstitüsü 2011 yılında Gana'yı, 2001 yılında, içinde bulunduğu Yüksek Derecede Borçlu ve Yoksul Ülke (HIPC-Heavily Indebted Poor Countries) kategorisinden çıkararak, kıtadaki "yıldız oyuncu" olarak nitelendirdi (Aidoo 2019a, 2). Bu kategorizasyonların Gana'daki sosyo-ekonomik gerçekliklerin izdüşümleri olup olmaması ise ayrı bir tartışma konusudur.

Afrika'nın ekonomik önemi 2000'ler boyunca, küreselleşme bağlamında ele alınmaktadır. Afrika'nın yeniden paylaşımı, özellikle doğal kaynakları paylaşmak anlamında "geç kalan" Çin gibi güçlerin, "küreselleşmenin derinleşmesine bağlı olarak" Afrika kaynakları ve pazarlarının yeniden paylaşılmasına duyulan ihtiyaç sonucunda gerçekleşmiştir (Carmody 2016). Afrika'nın "ilk paylaşımı" ile söz konusu "yeni paylaşımı" arasındaki fark ise "sömürgecilik ve küreselleşme arasındaki fark"a benzetilirken, ortak yanları, her ikisinin de ekonomik motivasyonla kaynakları garanti altına almayı amaçlaması ve hem devlet hem de özel sektör aracılığıyla yürütülmesi şeklinde ifade edilmektedir (Carmody 2016).⁹ Başka bir ifadeyle, Çin-Afrika ilişkilerinin mevcut yapısı, "Çin'in küresel ekonomiye kaotik bir şekilde eklemlendiği küreselleşmenin" bir sonucu olarak görülmektedir (Taylor ve Xiao 2009). Bu çalışmalar, Afrika'nın yeniden paylaşımındaki yapısal sebeplere odaklanarak, yükselen ekonomilerin kıta üzerindeki varlıklarının ve ikili ilişkilerin, askerî,

⁹ Çin'in Afrika'da faaliyet gösteren ulus-aşırı aktörleri 5 kategoride özetlenebilir: Çin hükümeti kontrolündeki devlet-iştirakleri; devlet uzantılı veya bağlantılı özel Çin yatırım bankaları; Çin-Afrika Kalkınma Fonu (China-Africa Development Fund) gibi Çin Halk Cumhuriyeti Egemen Refah Fonu'na (Sovereign Wealth Funds-SWFs) bağlı kuruluşlar; Çinli yerel kamu kuruluşları tarafından işletilen orta ölçekli girişimler; küçük ve özel şirketler ile şahıslar (Odoom, 2019: 113).

ticari ve siyasi gerekçelerini eleştirel bir şekilde ele alması açısından, yeni-sömürgecilik tartışmalarına oldukça katkı sağlamaktadır.

Çin ve Afrika ilişkilerindeki incelenmeye değer önemli iş birliği alanları dış yardım, ticaret ve altyapı yatırımlarında karşımıza çıkmaktadır (Tsikata, Fenny ve Aryeetey 2008). Özellikle Çin dış yardımları ve yatırımları, IMF/Dünya Bankası kredilerine benzer şekilde, kalkınmayı amaçlayan ancak Batılı neoliberal kalkınma programlarına alternatif şekilde, iç “işlerine karışmadan ve koşullara bağlanmamış” olarak tasvir edilmektedir¹⁰ (Gilpin 2021, 7). Bu yaklaşımıyla Batılı ve geleneksel donörlerden ayrılan Çin’in, yeni bir bağımlılık türünü yeniden yaratıyor olması ise oldukça tartışılan bir konudur. Özellikle borç-tuzağı diplomasisi¹¹ (8), akıllara yeni-sömürgeciliğin bir aracı olarak borçlanmanın kullanılmasını getirmektedir. Borç-tuzağı diplomasisini eleştirenler, Çin’in yeni-sömürgeciliğine vurgu yaparak, Afrika ülkelerinin çoğunda var olan, yatırımlara ve yardımlara rağmen süregelen düşük kapasiteyi kanıt olarak sunmaktadır (Carmody 2016). Ancak Gilpin’e göre bu durum yeni-sömürgeciliğin göstergesi değil, bilakis, Çin ve birçok Afrika ülkesi arasındaki eğitim, bilgi, kültür paylaşımı ve beceri kazandırma süreçlerinin önemli bir parçası olarak görülmelidir (Gilpin 2021, 10). Çin her ne kadar kendisini “ABD gibi değer empoze eden değil, barışçıl bir kültür paylaşımcısı olarak” nitelendirse de (Sun, Xu ve Zhao 2021, 864), bu argümanın gerçekliğine şüpheyle yaklaşılmalıdır.

Çin’in Afrika’daki varlığına haklı bir kuşkuyla yaklaşan bir diğer yazar Van Dijk (2009, 11-2) ise, Çin’in kıtadaki amaçlarını şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. Tarım ürünleri dâhil, tüm ham maddelerin arzını garanti altına almak,
2. Çin ürünleri ve hizmetleri için pazar oluşturmak,
3. Tarımsal amaçlar ile toprak elde etmek,
4. Çinlilerin Afrika’ya göç etmeleri adına bir kanal açmak,
5. Afrika ülkelerinden diplomatik destek almak,
6. Batılı kalkınma modeline alternatif oluşturmak,
7. Batılı kalkınma iş birliğine alternatif oluşturmak,
8. Çin’i süper güç olarak kabul ettirmek.

Çin’in bu hedefleri gerçekleştirmek adına kullandığı araçlar ise devletin ön ayak olduğu altyapı ve tarım üretimindeki yatırımlar ve çoğunlukla kredi veya hibe şeklindeki dış yardımlardır. Yeni-sömürgecilik tartışmalarında oldukça öne

¹⁰ “No-strings attached” şeklinde ifade edilir.

¹¹ “Debttrap diplomacy” olarak tanımlanan borç tuzağı diplomasisi, kreditor bir ülkenin, borcu olan ülkeyi büyük miktarlarda borçlandırarak, borcun vadesi geldiğinde ödenmemesi durumunu çıkarına kullanıp ekonomik ve siyasi kontrol oluşturmastır (Gilpin, 2021: 8).

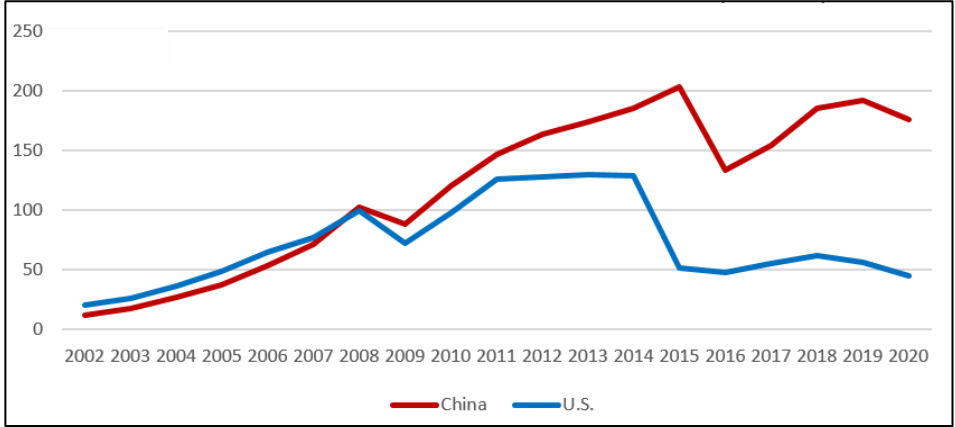
çıkan dış yardımlar, Çin-Afrika ülkeleri özelinde 1955 Bandung Konferansı'nda emperyalizm ve sömürgecilik ile mücadele maksadıyla, Afrika özgürlük hareketlerini desteklemek, Afrika ülkelerini emperyalizme karşı birleştirmek ve bağımsızlık için bu ülkelere yardım etmek amacıyla başladı (Taylor ve Cheng 2017, 25). Özellikle 1963/64 yılında Çin Komünist Partisi tarafından yardım için oluşturulan "sekiz ilke", "alıcı ülkelerin bağımsız şekilde gelişmesi" amacıyla "karşılıklı yardım"a vurgu yapmaktaydı (Langan 2018, 93). Çin bu politikası gereğince öncelikli olarak, kendine yeterliliği sağlayacak sanayi ve tarımsal kalkınma alanındaki projeleri destekledi. Özellikle son dönemde iş birliği ve yardımı bir araya getiren iş-yönelimli Çin modelinin Afrika ülkelerine cazip hâle gelmeye başlamasıyla beraber ilişkiler kurumsal seviyede yürütülmeye başlandı (Taylor ve Cheng 2017, 48). İlk defa 2000 yılında Pekin'de Çin-Afrika İşbirliği Forumu¹² gerçekleşti (Taylor ve Cheng 2017). Pekin Deklarasyonu ve Çin-Afrika Ekonomik ve Siyasi İşbirliği Programı, 21. yüzyıl Çin-Afrika ilişkileri adına somut bir çerçeve oluşturdu.¹³ 2000'de gerçekleşen FOCAC'tan sonra Çin, 28 Afrika ülkesinden 190 ithalat kanalında gümrük tarifelerini kaldırarak, Çin pazarını Afrikalı üreticilere açtı (Langan 2018, 93). Dünya Bankası'nın 2006-2008 yılları arasında Afrika ülkelerine sağlayacağını duyurduğu 17 milyar dolarlık kredi miktarı, Çin Eximbank'ı tarafından 20 milyar doların üzerine çıkararak aşıldı (Brautigam 2009, 2).

Çin'in kıtada yükselen bir güç olarak Batılı ülkelerin yerini aldığı veya yerini almaya yaklaştığını söylemek doğru olacaktır. Örneğin, 2002-2020 yılları arasında gerçekleşen Afrika'nın Çin ile ticareti ve ABD ile ticareti arasında önemli bir uçurum olduğu göze çarpmaktadır (Şekil 1). Çin'in Afrika'daki yatırımları ise, 2011 yılı itibarıyla geleneksel bir yatırımcı olan ABD'yi geçmektedir (Şekil 2). Bu da Çin'in kıtadaki Batılı ülkelere kıyasla varlığını arttırdığını ve neden "Çin tehdidi"ne vurgu yapıldığını açıklar niteliktedir.¹⁴ Yine de Çin'in bu paylaşımda "tehdit" veya "saldırgan" olarak nitelendirilmesi söyleminde dikkatli olunması gerekmektedir (CFR 2018; VOA 2021). Sonuç olarak Afrika'da Batılı olsun olmasın, birçok aktörün farklı alanlarda Afrika'nın ikili ve çok taraflı ilişkilerde bağımlılığını derinleştirdiği ve devletin egemenliğini aşındıran faaliyetlerde bulunduğu akılda tutulmalıdır (Langan 2018, 101).

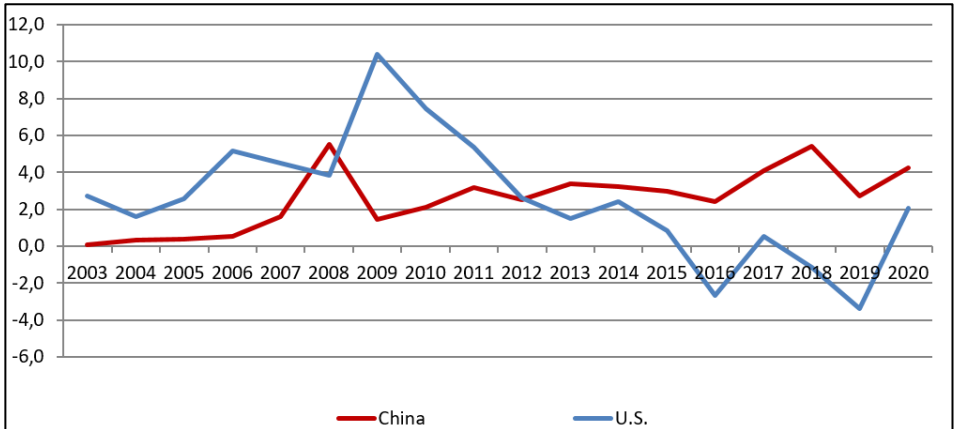
¹² FOCAC-Forum of China-Africa Cooperation

¹³ Bu çerçevede, yardımların yürütülmesi için 22 özel komite kuruldu, 10.9 milyar yuan (1.7 milyar dolar) değerinde borç silindi, 1.2 milyar dolarlık yatırım ön görüldü, 7.000'den fazla personel eğitimi için ve bakanlık düzeyinde 20'yi aşkın ziyaret konularında anlaşıldı (Taylor ve Cheng 2017, 48-9).

¹⁴ Benzer şekilde, Guardian gazetesi de Çin-Afrika ilişkilerinin yeni-sömürgeci olup olmadığını sorgulamaktadır (Van Mead 2018).

Şekil 1. ABD-Afrika ve Çin-Afrika Ticareti (milyar ABD doları). Kaynak: China-Africa Research Initiative 2022a.

Şekil 2. Afrika'ya olan Çin ve ABD Doğrudan Yabancı Yatırımları (milyar ABD doları). Kaynak: China-Africa Research Initiative 2022b.

Değinilmesi gereken bir diğer konu ise Çin'in gerek dış yardımları gerekse yatırımlarıyla Afrika'nın kalkınmasına sunduğu katkının, yardım bağımlılığı

yaratmasıdır (Carmody 2016; Taylor ve Cheng 2017; Langan 2018). Çin dış ilişkilerini, “dostluk”, “kazan-kazan”, sözde “koşullara bağlanmama” ve “içişlerine karışmama” ilkeleri çerçevesinde değerlendirmesine rağmen (MFA 2022), alıcı Afrika ülkelerinin “kendi ayakları üzerinde durabilmesi” adına şartları iyileştirmedeği gözlemlenmektedir (Taylor ve Cheng 2017, 124). Ayrıca, uzun süredir Afrika’ya yardım ulaşmasına rağmen, insan kaynağının gelişimi konusundaki eksiklik, Çin’in Afrika’daki yardımlarının çıktılarını olumsuz yönde etkilemekte, teknoloji ve yönetim alanındaki transferin gerçekleşmemesi, yardımların etkinliğinde düşüşe yol açmaktadır (118). Son olarak, Çin şirketlerinin çalıştırdığı Çinli işçilerin daha yüksek teknoloji, “know-how” ve yönetim tekniklerine hâkim olması, daha iyi altyapı ve ihracat sübvansiyonları sonucunda yüksek üretim kapasitesine sahip olması gibi olgular, Afrikalıların rekabet edememesiyle sonuçlanmakta ve üretim kapasitesini yeterince geliştirememektedir (Carmody 2016). Gilpin ve Brautigam ise, Çin’in Afrika’ya yardımlarının ideolojik değil, pragmatik olduğunu, bu nedenle Afrika’yı çevre pozisyonundan koparıp Batı etkisinden azade şekilde ekonomik büyüme ve istikrar politikalarına yönlendirdiğini iddia ederek, daha iyimser bir yorumda bulunmaktadır (Brautigam 2009; Gilpin, 2021, 2).

2021’deki İsviçre-Afrika iş ortamı ve ilişkileri için hazırlanan rapora göre, Çin’in son 10 yıldaki küresel yatırımlarının yüzde 27’sini Afrika’ya yönelttiği görülmektedir (Tablo 1). İkinci ve üçüncü yatırımcılar ABD ve Fransa’dan olurken, İngiltere’nin beşinci sırada olması dikkat çekmektedir. Bu da İngiltere’nin Afrika’da yatırımı, Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye, Japonya, Hindistan gibi yükselen güçlere kaybettiğini göstermektedir. 2022 yılının Ocak ayında gerçekleşen İngiltere-Afrika zirvesinde, Başbakan Boris Johnson’ın Afrika’ya milyar dolarlık yatırım sözü vermesinin söz konusu verilerle ve İngiltere’nin yeniden varlığını tesis etmeye çalışması ile bağlantılı olduğu yorumu yapılabilir (Africanbusiness 2022). Ve bu da bizi Afrika’nın, aynı veya farklı aktörlerle yeniden paylaşıldığı sonucuna yönlendirmektedir.

Tablo 1. Afrika’da En Çok İstihdam Sağlayan Yatırımı Yapan Ülkeler ve Afrika’nın Ülkelerin Küresel Yatırımlarındaki Payı, 2010-2019 (%)

	Afrika’da yıllık yeni istihdam yaratma ortalaması 2010-2019	Eğilim 2010-2019	2010-2019 Afrika’nın yıllık ortalama yüzdesi	Eğilim 2010-2019
Çin	18.562		27%	

ABD	12.106	→	4%	→
Fransa	7.763	→	11%	→
Türkiye	5.047	→	38%	→
Birleşik Krallık	5.063	→	8%	→
Almanya	4.933	→	4%	→
Hindistan	4.165	→	16%	→
Japonya	3.752	→	5%	↑
Birleşik Arap Emirlikleri	2.968	↗	24%	↑
İsviçre	2.175	→	7%	→
İspanya	2.119	→	9%	→
Güney Kore	2.050	→	5%	→
Kanada	1.793	→	6%	↗
Güney Afrika	1.453	↗	43%	↗
Nijerya	1.422	↗	97%	→
Afrika'daki en yüksek 15 ülke	75.370	→	20%	→

Kaynak: Swiss-African Business Relations (2021, 39).

Gana-Çin ilişkilerinin doğası: eşit bir ilişki mümkün mü?

Gana-Çin ilişkileri, 1960 yılında ikili diplomatik ilişkilerin kurulmasını takiben, Nkrumah döneminden beri oldukça yakın bir seyrindeydi. Ekonomik anlamda Nkrumah döneminde Gana, ilk imtiyazlı kredisini¹⁵ Çin'den 1964 yılında aldı. Soğuk Savaş boyunca, altyapı projeleri kapsamında Çin'den farklı şekillerde yardım ve yatırım almaya devam etti (Tsikata, Fenny ve Aryeetey 2008, 24). Ancak Çin'in hem madenler hem de pazar olarak Gana'ya girişi, Gana'nın liberal reformları takiben, yatırım ve iş ortamına uygun hâle geldiği dönemlerde başladı (Aidoo 2019b, 129). 2006'da gerçekleşen FOCAC zirvesinde, Gana'nın da dâhil olduğu ülkeler ile iş birliği anlaşmaları imzalandı. Bu anlaşmalar, birbirinin

¹⁵ "Concessional loan" olarak tanımlanır.

egemen ülke topraklarını tanımayı içeren diplomatik iş birliğini¹⁶ ve Birleşmiş Milletler, DTÖ ve diğer uluslararası ve bölgesel örgütlerde iş birliğini içerdi (Tsikata, Fenny ve Aryeetey 2008, 5). Ekonomik alanda iş birlikleri ise tarım, ticaret, altyapı, yatırım alanında hızlandı. Çin Dışişleri Bakanlığı verilerine göre, ikili ticaret hacmi 2012 yılında 5.434 milyar dolara yükselirken, yeni Çin projeleri Gana'nın doğrudan yabancı yatırım listesinin üst sırasında yer aldı (MFA 2022).¹⁷ 2014 yılında Gana ve Çin arasındaki ikili ticaret hacmi 4 milyar dolar, aynı yıl için Çin yatırımları ise 1 milyar dolar seviyesine yükseldi (Sackeyfio 2019, 87). Ancak tersi yönde, Gana'nın Çin'e olan ticareti ve yatırımı için benzer bir yorum yapılamamaktadır. Gana'nın Çin'e olan ihracatı, 2010 yılı için yüzde 1.41 gibi oldukça düşük bir seviyededir (Tablo 3). Bu eşitsiz ticaret ve yatırım ilişkisi “koşullara bağlı değil” gibi görünürken Batı tarzı bir bağımlılık yaratıp yaratmadığı ise sorgulanmalıdır:

Çin yardımları ve ekonomik iş birliği programları, altyapı yatırımlarına vurgu yaparken, geleneksel donörler olan Washington ve diğer Batı ülkeleri, bu programları önemsiz göstermektedir [...] Çin yardımları elbette koşulsuz değildir; verilen kredi ve hibeler genel olarak Çin girdilerine bağımlı kalmaktadır (Odoom 2017, 603).

Veriler, ticaretin yönüyle ilgili olarak, Çin'in ithalattaki payının 2010 yılında oldukça yükseldiğini, 1960'larda ithalat ve ihracatta en önemli partner olan İngiltere'nin payının gözle görülür şekilde azaldığını göstermektedir (Tablo 2 ve 3). Bu durum da Gana'yı bir pazar olarak Çin'e kaybeden ABD ve İngiltere gibi ülkelerin, neden Çin tehdidini ve yeni-sömürgeciliğini öne sürdüğünü açıklamaktadır.

Ayrıca, çoğunlukla Gana'dan Çin'e giden ürünlerin ya maden ya da diğer kaynaklara ait ürünler olması konusu da Çin'in yeni-sömürgeci bir güç olarak Gana'da varlığını sürdürdüğünü kanıtlar niteliktedir (Tablo 4). Toprak, maden imtiyazları ve altyapı kalkınması karşılığında tavizler veren Gana, “Çin-Afrika partnerliğinin cazibesinin yarattığı tehlikeyle” karşı karşıyadır (Sackeyfio 2019, 88). Çin dış yardımları ve yatırımları, genellikle yol, baraj gibi inşaat ve büyük altyapı projelerine harcandığı için insan kaynağı ve teknoloji gelişimine olan katkısı şüphelidir (Langan 2018, 99). Örneğin, 2012 yılında Çin'den Gana'ya

¹⁶ “Tek Çin Politikası” olarak tanımlanan diplomatik yaklaşım, Çin Halk Cumhuriyeti'nin tek bir hükümetinin olduğunu savunarak, ikili ilişkilerde Tayvan hükümetinin muhatap alınmamasını, kısaca bağımsızlığının reddini ifade etmektedir. Çin diplomatik ilişkilerinde bu politikanın tanınmasını talep etmektedir.

¹⁷ Diğer önemli altyapı yatırımları, Gana Ulusal Tiyatrosu'nun inşasını içeren birçok hastane; Savunma ve Dışişleri Bakanlığı'nı içeren birçok kamu kurumu inşaatı, yol yapımı, üniversite ve okul inşaatı ve Bui Hidroelektrik Santralini de içeren enerji yatırımları şeklindedir (MFA, 2022).

verilmesi için anlaşılan 3 milyar dolarlık kredi karşılığında 15 yıl boyunca günlük 13.000 varil petrol sağlayacak olması (Odoom 2019, 118), milli gelire katkı sağlaması beklenen kaynakların verimli kullanımı konusunda eleştiriler almaktadır (Langan 2018, 99). Özellikle kredi anlaşmasındaki koşullar —örneğin, işin yüzde 60'ı Çinli firmalara veya taşeronlara verilmesi— ve Gana'nın borçlanmasıyla yaratılan dengesizlik gibi noktalar, avantajlı tarafın kim olduğu konusunda akıllarda soru işaretleri bırakmaktadır (Odoom 2019, 123). Bu noktada her ne kadar Gana'da enerji sektöründeki ağırlık hâlâ Batılı şirket ve konsorsiyumlara ait olsa da Çinli petrol şirketleri de “eşitlik” ve “iş birliği” söylemlerine rağmen tüm şirketler gibi fırsatçı ve kâr yönelimli hareket etmektedirler (Hardus 2014). Bu durumda Çin'in diğer ülkelere kıyasla öne sürülen “dostça” varlığından değil, kaynakların paylaşımındaki rolünden söz etmek daha doğru olacaktır.

Tablo 2. Seçili Ülkelerden Gana'ya İthalatın Toplamdakine Oranı (%), 1950–2010 (seçili yıllarda)

Ülke/Bölge	1950	1960	1970	1980	2000	2010
Toplam İthalat	125,0	362,1	410,7	1129,3	2975,9	11030,5
Belçika/Lüksemburg	0,96	1,38	1,19	1,16	1,98	2,94
Fransa	0,96	2,02	3,65	3,06	3,93	4,93
Almanya	2,56	11,65	10,79	9,49	4,66	2,74
İtalya	1,44	1,96	2,37	2,38	12,11	2,15
Japonya	5,60	8,40	6,15	3,75	1,52	1,17
Hollanda	6,40	9,47	3,96	2,82	4,56	4,54
SSCB/Rusya	0,00	0,44	3,83	0,05	0,18	0,28
İsviçre	0,16	0,77	1,25	1,16	0,45	0,21
Birleşik Krallık	60,24	36,76	23,64	21,83	9,37	5,45
ABD	6,00	5,72	18,07	12,10	6,87	9,80
Kanada	0,88	1,52	1,11	0,98	1,42	1,74
Hindistan	2,40	0,80	0,46	0,63	2,21	5,11
Çin	0,00	0,83	1,63	1,56	3,92	19,27
Jamaika	0,00	0,00	1,48	2,99	0,76	0,00
Afrika	2,64	5,61	4,47	23,10	21,56	28,47
Seçili ülkelerin toplamı	90,24	87,33	84,05	87,06	75,50	88,80

Kaynak: Huq ve Tribe (2018, 268).

Bir diğer örnek de altın sektöründe karşımıza çıkmaktadır. Altın Sahili yüzyıllardır tüm şirketlerin ilgisini çeken bir yer olarak madencilik sektörü İngiltere, Kanada, ABD, Güney Afrika ve Gana şirketleri tarafından kontrol edilmektedir. Son dönemde, Çin'in bölgedeki madencilik faaliyetleri bilhassa, yasa-dışı madencilik¹⁸ konusunda öne çıkmaktadır. Gana yasal düzenlemesi uyarınca, yalnızca Gana vatandaşlarına küçük ve orta ölçekli maden çıkarma hakkı tanınmaktadır (Aidoo 2019b, 130). Ancak yüzbinlerce Çinlinin altın madenciliği için Gana'nın çeşitli bölgelerine göç etmesi ve kaçak bir şekilde ülkeye girmeye çalışması, Çin-karşıtlığının yükselmesiyle son dönemde hem yerel halk hem de hükümetler arasında krize sebep olmaktadır (Aidoo 2019b). Son olarak, Çin'in ekonomik varlığının genellikle küçük-orta ölçekli şirketler olarak faaliyet göstermesi, teknolojik ve insan kaynağı açısından geride olan Gana'daki aynı düzeyde şirket ve girişimcilerin rekabet edememesiyle sonuçlanmaktadır. Örneğin, Gana'nın önemli ekonomik girdi sağlayan tekstil sektöründe Çin ürünlerinin yerli ürünlerin yerine geçmesi, Gana'da tekstil tesislerinin kapanmasına, endüstride ciddi oranda AR-GE, gelir kaybı ve işsizlik gibi doğrudan kalkınma kapasitesini etkileyen sonuçlar yaratmaktadır (Ademola, Bankole ve Adewuyi 2009, 498).

Tablo 3. Gana'nın Toplam İhracatının Seçili Ülkelere Oranı (%), 1950–2010 (seçili yıllarda)

Ülke/Bölge	1950	1960	1970	1980	2000	2010
Toplam İhracat	211,7	325,2	458,1	1258,1	1318,2	7960,1
Belçika/Lüksemburg	1,28	2,92	1,28	0,27	3,91	2,62
Fransa	0,24	0,89	0,50	0,79	4,99	3,28
Almanya	7,27	13,69	9,84	5,75	8,50	1,95
İtalya	0,00	5,66	3,15	0,93	5,43	1,01
Japonya	0,00	0,77	6,49	7,10	3,44	1,60
Hollanda	6,00	12,18	9,35	13,89	i.d.	6,71
SSCB/Rusya	2,31	6,27	8,85	13,34	0,91	1,38
İsviçre	0,00	0,00	0,02	14,76	1,33	1,25
Birleşik Krallık	40,53	31,24	23,41	16,14	10,49	4,10
ABD	30,42	15,13	17,96	7,46	15,57	3,23
Kanada	3,02	0,74	1,14	0,07	0,81	0,25
Hindistan	0,00	0,18	0,30	0,01	1,60	1,79
Çin	0,00	0,43	0,52	2,61	1,03	1,41
Afrika	0,94	3,57	0,44	0,35	6,24	4,26
Seçili ülkelerin toplamı	92,01	93,67	83,25	83,47	64,25	34,84

Kaynak: Huq ve Tribe (2018, 268).

¹⁸ İngilizce'de "galamsey" olarak ifade edilmektedir.

Tablo 4. Gana ve Çin Arasındaki Ticaretin Seviyesi ve Bileşimi, 2010–2015

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	US\$ milyar ve yüzde						Çin'in Gana'dan İthalatının Yüzdesi					
Gana'nın toplam ihracatı (milyar dolar)	9,48	14,61	16,93	16,34	15,26	16,68						
Çin'in Gana'dan toplam ithalatı (milyar dolar)	0,127	0,360	0,629	0,675	1,060	1,060						
Çin'in ithalatının Gana'nın toplam ihracatındaki yüzdesi	1,33	2,46	3,72	4,13	6,95	6,35						
Ham petrol	–	108,0	345,0	273,0	605,0	853,0	–	30,0	55,0	40,0	57,0	80,0
Rafine petrol	–	–	–	–	–	11,4	–	–	–	–	–	9,0
Manganez cevheri	25,3	118,0	147,0	191,0	138,0	48,2	20,0	33,0	23,0	28,0	13,0	4,5
Kakao çekirdeği	24,5	45,5	29,1	49,4	50,4	39,9	19,0	13,0	4,6	7,3	4,8	3,8
Kakao ürünleri	14,20	20,70	–	15,00	16,00	–	11,40	5,7	–	2,3	1,5	–
Ham kereste	5,30	17,60	4,89	62,30	155,00	37,00	4,2	4,9	7,8	9,2	15	3,5
Kereste ürünleri	11,10	8,60	13,00	–	–	11,00	8,70	2,4	2,1	–	–	1
Gana'nın toplam ithalatı (milyar dolar)	13,925	19,504	21,999	22,498	19,247	20,774						
Gana'nın Çin'den toplam ithalatı	1,310	2,390	3,180	2,870	4,130	5,310						
Çin'in Gana'ya ihracatının Gana'nın toplam ithalatındaki yüzdesi	9,40	12,23	14,45	12,76	21,46	25,56						

Kaynak: Huq ve Tribe (2018, 258).

Son olarak, borç krizi sorunu, gelişmekte olan ülkelere ait 1980'ler ve 90'lardaki en önemli gündem olarak, özellikle Kovid-19 pandemisinden sonra artan kamu harcamalarıyla tekrar gündeme gelmektedir. Dünya Bankası'nın 2020 yılında Gana kamu borcunun GSYH'nin yüzde 81,1'ine denk geldiğini açıklaması, borç-tuzağı konusunu akıllara getirmektedir (World Bank 2022). Bir sivil toplum kuruluşu tarafından yapılan araştırmaya göre 2013 yılında Gana yeniden altın, petrol ve kakao gibi bağımlı olduğu ürün fiyatlarının düşmesi ve kredilerin verimli kullanılamamasıyla derin bir borçlanma içine girmektedir. Verilere göre, bu üç ürün, toplam ihracatın yüzde 84'ünü kapsamaktadır (Jubileedebt 2016, 10). Tüm bu göstergeler, Gana'nın yüzyıllardır süregelen ürün bağımlı ekonomisindeki kırılganlığının devam ettiğinin ve borç tuzağı

diplomasisi tartışmalarının yalnızca Çin değil, diğer donörler için de hâlâ haksız olmadığını göstermektedir.

Sonuç

Yeni-sömürgecilik kavramı, metropol ülkeyi baz alan bir bakış açısını ön plana çıkarmasına rağmen, dönüşen dünya sistemiyle ortaya çıkan yeni aktörler, “metropol” ve “sömürgecilik” kavramını da yeniden tartışmaya açmış oldu. Bu minvalde, Çin, Japonya, Hindistan gibi yeni merkezler de sermaye birikimine sahip olarak, Gana özelinde ekonomik faaliyetlerini arttırdı. Göstergelere göre ticaret, yatırım ve dış yardım alanlarında İngiltere’nin rolü giderek azalarak yerini, önce ABD, daha sonra Çin’e bıraktı. Son gelişmeler ışığında görülmektedir ki ne Afrika ne de Gana, büyük güçlerin ve sermaye sahiplerinin kolay kolay vazgeçemeyeceği bir hammadde kaynağı ve pazar olmayı sürdürmektedir. Berlin Konferansı’ndan bu yana neredeyse 140 yıl geçmesine rağmen, bugün hâlâ hem Afrika hem de Gana paylaşılmaya devam etmektedir.

Her dönem bir krizin fırsata dönüşmesi gibi bu dönemde de iklim krizi fırsat bilinerek, yeni fonlar ve krediler vaat edilerek süregelen eşitsiz ilişki sürdürülmeye çalışılmaktadır. Brexit’i fırsat bilen ve Avrupa pazarına alternatif yaratmak adına yeniden ikili ilişkilerle varlığını kabul ettirmeye çalışan İngiltere, 2020 itibariyle ticaret, yatırım ve yardım alanında Afrika’da yeniden sahneye çıkmaktadır. Ticaret Bakanı Anne-Marie Trevelyan, Ocak 2022’de İngiltere’de gerçekleşen Afrika Yatırım Konferansı’nda, Afrika’nın “daha temiz ve çevreci bir ekonomiye geçişinde” destek olacaklarını açıklaması ve “İngiltere’nin Afrika’nın partneri olma hırısının hiç bu kadar güçlü olmadığını” vurgulaması (Trade Secretary 2022), akıllara Afrika’nın yeniden paylaşımını ve yeni-sömürgeciliği getirmektedir. Çin’in yatırımları ve Gana ile kurduğu ilişki ise kalkınmayı katma değersiz altyapılar ile sağlamaya çalışan, insan kaynağı gelişimine, teknolojiye ve sosyal refah elementlerine yatırım yapmayan, sürdürülebilirlikten uzak, hammaddeleri metropole aktarmaya çalışan, 19. yüzyıldan beri bölgede varlığını sürdürmüş olan İngiliz sömürge yönetimini hatırlatmaktadır.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Afrika’ya bakıldığında Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) üyelerinin (Frank bölgesinde olmayan Gambiya, Gana, Sierra Leone ve Nijerya’yı da kapsayacak şekilde) CFA Frank’ı yerine “ECO” adlı para birimine geçme kararları, 2018 yılında “Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi” (AfCFTA) anlaşmasının imzalanması, 2016 yılı itibariyle Afrika Birliği pasaportu ile üye ülkeler arasında vizelerin kaldırılma adımları gibi bölgesel ve kıtasal entegrasyona yönelik eylemlere şahit olunmaktadır. Bu gelişmeler, Nkrumah’ın kıtasal entegrasyona dair iyimserliğinin altının dolu olduğunu gösterir niteliktedir. Bununla birlikte, yeni-sömürgecilik Nkrumah’ın

vurguladığı gibi emperyalizmin bir aşamasıdır ancak son aşaması değildir; tam da bu sebeple her dönemde yeniden ele alınıp, tarihsel bir bakışla güncellenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Ademola, O. T., Bankole, A.-S., ve Adewuyi, A. 2009. "China-Africa Trade Relations: Insights from AERC Scoping Studies," *European Journal of Development Research*, 21, (4):485–505.
- Africanbusiness. 2022. "UK-Africa Investment Summit Closes with Millions in Investment." 21 Ocak, Erişildi: 25 Mart 2022, <https://african.business/2022/01/trade-investment/uk-africa-investment-summit-closes-with-millions-in-investment/>
- Aidoo, R. 2019a. *The Politics of Economic Reform in Ghana*, London: Routledge.
- Aidoo, R. 2019b. "The Politics of Galamsey and anti-Chinese Populism in Ghana," *The Politics of Economic Reform in Ghana*, R. Aidoo (Ed.), London: Routledge.
- Akufo-Addo, N. 2020. "Stunning Lecture to President Macron of France on Africa's Future", *Africa Web TV*. Erişildi: 20 Mayıs 2020. <https://africawebtv.nl/ghana-president-nana-akufo-addo-stunning-lecture-to-president-macron-of-france-on-africas-future>.
- Amin, S. 1976. *Unequal Development: An Essay of Social Formations of Peripheral Capitalism*, Çev. B. Pearce, Sussex: Harvester Press.
- Amin S. 1977. *Imperialism and Unequal Development*. New York: Monthly Review Press.
- Amin, S. 1987. "A Note on the Concept of Delinking," *Review (Fernand Braudel Center)*, 10 (3):435–444.
- Betts, R. 1991. *France and Decolonization, 1900-1960*, USA: Palgrave Macmillan.
- Brautigam, D. 2009. *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa*, Oxford: Oxford University Press.
- Carmody, P. 2016. *The New Scramble for Africa*, 2. Ed. Cambridge: Polity Press.
- CFR. 2018. Council of Foreign Relations, "China's Heavy Hand Africa", 22 Mart, Erişildi: 14 Mart 2022, <https://www.cfr.org/blog/chinas-heavy-hand-africa>
- Chafer, T. 2002. *The End of Empire in French West Africa: France's Successful Decolonization?* Oxford: Berg.
- China-Africa Research Initiative, "China-Africa Trade". 2022a. John Hopkins School of Advanced International Studies, Erişildi: 25 Mart 2022, <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade>
- China-Africa Research Initiative, "Chinese Investment in Africa". 2022b. John Hopkins School of Advanced International Studies, Erişildi: 25 Mart 2022, <http://www.sais-cari.org/chinese-investment-in-africa>
- Clinton, H. 2011. "Hillary Clinton Warns Against 'New Colonialism' in Africa", *Reuters*, 11 Haziran, Erişildi: 30 Nisan 2022, <https://www.reuters.com/article/us-clinton-africa/clinton-warns-against-new-colonialism-in-africa-idUSTRE75A0RI20110611>.

- Dos Santos, T. 1975. "Bağımlılığın Yapısı", *Az gelişmişlik ve Emperyalizm*, Ed. A. Aksoy, İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Emmanuel, A. 1972. *Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade*, New York: Monthly Review Press.
- Fanon, F. 2013. *Yeryüzünün Lanetlileri*, Çev. Şen Süer, İstanbul: Versus.
- Frank, A. G. 1967. *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, New York: Monthly Review Press.
- Frank, A. G. 1972. *Lumpenbourgeoisie-Lumpendevlopment*, New York: Monthly Review Press.
- Frank, A. G. 1975. "Az gelişmişliğin Gelişmesi", *Az gelişmişlik ve Emperyalizm*, (A. Aksoy, Ed.). İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Gilpin, S. I. 2021. "China, Africa and the International Aid System: A Challenge to (the Norms Underpinning) the Neoliberal World Order?," *Journal of Asian and African Studies*, 1-21, DOI: 10.1177/00219096211063804.
- Hardus, S. 2014. "Chinese National Oil companies in Ghana: The Cases of CNOOC and Sinopec," *Perspectives on Global Development and Technology*, 8(1):588–612.
- Huq, M. ve Tribe, M. 2018. *The Economy of Ghana: 50 Years of Economic Development*, London: Palgrave Macmillan.
- Jauch, H. 2011. "Chinese Investments in Africa: The Twenty-First Century Colonialism?," *New Labor Forum*, 20 (2), s. 49-55.
- Johnson, B. 2016. "The Boris Archive: Africa is a Mess, But We Can't Blame Colonialism." *The Spectator*. 14 Temmuz. Erişildi: 5 Haziran 2020. <https://www.spectator.co.uk/article/the-boris-archive-africa-is-a-mess-but-we-can-t-blame-colonialism>.
- Jubileedebt. 2016. "The Fall and Rise of Ghana's Debt: How a New Debt Trap Has Been Set," *Jubileedebt Campaign UK*, Ekim. Erişildi: 25 Mart 2022, https://jubileedebt.org.uk/wp-content/uploads/2016/10/The-fall-and-rise-of-Ghanas-debt_10.16.pdf
- Killick, T. 2010. *Development Economics in Action: A Study of Economic Policies in Ghana*, (2. Ed.), Oxford: Routledge.
- Konadu-Agyemang, K. 2001. (Ed.) *IMF and World Bank Sponsored Structural Adjustment Programs in Africa: Ghana's Experience, 1983-1999*, England: Ashgate Publishing Limited.
- Langan, M. 2018. *Neocolonialism and the Poverty of 'Development' in Africa*, UK: Palgrave Macmillan.
- Lenin, V. I. 1963. "Imperialism the Highest Stage of Capitalism," *Lenin's Selected Works*, Moscow: Progress Publishers.
- Macron, E. 2019. "France's Macron Calls Colonialism in Africa a 'Grave Mistake'", *Deutsche Welle*, 22 Aralık, Erişildi: 6 Mayıs 2020, <https://www.dw.com/en/frances-macron-calls-colonialism-in-africa-a-grave-mistake/a-51769813>

- Martin, G. 1985. "The Historical, Economic and Political Bases of France's African Policy." *The Journal of Modern African Studies*, 23(2):189-208.
- MFA. Tarih yok. "Introduction of China-Ghana Relations", Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, Erişildi: 15 Mart 2022, <https://www.mfa.gov.cn/ce/cegh//eng/zjgx/zzwl/t177920.htm>
- Nkrumah, K. 1965. *Neocolonialism: the Last Stage of Imperialism*, New York: International Publishers.
- NY Times. 1994. "French Devaluation of African Currency Brings Wide Unrest", 23 Şubat, Erişildi: 12 Mart 2022, <https://www.nytimes.com/1994/02/23/world/french-devaluation-of-african-currency-brings-wide-unrest.html>
- Odoom, I. 2017. "Dam in, Cocoa out; Pipes in, Oil out: China's Engagement in Ghana's Energy Sector," *Journal of Asian and African Studies*, 52(5):598-620.
- Odoom, I. 2019. "Ghanaian Agency in Economic Engagement in 21st Century: The Role of Chinese Transnational Oil Corporations in Ghana", *The Politics of Economic Reform in Ghana*, R. Aidoo, (Ed.), London: Routledge.
- Prebish, R. 1950. "The Economic Development of Latin America and its Principal Problems", *Economic Commission for Latin America*, New York: United Nations Publications.
- Reuters. 2020. "China Must Step Up on Africa Debt Relief, Ghana Finance Minister Says", 7 Nisan, Erişildi: 27 Şubat 2022, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-africa-debt-idUKKBN21P0Q0>
- Rodney, W. *Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı?*, Çev. Hülya Osmanağaoğlu, Ankara: Dipnot Yayınları, 2013.
- Rothchild, D. 1991. (Ed.), *Ghana: The Political Economy of Recovery*, London: Lynne Rienner Publishers.
- Sackeyfio, N. "Ghana-Asian Partnerships: The Scramble for Markets, Power and Agency", *The Politics of Economic Reform in Ghana*, R. Aidoo, (Ed.), London: Routledge, 2019.
- Sartre, J. P. 2001. *Colonialism and Neocolonialism*, Çev. Azzedine Haddour, Routledge, London.
- Sun, S. B., Xu, X. ve Zhao, X. 2021. "China's Foreign Aid Training: Targeting Becoming an Influential Culture Sharer," *Journal of Asian and African Studies*, 56(4):851-871.
- Swiss-African Business Relations. 2021. "Status Quo 2021: Swiss-African Business Relations", Bern, Switzerland, Erişildi: 25 Mart 2022, <https://sabc.ch/wp-content/uploads/2017/12/Report-Swiss-African-Business-Relations-Status-Quo-2021.pdf>
- Sylla, N. S. 2017. "The CFA Franc: French Monetary Imperialism in Africa", *London School of Economics Blog* 12 Haziran, Erişildi: 17 Şubat 2022 <https://blogs.lse.ac.uk/africaatlse/2017/07/12/the-cfa-franc-french-monetary-imperialism-in-africa/>
- Taylor, I. ve Cheng, Z. 2017. *China's Aid to Africa: Does Friendship Really Matter?* Oxford: Routledge.

- Taylor, I. ve Xiao, Y. 2009. "A Case of Mistaken Identity: 'China Inc.' and its 'Imperialism' in sub-Saharan Africa," *Asian Politics and Policy*, 1(4 (October/December)):709–725.
- Taylor, I. ve Zajontz, T. 2020. "In a Fix: Africa's Place in the Belt and Road Initiative and the Reproduction of Dependency," *South African Journal of International Affairs*, 27(3):277–295.
- Trade Secretary. 2022. "UK is Africa's Investment Partner of Choice for Green Transition", Department of International Trade, 20 Ocak, Erişildi: 29 Ocak 2022, <https://www.gov.uk/government/news/trade-secretary-uk-is-africas-investment-partner-of-choice-for-green-transition>
- Tsikata, D., Fenny, A. P. ve Aryeteey, E. 2008. "China-Africa Relations: A Case Study of Ghana," *Institute of Statistical, Social and Economic Research*, Ghana: University of Ghana.
- Van Dijk, M. P. 2009. "Introduction: Objectives and Instruments for China's New Presence in Africa", *The New Presence of China in Africa*, M. P. van Dijk, (Ed.), Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Van Mead N. 2018. "China in Africa: Win-win Development, or a New Colonialism?" *Guardian*, 31 Temmuz, Erişildi: 30 Nisan 2022, <https://www.theguardian.com/cities/2018/jul/31/china-in-africa-win-win-development-or-a-new-colonialism>
- VOA. 2021. "China's Africa Outreach Poses Growing Threat, US General Warns", *Voice of America*, 6 Mayıs, Erişildi: 20 Mart 2022, <https://www.voanews.com/a/east-asia-pacific-chinas-africa-outreach-poses-growing-threat-us-general-warns/6205496.html>
- Wallerstein, I. 1974. "The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis," *Comparative Studies in Society and History*, 16(4 (September)):387–415.
- Wallerstein, I. ve Gutkind P.C.W. 1976. (Eds.), *The Political Economy of Contemporary Africa*, London: Sage Publications.
- Wallerstein I. 2014. *Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş*, Çev. Nuri Ersoy ve Ender Abadoğlu, İstanbul: BGST Yayınları.
- World Bank. 2007. "Ghana: Meeting the Challenge of Accelerated and Shared Growth," *The World Bank*, 28 Kasım, World Bank Report (40934-GH, (I, II, III), Vol I. Erişildi: 25 Mart 2022, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/598481468249681693/pdf/Pages0from04091635403volumes0ER01GH.pdf>
- World Bank. 2022. "Ghana", *The World Bank*, 7 Nisan, Erişildi: 10 Mayıs 2022, <https://www.worldbank.org/en/country/ghana/overview#1>
- Young, R. J. C. 2016. *Postcolonialism: A Historical Introduction*, London: John Wiley and Sons.

Araştırma Makalesi

Dünyanın farklı bölgelerinde terörizm: ETA, IRA ve PKK terör örgütlerinin karşılaştırılması

Mehmet Özer ^{1,*}

¹ Doktora Öğrencisi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

* İletişim: dycmozer@gmail.com

Gönderim: 22.05.2022; Kabul: 30.06.2022. DOI: <http://dx.doi.org/10.38154/cjas.31>

Öz: Terör, geçmişten günümüze dünyanın neredeyse tüm bölgelerinde ortaya çıkmış, ülkeleri ve toplumları uzun yıllar içerdiği şiddet hareketlerine maruz bırakmıştır. Her terör örgütünün farklı dinamikleri bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı; İspanya, İngiltere ve Türkiye Cumhuriyeti'nin uzun yıllar boyunca mücadele ettiği ETA, IRA ve PKK terör örgütlerinin bölgesel terör hareketleri olarak ortaya çıkma ve dağılma süreçleri ile eylem yöntemleri bakımından karşılaştırılmasıdır. Bu amaçla, çalışmanın ilk bölümünde söz konusu örgütlerin ortaya çıkış süreçleri, ikinci bölümünde eylem yöntemleri, üçüncü bölümünde ETA ve IRA terör örgütlerinin dağılma süreçleri ile PKK terör örgütü liderinin yakalanmasından sonraki durumu açıklanmış ve sonuç bölümünde ise bu üç kriter kapsamında örgütler karşılaştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: terörle mücadele, güvenlik çalışmaları, terör, PKK, ETA, IRA

Terrorism in different parts of the world: Comparison of terrorist organizations ETA, IRA and PKK

Abstract: Terror has emerged in almost all regions of the world from the past to the present and has exposed countries and societies to violent acts for many years. Each terrorist organization has different dynamics. The aim of this study is to compare the ETA, IRA and PKK terrorist organizations, which Spain, England and the Republic of Turkey have fought for many years, in terms of their emergence and disintegration processes as regional terrorist movements and their methods of action. For this purpose, the emergence processes of these

organizations in the first part of the study, the methods of action in the second part, the dissolution processes of the terrorist organizations ETA and IRA in the third part and the situation after the capture of the leader of the PKK terrorist organization were explained, and in the conclusion part, the organizations were compared within the scope of these three criteria.

Keywords: counter-terrorism, security studies, terror, PKK, ETA, IRA

Giriş

Terör ortaya çıktığı topraklarda, her zaman en büyük sorunlardan biri olarak kabul görmüştür. Terörü çözmeden diğer ekonomik ve sosyal problemlere çözüm bulunması oldukça zordur. Türkiye Cumhuriyeti yaklaşık 40 yıldır PKK terör örgütü ile mücadele etmekte ve bu sorunun ne zaman çözülebileceği tahmin edilememektedir. Türkiye'nin yaşadığı bu terör sorunu Avrupa'da da yaşanmış, İspanya ve İngiltere gibi gelişmiş ülkeler de uzun süre, terör ve yarattığı sorunlar ile meşgul olmuştur. Ülkeler bu terör sorunlarını bitirmek için çeşitli çözüm yolları geliştirmiştir. İngiltere ve İspanya bu sorunu çözebilme başarısı gösterirken, ülkemizde ise bu terör sorunu hâlen devam etmektedir.

Terörün tanımı ve unsurları

Toplumların hayatında bu kadar önemli bir yer edinen terör kelimesi ilk olarak 1789 yılında *Dictionnaire de l'Academie Francaise*'de kullanılmıştır (Özerkmen 2004, 249). Terör en genel anlamda büyük bir korku durumunu ifade etmektedir. Modern anlamda terör kelimesi korkutmak ve caydırmak anlamına gelen Latince "terrere" kelimesinden türetilmiştir (Wilkinson 1974, 9). Terör, bir yandan şiddet sonucunda oluşan korku ortamını, diğer yandan ise bu ortamı yaratan şiddet hareketlerini açıklamaktadır (Akça 2014, 17).

Ülkemizde ise terör kelimesi 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 1'inci maddesinde aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır (Terörle Mücadele Kanunu 1991).

Cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.

Terörün; ideoloji, örgütlenme ve eylem/şiddet olmak üzere üç temel unsuru bulunmaktadır (Abubaker 2021, 42). İdeoloji, terörist örgütlerin dayanak ve hareket noktasını oluşturması nedeniyle vazgeçilemez bir unsurdur. İdeoloji terör olaylarının rehberidir, yapılacak eylemler örgütün kabul ettiği ideolojiye göre belirlenir (Kuyaksıl 2014, 84). Günümüzde terör örgütleri çoğunlukla; dini motifli, milliyetçi-etnik kaynaklı ve Marksist-Leninist ideolojileri temel almakta ve mevcut siyasi sistemi değiştirmeyi hedeflemektedirler. Terör olaylarında ideoloji beyin ise, örgütlenme vücut gibidir, ikisi birbirini tamamlamaktadır (Abubaker 2021, 42-43). Örgüt kavramı, aynı ideolojiyi benimsemiş ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmiş insanların oluşturduğu bir yapıyı ifade etmektedir (Şen 2015, 27). Terör örgütünü meydana getiren unsurlar, ana ve destek unsuru olmak üzere ikiye ayrılabilir. Ana unsurlar; “kuvvetli ve çekirdek lider kadro”, “yeraltı örgütü” ve “vurucu-militan güç”tür. Destek unsurları ise iç ve dış destekten oluşmaktadır (Kuyaksıl 2014, 86). Bir terör örgütünün hayatta kalabilmesinin yegâne koşulu şiddet eylemlerinin varlığı ve devamlılığıdır. Şiddet eylemi içermeyen ideolojik ve örgütsel birliktelikler, terör örgütünden ziyade siyasi parti oluşumlarının bir özelliğidir (Abubaker 2021, 43).

Günümüzde, dünyanın hemen hemen her bölgesinde devletler, terör ile belli ölçüde karşılaşmaktadırlar. Terör, çoğunlukla ideolojik temelli olmakla birlikte bazen de sosyal, siyasal, dini ve etnik temelli olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle 20’nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyada yaygınlaşan etnik temelli terör olaylarının, diğer terör türlerine nazaran ortaya çıktığı ülkelerde, daha fazla şiddet içerdiği görülmektedir (Baharççek 2000, 12-17).

Çoğunlukla ülkenin tamamı yerine kendi bölgelerini etkilemeye çalışan etnik teröristler, devlet tarafından sunulan kimlik yerine farklı olduğunu düşündükleri etnik kimliklerini ön plana çıkarırlar. Etnik terör yeni bir olgu olmadığı gibi dünyanın belli bir bölgesine de mahsus değildir. Dünyanın neredeyse her yerinde etnik teröre rastlanılmaktadır. Sri Lanka’da Tamil, Filistin’de Irgun, Türkiye’de PKK, Kuzey İrlanda’da IRA ve İspanya’da ETA ve yine Ermeni terör örgütü ASALA bu gruplara örnek olarak gösterilebilir (Byman 1998, 149).

Bu çalışmada amaç, PKK, ETA ve IRA terör örgütlerini; ortaya çıkma ve dağılma süreçleri ile eylem yöntemleri bakımından birbirleriyle karşılaştırmaktır. Bu karşılaştırma neticesinde ülkemizdeki PKK terörünün sona erdirilmesine yönelik bir çözüm yolu bulunabileceği değerlendirilmektedir.

ETA (Euskadi Ta Askatasuna/Bask Vatanı ve Özgürlük)

Tarihi Bask Ülkesi İspanya’nın kuzeyinde yer alan 4 bölge (Alava, Bizkaia, Gipuzkoa ve Nafarroa) ve Fransa’nın güneyinde yer alan 3 bölge (Lapurdi, Behe

Nafarroa ve Zuberoa) olmak üzere toplam 7 bölgeden oluşmaktadır. Baskların, kendi kültürünü ve özünü koruyabilmiş bir millet olmasının en önemli nedenlerinden biri konuştukları dil olan “Euskara”dır. Bask etnik kökeni kadar Bask dili de, Bask milliyetçiliğinin gelişimde çok önemli bir rol oynamıştır (Özdemir 2012, 6-7).

Ayrıca, “Foral Sistem” de Baskların kendi dil ve kimliklerini korumalarındaki bir diğer nedendir. Hak ve ayrıcalıklar olarak ikiye ayrılan Fuero’lar, Basklar için “hak” niteliğindedir. Bask halkına ait olan haklar sayesinde Basklar, başta gümrük olmak üzere pek çok vergiden ve zorunlu askerlik uygulamasından da muaf tutulmuştur. Foral sistem, 1876 yılında İspanya Bask bölgesinde, Fransız devrimi ile Fransa Bask bölgesinde sona ermiştir. Sahip oldukları yer altı zenginlikleri nedeniyle sanayileşen ve sosyopolitik yönden değişim yaşayan Bask bölgesinde, Foral sisteme duyulan özlem ve yeni düzene oluşan tepki, Bask milli kimliğinin şekillenmesine zemin oluşturmuştur (Özdemir 2012, 8-16).

Sabino Arana, milli kimliğin oluşmasına yaptığı katkı ve 1895 yılında Bask Milliyetçi Partisi’ni (PNV) kurması nedeniyle tarihin en etkili Basklarından biri olarak kabul edilmektedir (Macko 2011, 8-9). PNV; Bask halkının Katolik Kilisesine olan bağlılığının devamını, Bask gelenekleri ile fueroslarının devam ettirilmesini ve dilinin korunmasını, Bask kırsal yaşamının desteklenerek Bask Bölgesine yapılan İspanyol göçünün durdurulmasını, 1876’da iptal edilen Bask Bölgesi özerkliğinin yeniden kurulmasını ve Bask halkında ayrı bir ulus olma bilincinin canlı tutulmasını amaçlamıştır (Özdemir 2012, 19).

General Franko’nun diktatörlük rejimi, Bask dilini yasaklamış, getirilen vergi yükümlükleri Bask bölgesinde rahatsızlık yaratmıştır. Basklar nedeniyle ülkeyi terk eden 150 bin kadar Bask’tan bir kısım öğrenci Fransa’nın Bask bölgesinde Harekete Geçmek (EKIN) adlı bir dergi ile örgütlenmeye başlamıştır. EKIN grubu, 1956’da PNV’nin gençlik kolu Bask Gençliği (EGI) ile birleşmiş ve Bask ülkesi için kurtuluşun silahlı mücadele ile olacağını düşünerek 31 Temmuz 1959 tarihinde ETA’yı kurmuşlardır (Şimşek 2010, 312-315).

ETA’nın ilk dönemlerinde üç farklı eğilim içinde olduğu görülmüştür. Bu üç eğilimden ilki, işçi sınıfından hareketle Marksist, ikincisi Bask gelenek ve kültürünü yaymayı savunan ve üçüncüsü ise ezilen Bask halkını özgürlüğüne kavuşturacak gerilla hareketleri ile bağımsızlığı amaçlayan bir eğilimden söz edilebilir. Marksist ideolojinin seçilmesinin nedeni, 19’uncu yüzyılın sonlarından itibaren bölgenin yoğun göç alması sonucu nüfusun yarıya yakınının işçilerden oluşması ve bu işçi sınıfının desteğinin alınmak istenmesidir. İlk eğilim zamanla yerini bağımsızlık düşüncesine bırakmış ve örgüt Marksist ideoloji ile ayrılıkçı milliyetçiliği birleştirmiştir. Katolik kilisesinin de desteği alınarak, Baskların

yoğun bir biçimde yaşadıkları bölgede Marksist prensiplere dayalı bağımsız bir Bask ülkesi kurulması amaçlanmıştır (Şimşek 2010, 313-314).

ETA kurulduğu günden ilk ciddi eylemini yapana kadar geçen sürede eylemlerini, grafiti yapma ve İspanyol bayrağı yakma şeklinde gerçekleştirmiştir (Göksu 2021, 106). ETA ilk ciddi eylemini ise 1968’de örgüt mensuplarının aracını durduran bir trafik polisini öldürerek yapmıştır (Şimşek 2010, 315).

ETA, planlı olmayan bu eylem ile toplum içinde destek bulmuş ve sempati kazanmıştır. İlk planlı eylemini ise, 02 Ağustos 1968 tarihinde, Franko rejiminin Bask bölgesindeki en üst rütbeli temsilcilerinden Guipuzcoa bölgesi siyasal-sosyal işler komiseri Meliton Manzaras’ı suikast düzenleyerek öldürerek yapmıştır. ETA’nın en çok ses getiren eylemi ise, 20 Aralık 1973 tarihinde, bombalı saldırı sonucu İspanya Başbakanı Amiral Luis Carrero Blanco’nun öldürülmesi olmuştur (Özdemir 2012, 47-50). Zaman zaman ilan edilen ateşkes süreçlerinde örgüt, tabanını kaybetmemek adına, ateşli milliyetçi gençlere şehirlerde “Kale Borroka” eylemleri adı verilen kitlesel şiddet eylemleri düzenletmiş, Molotof kokteyli atma, kamu mallarını kundaklama ve polisle çatışmaya kadar varan bu eylemler sayesinde örgüt etkinliğini sürdürmüştür (Erdil 2011, 140).

Olay sayısına göre ETA eylemlerini; bombalı eylem (1.206), suikast (475), silahlı saldırı (169) ve sabotaj (88) şeklinde gerçekleştirmiştir (Alptekin 2018, 143). ETA, gerçekleştirdiği eylemleri ile 800’den fazla insanın ölümüne neden olmuştur (Şekerbay 2009, 41). ETA’nın, 50 yıl süren terör eylemlerinde hayatını kaybedenlerin yarısına yakını (32’si politikacı) sivil insanlardır. ETA, eylemlerinde hedef olarak politikacıları seçerek gerek İspanya’yı gerekse de dünya kamuoyunu sarsacak etki yaratmıştır (Alptekin 2018, 72).

ETA, Franco döneminde gerçekleştirdiği tüm eylemlerinin sonucunda şiddetli bir karşılık görmüş ve bu durum ETA’nın daha da şiddetli eylemler gerçekleştirmesine yol açmıştır. Bir kısır döngüye dönüşen bu ortamda Franco’nun aldığı sert tedbirler ETA’nın etkisiz hâle getirilmesinde başarısız olmuştur. İspanya’nın ETA ile mücadelesinin ikinci aşaması, Franco’nun ölümünün ardından çıkarılan 1978 Anayasası ve 1979 Bask Özerklik Tüzüğü ile başlamıştır (Göksu 2021, 114). Bu gelişmeler üzerine, demokrasiye geçişle beraber elde edilen özerklik hakları Basklar tarafından memnuniyetle karşılanmış ve ETA’dan fikir bazında ayrılıklar yaşanmaya başlandığı bir sürece girilmiştir (Reinares 2011, 800).

ETA’nın muhalefetine rağmen Bask halkının kabul ettiği “Gernika Statüsü” ile Bask hükümetinin kendi çıkardığı vergilere ve tarihsel hak olarak tanınan foral yapıların gelirlerinden faydalanma hakkının yer alması PNV için bir başarı olurken ETA’nın istediğini alamadığı ve demokrasiye yenildiği bir sürecin sonu

olmuştur. İspanya, Fransa'da çok sayıda ETA üyesinin mülteci olarak yaşadığını ve Fransa'nın bu duruma müdahale etmediğini iddia ederek ETA üyelerinin tutuklanarak İspanya'ya teslim edilmesini talep etmiştir (Özdemir 2012, 52-56).

Tarihi Bask bölgesi topraklarının hem İspanya'da hem de Fransa'da olması ETA'ya avantaj sağlamıştır. Eylemlerini İspanya'da gerçekleştiren ETA, örgütsel yapısını Fransa'da muhafaza etmiştir. ETA'nın ortaya çıktığı dönemden itibaren örgütün merkezi konumunda olan Fransa'da, 1990'ların ortasına kadar örgüt liderleri varlıklarını sürdürmüşlerdir (Bayat 2020, 89). Fransa hükümeti, ETA üyelerini tutuklamayarak veya İspanya'ya iade etmeyerek, topraklarını teröristler için bir üs haline gelmesine imkân vermiştir (Göksu 2021, 112).

Fransa, İspanya'nın ETA ile mücadelesine uzun süre kayıtsız kalmış, İspanya ile 1984 yılında bir anlaşma imzalamasına rağmen aktif bir mücadele göstermemiştir. Fakat devletin eliyle kurulduğu iddia edilen Anti-terör Özgürlük Grupları (GAL) adlı karşı terör örgütünün, Fransa topraklarında eylemler yapmaya başlaması ve terörün kendi topraklarına sıçraması üzerine Fransa'nın, ETA'ya karşı aktif bir mücadele başlatmasına sebep olmuştur. Özellikle 1986-1992 yılları arasında yaptığı operasyonlar ile örgütün üst düzey liderlerinin yakalanmasını sağlamış ve 1994'ten sonra ise terör suçlularını yargılamaya başlamıştır (Demir 2010, 257-258). İspanya'nın, Fransa ile ilişkilerini özellikle Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde geliştirmesi ve örgüte yönelik ortak operasyonların yapılması örgütün gücünün zayıflamasında oldukça etkili olmuştur (Çapan 2015, 68).

12 Ocak 1988'de Bask bölgesinin önde gelen siyasi partileri, "Ajuria Enea Paktı"nı imzalayarak, terörle mücadele sorununa demokratik bir yaklaşımla çözüm bulunması amaçlanmıştır. Bu süreçte İspanya hükümeti ETA ile görüşmelere devam etmiş ancak görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır. Bu dönemde ETA, eylemlerini Madrid ve Barselona'ya taşımış, tüm İspanya'yı korku ve tedirginlik içine sokarak hükümetin elini zayıflatmayı amaçlamıştır (Özdemir 2012, 58-61).

İspanya'da ETA ile yapılan müzakereler ve başlatılan demokrasi süreci ile ETA'nın terör eylemlerini azaltması beklenmiş ancak ETA terör eylemlerini daha da artırmıştır. ETA, hükümetin geçmişte olduğu gibi anti-demokratik uygulamaları devreye sokmasını beklemiş ancak, hükümet demokratikleşme sürecine sadık kalmış ve sivil halka zarar vermeden sadece ETA ile mücadelesine devam etmiştir. Gelişmeleri yakından takip eden Bask halkı ise ETA'ya olan desteğini azaltmış, örgüt meşruiyet sıkıntısı çekmeye başlamıştır (Çakaş 2020, 151).

İspanya, ETA ile mücadelede 2000'li yıllarda Fransa ve AB'den aldığı destekle teröre karşı uluslararası iş birliğine gitmiştir. Gerçekleştirilen bu ittifak

sonucu maddi ve lojistik açıdan darboğaza giren ve Avrupa ülkeleri tarafından terör örgütü olarak kabul edilen ETA, 2002 yılı ile birlikte başarılı eylem gerçekleştiremez duruma düşmüştür. 2003-2005 yılları arasında gerçekleştirebildiği eylemlerde sadece 1 polis memuru yaşamını yitirmiştir (Özdemir 2012, 64-66).

ETA ile İspanya hükümetlerinin yaptığı görüşmelere; İngiltere eski Başbakanı Tony Blair'ın, IRA'nın siyasi kanadı olarak görülen Sinn Fein partisi lideri Gerry Adams'ın, Norveç ve İsviçre hükümetleri ile İsviçre'de konuşlu Henri Dunant adlı enstitünün arabuluculuk yaptığı görülmüştür (Erdil 2011, 143-144).

Gerek Fransa gerekse İspanya'nın 2007-2009 yılları arasında düzenlediği operasyonlarda çok sayıda üst düzey yönetici yakalanmış, örgütün en aktif ve tehlikeli hücreleri ele geçirilmiştir. Bu nedenle ETA, 10 Eylül 2010'da tek taraflı ateşkes ilan etmek durumunda kalmıştır. Bask partilerinin ETA'nın kalıcı olarak silah bırakması gerektiği çağrısı üzerine ETA, 10 Ocak 2011'de kalıcı ateşkes durumuna geçtiğini açıklamış ve 20 Ekim 2011'de yayınladığı bir video ile artık silahlı mücadeleye son verdiklerini ve demokratik çözüm için İspanyol ve Fransız hükümetleri ile diyaloga hazır olduklarını açıklamıştır (Özdemir 2012, 66-67).

İngiltere'nin IRA terörünü çözmesinde hareketin siyasi kolu Sinn Fein, bir aktör olarak ortaya çıkıp inisiyatif almış ve terörün son bulmasını sağlamışken, ETA'nın siyasi kolu Batasuna Partisi örgütten bağımsız olarak inisiyatif gösterememiş ve örgütün gölgesinde kalmıştır. İspanya, sadece ETA'nın silahlı unsurlarına karşı değil siyasi koluna yönelik de mücadelesini sürdürmüştür. Bu süreçte örgütün siyasi kolu olarak işlev gören Batasuna partisinin sözcüsü, başkanı, medya yüzleri ve iletişim sorumlusu gibi parti yöneticileri tutuklanmıştır. 2001 yılında kapatılan Herri Batasuna gibi, 2003 yılında da İspanya Anayasa Mahkemesi tarafından Batasuna'nın faaliyetlerine son verilmiştir. İspanya, Fransa'nın da yardımıyla, ETA terör örgütünü lidersiz bırakarak, bu örgüt ile mücadelesinde başarıya ulaşmıştır. Ayrıca, ETA'nın Bask bölgesindeki kitlesel desteğini genişletmemeye özen göstererek, örgütün Bask topluluğundan militan devşirmesi, mali ve istihbarat desteği sağlamasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. ETA'nın sonunu getiren asıl etken ise örgütün Bask bölgesinde desteğini yitirmesi, temsil ettiğini öne sürdüğü Basklar tarafından şiddet eylemlerinden ötürü kitleler halinde protesto edilmesi ve giderek marjinal bir örgüte dönüşmesi olmuştur (Alptekin 2018, 143-145). Örgütün küçülerek gittikçe marjinalleşmesinde, İspanyol hükümetlerinin, halka inerek sosyal ilişkiler yürütmesi ve örgütün dış desteğinin kesilmesi çok önemli bir rol

oynamıştır. En sonunda da halkın nefretini kazanan örgüt, çözümü silah bırakmakta bulmuştur (Pehlivan 2022, 90).

IRA (Irish Republican Army/İrlanda Cumhuriyet Ordusu)

İngiltere; İrlanda'ya yerleştirilen Anglo-Normanların asimile olmasını önlemek adına evlilikten dile, kıyafetten saç kesimine kadar pek çok konuda İrlandalıları kısıtlamalar getirmiş ve bu kısıtlamalar İrlandalılarda bir tepkiye yol açmıştır. Protestan İngilizlerin, Katolik İrlandalıları getirdikleri din ve ibadet yasakları, oy kullanma, devlet dairelerine girememe gibi uygulamalar ve ayrıca İngilizlerin uyguladıkları toprak politikası, İrlandalıları ile İngilizler arasında pek çok isyana ve savaşa yol açmıştır. 1798'de Birleşik İrlandalıların başlattığı İrlanda İsyanı, Fransa'dan gerekli yardımın alınamaması sonucu başarısız olmuş ve 50.000'in üzerinde İrlandalı öldürülmüştür. Bu isyan adada İngiliz egemenliğini kaldıramamış ancak, İrlanda milliyetçileri için silahlı mücadele fikrinin oluşmasını sağlamıştır. Bu isyan sonucunda İrlanda Parlamentosu feshedilmiş, İrlanda Birleşik Krallığın bir parçası hâline getirilmiştir (Özdemir 2012, 23-33).

Tarihe "patates kıtlığı" olarak geçen ve 1845 yılında başlayan büyük kıtlık ile birlikte bu süreçte İngiltere'nin sömürgeci uygulamaları ve açlık nedeniyle kitlesel ölümler yaşanmış, halk kitleler hâlinde ABD, Avustralya ve Kanada'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Genç İrlandalıları hareketinin içinden bir grup tarafından, 1848 yılında, New York ve Dublin'de İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşliği (IRB) kurulmuştur. IRB'nin amacı adada İngiliz yönetimini yıkmak ve bağımsız İrlanda'yı kurmaktır. Kendilerine Fenian adını koyan ve ABD'de yaşayan göçmen İrlandalıları tarafından desteklenen bu hareket, İrlanda'nın bağımsızlığının ancak silahlı devrim ile elde edilebileceğini düşünmekte ve gücünü işçi sınıfını oluşturan Katoliklerden almaktadır (Özdemir 2012, 34-35).

IRB örgütü, 1870-1916 yılları arasında bombalama, suikast eylemleri düzenlemiş ve hedef olarak ise İrlanda Kraliyet Polis Teşkilatı'nı (RIC) seçmiştir. Birinci Dünya Savaşı ile birlikte İrlandalıları özerklik sözü veren İngiltere'nin içinde bulunduğu durum ve özerklik yasası İrlandalıların silahlanmasına imkân vermiştir. Bu silahlanma sayesinde IRB örgütü, 1916 yılının Paskalya Yortusu gününde Dublin'de ayaklanmıştır (Özeren ve Demirci 2010, 241-242).

İrlanda'nın bağımsızlığını amaçlayan Sinn Fein, kurulduğu ilk yıllarda İrlanda toplumundan büyük destek görmüştür. 1916'da bastırılan isyan sonucunda isyancıların idam edilmesine tepki olarak 1918 seçimlerinde Sinn Fein %46,9 oranında oy almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda ihtiyaç duyduğu askerleri karşılamak amacıyla İngiltere'de uygulanan zorunlu askerlik hizmeti uygulaması İrlanda'da da yapılmak istenince kitlesel gösteriler yapılmış ve İrlandalı Sinn Fein üyesi milletvekilleri tarafından "Dail Eireann" adı verilen

İrlanda Parlamentosu kurulmuştur. Bu parlamentonun ilk toplantısında, İrlanda Bağımsızlık Bildirgesi kabul edilerek, İrlanda'nın İngiltere'den bağımsız bir devlet olarak tanınması istenmiş ve İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) adıyla bir ordu kurulmuştur (Özdemir 2012, 36-37).

Kurulduktan sonra eylemlerine başlayan ancak yapılan anlaşmalarla etkisini zamanla kaybeden IRA, 1960'lı yılların sonuna doğru ayrılıkçı hareketlerin yeniden alevlenmesi ile yeniden gündeme gelmiştir (İşeri 2008, 16). IRA, hâlihazırda var olan bir çatışma alanı içerisinde doğmuştur ancak, ortaya çıktıktan sonra çatışmaların daha da büyümesine sebep olmuştur. İrlanda adasında sorunlar IRA'nın ortaya çıkmasından daha önce, İngilizlerin adaya yerleşmesi ile başlamıştır. Kendine has, kültürü ve gelenekleri olan İrlandalıların, İngiliz yönetimi altına sokulmak istenmesi çatışmaları başlatan faktör olmuştur (Erdoğan 2018, 135). Eylemlerini, 1919 yılında İngiliz askeri noktalarına yaptığı saldırılar ile başlatan IRA'nın başlıca hedefi İrlanda Kraliyet Polisi (RIC) mensuplarıdır (Özdemir 2012, 37).

Başlangıçta, eylemlerini taş ve Molotof kokteyli atmak şeklinde gerçekleştiren ve Ağustos 1969'da örgütün elindeki silah sayısı sadece 10 olan IRA, silahların yaygınlaşması ve örgüt mensuplarının artması ile eylem repertuarını genişletmiş ve sonunda patlayıcı uzmanlığına erişen örgüt mensuplarına sahip olmuştur (Jackson 2005, 97).

Silahlı mücadele için gereken silah ve mühimmatı almak için gerekli para ABD'de yaşayan İrlandalı zenginlerden karşılanmıştır. Önce kendi soydaşlarından yardım alan örgüt, sonraları FKÖ, El Fetih ve ETA örgütleri ile de ilişkilere girmiş ve silah alışverişi yapılmıştır. 1971 yılı sonunda gerçekleştirdiği eylemler sonucunda 146 asker ve 56 polisi öldüren IRA eylemlerini akşam karanlığında ve uzun namlulu silahlarla genelde tek atış ve infaz şeklinde gerçekleştirmiştir. 1980'li yıllarda Başbakan Thatcher'in bulunduğu hotele havan saldırısı düzenlenmiş, mayınlı saldırılar ile askerlere eylemler yapılmıştır. IRA, 1990'lı yıllarda eylemlerini Londra'ya taşımış, kabine toplantısının yapıldığı Başbakanlık konutuna havan saldırısı düzenlemiş, 1993 yılında da Londra'da düzenlediği bombalı eylemler ile birçok insanın ölümüne sebep olmuştur (Özdemir 2012, 73-86).

Kuzey İrlanda Polis Teşkilatı verilerine göre, 1969-2000 yılları arasında IRA'nın en çok uyguladığı üç eylem yöntemi; ateşli silahlarla yapılan eylemler (35.798), silahlı soygun (21.049) ve bombalı eylemler (15.351) şeklinde sıralanmıştır. IRA her ne kadar köprü havaya uçurma, polis ve askeri karakollara havan saldırısı düzenleme gibi eylemlerde bulunmuşsa da örgütün temel eylem yöntemleri suikast ve meskûn mahallerde el yapımı patlayıcılarla bombalı saldırılar düzenlemektir (Alptekin 2018, 139).

IRA tarafından gerçekleştirilen eylemler nedeniyle 4.000'e yakın insanın hayatını kaybettiği değerlendirilmektedir (Şekerbay 2009, 48). Ölümlerin büyük kısmı Kuzey İrlanda'nın başkenti Belfast şehrinde, önemli bir kısmı Kuzey İrlanda'nın diğer şehirlerinde, geri kalan kısmı ise İngiltere, İrlanda Cumhuriyeti ve diğer Avrupa ülkelerinde yaşanmıştır. IRA'nın başlıca kurbanları; İngiltere ve İrlanda Cumhuriyeti sivil kamu görevlileri, güvenlik güçleri ve işbirlikçi damgası vurulan Kuzey İrlandalı sivillerdir (Alptekin 2018, 67).

İngiltere'nin IRA ile mücadele yöntemleri, örgütün yaşam dönemlerine göre değişkenlik göstermiştir. Doğu döneminde, İngiltere'nin uyguladığı sert politikalar örgütün büyümesine sebep olmuştur. Büyüme döneminde örgüt eylemlerini artırırken, İngiltere aldığı askerî ve yasal tedbirleri ağırlaştırmıştır. IRA değişim dönemine girdiğinde ise eylemlerin azalma eğilimine girmesi, sorunun çözülmesi yönündeki gayretlere ivme kazandırmıştır. Fakat bu dönemde İngiltere'nin siyasal ve sosyo-ekonomik tedbirleri yeterince almadığı görülmüştür. Örgüt etkisizleştirme dönemine girdiğinde ise İngiltere gereken tedbirleri almaya başlamış ve terör sorununa çözüm getirebilmiştir (Bayat 2020, 54-56).

1994 yılında sorunun çözümü için ABD Başkanı Bill Clinton, Sinn Fein'in genel başkanı Gerry Adams ile görüşmüş ve ateşkes ilan edilmesi için çaba gösterilmiştir. Adams, IRA Askerî Konseyi ile görüşerek 31 Ağustos 1994 tarihinde ateşkes ilan edilmesini sağlamıştır. 1995 yılında Bill Clinton, Kuzey İrlanda'yı ziyaret ederek barış mesajları vermiştir. Müzakerelerin istedikleri hızda gitmediğini öne süren IRA, Şubat 1996'da Londra'da bombalı saldırı gerçekleştirmiştir (Özdemir 2012, 86).

IRA ile müzakerelere başlanmasının önündeki en büyük engellerden biri olarak örgütün silah bırakmasını ön şart olarak sunan İngiltere hükümetinin bundan vazgeçmesi ve ateşkes ilanını müzakerelere başlamak için yeterli görmesi, müzakerelerin önünü açmıştır. İngiltere Hükümeti ödün verdiği bir karar alarak IRA'nın başlangıç aşamasında taleplerinden birini kabul etmiş, bunun karşısında da İngiltere ordusunun İrlanda'dan çekilmesi konusunun anlaşma sonuna bırakılması konusunda bir kazanım elde etmiştir (Utli 2015, 137).

Tony Blair'in, IRA'nın ateşkes ilan etmesi durumunda, Sinn Fein partisi ile görüşmelerin başlayacağını ilan etmesi üzerine IRA, 19 Temmuz 1997'de ateşkes ilan etmiştir. 10 Nisan 1998 tarihinde Londra, Dublin ve Demokratik Birlik Partisi dışındaki Kuzey İrlanda partilerinin katılımıyla Belfast Anlaşması (*Good Friday Agreement*) imzalanmıştır. Bu anlaşma kapsamında, Kuzey İrlanda'nın geleceği, Kuzey İrlandalılara bırakılmış ve Kuzey İrlandalılar, bölgedeki tüm kimliklerin hakları korunmak suretiyle, İrlanda ile birleşme hakkına da sahip olmuşlardır.

Anlaşma, 22 Mayıs 1998’de halkoyuna sunulmuş ve Kuzey İrlanda’da %71, İrlanda’da ise %94 oranında evet oyu alarak kabul edilmiştir (Özdemir 2012, 87-88).

Clinton 2000 yılında silahsızlanma sürecinin tıkanması üzerine bir kez daha Kuzey İrlanda ve İrlanda’yı ziyaret etmiştir. IRA ilk olarak 2001 yılında silah bırakmaya başladığını açıklamış, ikinci olarak 2002 yılında ve son olarak da 2003 yılında silah ve mühimmatlarını imha ettiklerini duyurmuştur. Normalleşme sürecinin bir parçası olarak bölgedeki polis teşkilatı kaldırılarak yerine Katoliklerinde nüfusları ağırlığıyla orantılı olarak görev alabildikleri Kuzey İrlanda Polis Teşkilatı kurulmuştur. IRA, 28 Temmuz 2005 tarihinde, bir video ile silahlı mücadeleye son verdiğini açıklamıştır. 31 Temmuz 2007 tarihinde ise normalleşme sürecinin son adımı olarak Britanya Ordusu’nun 1969 yılından itibaren Kuzey İrlanda polis güçleriyle birlikte yürüttüğü Bayrak Operasyonu’nun resmen bittiği duyurulmuş ve bu duyuru IRA ile savaşın bittiğinin ilanı olmuştur (Özdemir 2012, 88-91).

IRA terörünün sona ermesinde; askeri gücün sadece polise destek olmak için kullanılması, Ulster bölgesindeki asker sayısının azaltılması, IRA’dan koparak eylemlerine devam eden gruplara rağmen İngiltere hükümetin fikrini değiştirmeden sorunun çözümü için masada oturmaya devam etmesi ve İngiltere Hükümetinin sorunu çözme konusunda uluslararası kamuoyundan aldığı destek önemli faktörler olmuştur. İngiltere sorunu, uluslararası boyuta taşıyarak Avrupa Birliği ve ABD’yi mücadelenin tarafları haline getirmiş ve bu durum sorunun çözümüne katkı sağlamıştır (Çapan 2015, 56-57).

Yaklaşık 100 yıldır silahlı mücadele vermesine rağmen, istediği başarıyı yakalayamayan ve üs olarak seçtiği Kuzey İrlanda’da dahi toplumun çoğunluğunun desteğini arkasına alamayan IRA’yı, silah bırakmaya iten en büyük etken İngiltere’nin Thatcher dönemi ve öncesindeki sert tutumundan vazgeçmesi ve örgütle mücadelesinde haksız mağduriyetler yaratmayacak şekilde hedefler seçmesi olmuştur. Böylece IRA, eylemlerini meşrulaştırmakta zorlanmış, zamanla toplum ve diasporadaki desteğini yitirmiştir. 1987 yılında düzenlediği Enniskillen’deki bombalı saldırı ile toplumda büyük bir tepki ile karşılaşmış, örgütün siyasi kolu Sinn Fein’in lideri Gerry Adams tarafından bu eylem net bir dille eleştirilmiştir. IRA’nın siyasi kolu olarak ortaya çıkan Sinn Fein, kendi özgün iradesini tesis edebilmiş ve mücadelenin öncülüğünü IRA’dan devralmıştır. Sinn Fein böyle bir irade ve otoriteyle Britanya hükümetiyle barış görüşmelerini sürdürebilmiş ve IRA açısından bağlayıcı bir sonuca ulaştırabilmiştir. IRA terörüyle mücadelede başarı, hassas bir şekilde uygulanan güvenlik önlemleri ile örgütün uluslararası finans ve lojistik desteğinin çökertilmesi sayesinde elde edilmiştir (Alptekin 2018, 141, 142).

PKK (Partiya Karkeren Kürdistan/Kürdistan İşçi Partisi)

Kürtler; Irak, İran, Suriye ve Türkiye'nin kesiştiği bölgede yoğun olarak yaşamaktadırlar. Tarihte Türkler ve Kürtler yüzyıllar boyunca birlik ve beraberlik duygusu içinde yaşamışlar, İstiklal Savaşı'nda Türklerle birlikte savaşmışlardır. Ancak, bu durum Osmanlı İmparatorluğu dönemi dâhil olmak üzere zaman zaman ülkemizde ayrılık temelli isyanların çıkmasına engel olamamıştır.

İlk olarak 1806 yılında Babanzade Abdurrahman Paşa isyan etmiş, ardından 1843-1848 yılları arasında Bedirhan Bey isyanı (Doğan 2010, 15) çıkmış ve belki de Kürtler için en önemlisi olabilecek olan Şeyh Ubeydullah isyanı ise 1880'de gerçekleşmiştir. 1880 öncesi isyanlar daha çok sahip olunan gücün kaybedilmesi ve ekonomik temelli iken Şeyh Ubeydullah isyanı, Kürtlerin de diğer milletler gibi kendilerini yönetmeleri gerektiğini ifade eden milliyetçi temelli bir isyandır (Bozarslan 2008, 844).

Bu isyanlardan sonra kültürel milliyetçilik faaliyetleri yapılmıştır. Çıkarılan "Kürdistan" gazetesi ile Kürtlük fikri savunulmuştur. 1919'da "Kürdistan Teali Cemiyeti"nin yayın organı olarak kabul edilen *Jin* dergisi ile Kürt milliyetçiliğinin en önemli hedefi, milli tarih yaratmak olarak belirlenmiştir. Ahmed-i Hani'nin 1692'de kaleme aldığı *Mem-u-Zin*'in 1919 yılında basılması ise Kürt milliyetçiliğine önemli bir meşruiyet kazandırmıştır. Kürt milliyetçiliği Cumhuriyet'in ilanından sonra radikalleşmiştir. Kürt muhalefeti, 1925 Şeyh Said, 1927-1930 Ağrı ve 1936-1938 Dersim isyanları ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı tepkilerini göstermiştir (Bozarslan 2008, 845-848).

1965'te kurulan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TDKP), 1930'ların Xoybun'undan sonraki ilk Kürt teşkilatıdır. 1977 yılında TKDP ikiye bölünmüş ve ilk olarak, genellikle gençlerden oluşan militanlar tarafından, Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları (KUK) adı verilen ve silahlı mücadeleye geçmeyi hedefleyen yeni bir örgüt kurulmuştur. İkinci olarak ise Abdullah Öcalan etrafında 1974 yılında oluşan grup tarafından 1978'de Kürdistan İşçi Partisi (PKK) adı verilen bir örgüt kurulmuştur. PKK da kuruluşuyla birlikte silahlı mücadeleye başlama kararı almıştır. Her iki oluşum da birleşik ve bağımsız bir Kürdistan'ın ancak silahlı mücadele ile kurulabileceği fikri konusunda ortak görüşe sahiptir (Bozarslan 2008, 854-859).

PKK terör örgütü, kuruluşunu etkili bir eylem sonrasında bildiri yayınlarak ilan etmeyi kararlaştırmıştır. Bu süre zarfındaki tüm faaliyetlerini gizli olarak yürütmüştür. Kendileriyle aynı dönemde kurulan diğer örgütler ise önce bir dergi veya gazete çıkarmış, ardından da sempatizan toplamaya çalışmışlardır (Özcan 1999, 42-43). PKK'nın amacı, Türkiye'nin güneydoğu bölgesini de içine alan "Bağımsız Birleşik Kürdistan Devleti"ni kurmaktır (Bila

2016, 27). Uluslararası sistem içinde kurduğu ilişkiler, PKK'nın örgütsel olarak devamlılığını sağlamıştır. PKK'nın lider kadrosu, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden önce Türkiye'yi terk ederek Suriye'ye geçiş yapmış ve yakalanmaktan kurtulmuştur (Demir 2008, 66-67).

Bu örgütler, ülkelerindeki siyasal azınlığı oluşturan bir etnik grubu temsil ettikleri iddiasında bulunmuş ve temsil iddiasında bulunduğu etnik grupların yaşadıkları ülke içindeki belirli bir coğrafi alanı, kendi siyasi sınırları olarak tahayyül etmişlerdir. IRA, Birleşik Krallık'ın bir parçası olan Kuzey İrlanda'yı ve buradaki Katolik İrlandalı nüfusu; ETA, İspanya'nın kuzeydoğusundaki Bask bölgesini ve burada yerleşik olan Bask halkını; PKK ise Türkiye'nin Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgeleri ile bu bölgelerde yaşayan Kürtleri temsil ettiklerini savunmuşlardır (Alptekin 2018, 17).

PKK'nın seçtiği yöntem; stratejik savunma, stratejik denge ve stratejik saldırıdan oluşan üç aşamalı "uzun süreli halk savaşı"dır. İlk aşama ile devlet ile halkın bağlarını koparmak amaçlanmıştır. Halka terörle korku ve dehşet salarak halkın devletle bağlarının zayıflatılması planlanmıştır. Silahlı eylemler gerilla tarzında gerçekleştirilmiştir. 1984-1989 yılları arasında stratejik savunma aşaması, 1989-1991 yılları arasında stratejik denge aşaması ve 1991-1996 yıllarında ise stratejik saldırı aşaması uygulanmaya çalışılmıştır (Bila 2016, 29-30).

PKK'nın silahlı mücadeleyi başlattığı bölge, köylülüğün yoğun olduğu, devletin tüm coğrafyaya egemen olamadığı bir sosyal yapıya sahiptir. Devlet örgütlenmesinin zayıf olduğu bu bölgede bilgi akışının da az olacağı, halkın şiddete açık olacağı, uygulanacak şiddet hareketleri ile halkın devletle olan bağlarının kesilebileceği öngörülmüştür. Kırsal bölgede hâkimiyet sağlandıktan sonra devletin büyük yerleşim yerlerine hapsedileceği, devletin tüm gücünü ana ulaşım yollarının emniyetine ayıracağı ve kırsal bölgeyi terk ederek, bu bölgelerin tamamen örgüte kalacağı, örgütün gücü artarken devletin gücünün azalacağı planlanmıştır. Tüm kırsal bölgeler ele geçirildikten sonra ise şehirlerin kuşatılması ve eylemlerin niteliğinin değiştirilmesi, yerleşim merkezlerinde kısmi halk ayaklanmalarının başlatılması ve zamanla bu ayaklanmaların büyük çapta isyanlara dönüştürülmesi amaçlanmıştır (Özcan 1999, 74).

Bu amaçlar doğrultusunda PKK ilk eylemini 15 Ağustos 1984 yılında Şemdinli ve Eruh'ta bulunan askerî karakollara düzenlemiştir. PKK, bölgede devlet gibi askerlik uygulaması yaparak gençleri dağa götürmüş ve vergi toplayarak örgüte maddi kaynak sağlamıştır. 1986 yılında PKK, bebek, çocuk, kadın, yaşlı demeden vahşet derecesinde kanlı eylemler yapmış ancak, halktan aradığı desteği sağlayamamıştır. Devlet ile ikili bir iktidar görüntüsü yaratmak

için kitle gösterileri yapılmış, 1990'da Nusaybin, Cizre ve Silopi'de kitlesel gösteriler düzenlemiştir (Bila 2016, 30-34).

PKK için kitlesel gösteriler düzenlemenin en iyi yolu, öldürülen PKK'lı teröristlerin cenazelerinin aileleri tarafından devletten alınması ve bu cenaze törenlerine halkın geniş çaplı katılım sağlamasıdır. Bu sayede vatandaşların yas duygularının, hınca dönüştürülmesi, provokatörler vasıtasıyla devlet güçleri ile halkın karşı karşıya getirilmesi amaçlanmıştır. PKK bu amacına, 1990'da Nusaybin'de öldürülen Kamuran Dünder'in cenaze töreninde ulaşmıştır. Cenaze için gerçekleştirilen yürüyüşte çatışma çıkmış, vatandaşlardan ve güvenlik güçlerinden yaralananlar olmuş, devlet durumu kontrol altına almak için sert tedbirler almış ve bu tarz gösteriler yakın yerleşim yerlerine de sıçramıştır. Bu protestolar, sivillerin pasif kalmayacaklarını göstermiş ve PKK'nın bağlantılarını genişleterek sivil milis eylemciler arasında daha güçlü ağlar kurmasına, daha iyi istihbarat almasına ve örgüte yeni katılımların gerçekleşmesine olanak vermiştir (Marcus 2017, 194-197).

1991'de Sosyal Demokrat Halkçı Parti ile Halkın Emek Partisi'nin yaptığı ittifak ile TBMM'de temsil edilir hâle gelen ve militan sayısı ile birlikte silahlı gücü ve kendine güveni artan PKK saldıran taraf, Türkiye Cumhuriyeti Devleti güvenlik güçleri daha çok savunmada kalan taraf olmuştur (Akbaş 2011, 58-59). 1990-1998 yılları arası, PKK'nın hem siyasallaşma hem de ayaklanma ve silahlı güç olarak sıkıştığında ateşkes ilan edip Batı'nın da baskısıyla Türkiye'yi görüşme masasına oturma yönünde hızla taktik değiştirdiği bir dönem olmuştur (Bila 2016, 36).

Örgütün 1993 yılında ilan ettiği ateşkes, Mart ayında silahsız 33 askerin seyahat ettiği esnada Bingöl'de şehit edilmesiyle sonlandırılmıştır. Güvenlik kuvvetlerinin uyguladığı sıkı tedbirler örgütün silahlı eylemlerinde tikanıklığa yol açmıştır. Örgüt bu tikanıklığı gidermek için 1994 yılından itibaren eylemlerini ülke geneline yayma kararı almış ve eylemlerini Akdeniz, Ege ve Karadeniz bölgelerine yaymıştır. Örgüt, fedai tarzı eylem yöntemi ile eylemlerini farklı bir boyuta taşımış, bu tarz eylemlerinin ilkinin 1996 yılında intihar saldırısı şeklinde gerçekleştirmiştir (Akbaş 2011, 59-61).

Öcalan'ın 1999'da yakalanmasıyla PKK yeni stratejiler üretmiş ve "serhildan" olarak adlandırılan sivil itaatsizlik eylemleri gündeme gelmeye başlamıştır. Kitlesel eylemleri hedefleyen serhildan stratejisi özellikle öldürülen PKK'lı teröristlerin cenazelerinde, kadınlar ve çocukların ön saflarda yer aldığı gösterilerle uygulanmaya çalışılmıştır. Provokasyonların da etkisiyle defin işlemleri kitlesel gösterilere dönüşmüştür. Bu eylemlerin temel amacı başta Avrupalılar olmak üzere bu konuyla ilgilenenleri, PKK'nın Kürt halkının

temsilcisi olduğu ve büyük bir kitlenin desteğini aldığına inandırmak ve Türkiye içinde sivil halk ile Devleti karşı karşıya getirmektir (Demir 2008, 79-81).

PKK terör örgütü, kurulduğu günden itibaren, genellikle vur – kaç taktiğine dayalı eylemler gerçekleştirmiştir (İşeri 2008, 85). Bu stratejinin öncelikli hedefi, kırsaldaki karakollar ile askeri devriyelere baskın ve pusu düzenleyerek kayıp verdirmektir (Alptekin 2018, 159). PKK kırsalda büyük gruplar hâlinde karakol/üs bölgesi baskınları, uzaktan komutalı El Yapımı Patlayıcı (EYP) düzenekleri ve mayınlı saldırılar, pusu, yol kesme, adam kaçırma ve keskin nişancı kullanma gibi eylemler düzenlerken, şehirlerde; bombalı araç/paket saldırıları, EYP düzenekli saldırılar, suikast tipi eylemler, intihar bombacıları ve keskin nişancılar kullanarak eylemlerinde çeşitli yöntemler kullanmıştır. Çözüm sürecinin verdiği rahatlık ve imkân sayesinde yaptığı yığınaklanma ve silahlanma faaliyetleri ile Güneydoğu Anadolu'nun belli bölgelerinde (Yüksekova, Cizre, Şırnak, İdil, Nusaybin, Sur vb.) hendek ve tünel savaşları ile eylemlerini farklı boyutlara taşımıştır.

PKK ilk eylemini yaptığı 1984 yılından itibaren kırsalda ve şehir merkezlerinde çok sayıda eylem yapmış, başta TSK personeli olmak üzere, polis, güvenlik korucuları ve aileleri ile bebek, kadın, yaşlı demeden ve ırk, mezhep fark etmeden on binlerce insanın hayatına kastetmiştir. PKK terör örgütü, 1984 ve 2020 yılları arasında asker, polis ve korucu gibi güvenlik görevlisi 8 bin 128 vatandaşımızın şehit olmasına, 24 bin 837'sinin yaralanmasına, 5 bin 700 sivilin ölümüne, 11 bin 347 sivilin de yaralanmasına sebep olmuştur. Güvenlik güçleri tarafından 2020 yılına kadar 43.000'den fazla PKK terör örgütü mensubu öldürülmüştür (Şener 2020).

Her üç örgütün eylem taktikleri göz önüne alındığında; örgütlerin eylem şiddet ve yoğunluklarındaki farklılığın eylem tipleri ve hedeflerine de yansıdığı görülmüştür. IRA'nın eylemlerinin %75'i, ETA'nın ise %82'si bombalama ve suikast tipinde, hedefi belli olan, genellikle cezalandırma ya da bir devlet yetkilisinin öldürülmesi şeklinde gerçekleşmiştir. PKK'nın eylemlerindeki yoğunluğun ise %48 ile silahlı saldırıda olduğu tespit edilmiştir (Demir 2010, 341).

Millî İstihbarat Başkanlığının yakın takibi ve Dışişleri Bakanlığının yürüttüğü diplomatik temaslar sonucunda, 15 Şubat 1999 tarihinde PKK lideri Abdullah Öcalan yakalanmış ve Türkiye'ye getirilmiştir (Pehlivan 2022, 84). Abdullah Öcalan, 13 Mayıs 1999 tarihinde avukatları vasıtasıyla, 01 Eylül 1999 tarihinden itibaren silahlı mücadeleye son verdiğini ve örgüt üyelerinin silahlarını bırakarak Türkiye sınırları dışına çekilmelerini istediğini açıklamıştır (Teğin 2019, 114). Ancak, örgüt Öcalan'ın bu çağrılarına uymayarak, strateji değişikliğine gitmiş ve silahlı mücadele yerine siyasi mücadelenin seçildiği

bildirilmiştir. Örgüt, 2002 yılında PKK yerine Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi olarak ismini değiştirmiş ve bu isim değişikliği ile Türkiye, Avrupa ve ABD’de kabul edilmiş terör örgütleri listesinden çıkmak ve siyasi mücadeleye geçtiğini vurgulamak istemiştir (Bila 2016, 41-42).

PKK, örgütün ismini birkaç kez değiştirmiş ve son olarak kendisini Kürdistan Topluluklar Birliği (KCK) olarak adlandırmıştır. 2003 yılında, Halk Savunma Güçlerini (HPG) kurmuş ve HPG Kürt halkının ordusu olarak ilan edilmiştir (Bila 2016, 43-45). PKK, Kongra-Gel ve KCK süreç ve yapılanmaları ile başlangıçtaki ideolojik söylem ve amaçlarını, barış ve demokrasi söylemleri ile gizlemeye çalışmıştır (Güçlüer 2011, 343).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti; 2007 yılından itibaren terörle mücadele konseptinde değişikliğe giderek, örgütün silah bırakmasını, dağdaki örgüt üyelerinin toplumla adaptasyonunu ve müzakerelerin başlamasını amaçlamıştır. Örgütle gerçekleştirilen ilk müzakere temasları, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Norveç gibi devletlerin hakemliği gözetiminde, *Democratic Progress Institute* gibi bazı düşünce kuruluşları ile Oslo’da sağlanmıştır. 2010-2011 yıllarında bu müzakerelerde yoğun bir trafik yaşanmıştır (Teğin 2019, 118).

Oslo görüşmelerinde örgüt; Öcalan’ın ve cezaevlerindeki siyasi tutukluların serbest bırakılmasını, özerk konfedere bir bölgede hâkimiyet sağlanmasını, dağdan inen örgüt üyelerine garanti verilerek toplumla uygun koşullarda uyum sağlanmasını, konfedere yapılanmada Birleşmiş Milletlere gözlemci statüsünün verilmesini talep etmiştir. Oslo görüşmelerinin devam ettiği süreçte Türk Silahlı Kuvvetlerinin operasyon yapmaması örgütün kırsal kesimde rahat bir şekilde dolaşmasına ve propaganda yapmasına imkân vermiştir. Şehir merkezlerinde de siyasi ve ideolojik propagandalarına devam eden örgüt üyeleri, özellikle gençler üzerinde yoğunlaşmış ve 2009-2011 yılları arasında örgüte katılım %50 oranında artmıştır. 2009-2011 yılları arasında devam eden müzakerelerde, hükümetin çözüm konusundaki gayretleri, örgüt tarafından suiistimal edilmiş, örgüt bu çatışmasızlık dönemini fırsata çevirerek hem kırsalda hem de şehirlerde yapılanarak güç kazanmıştır. Örgüt; bu dönemde, silahlarını bırakarak yurt dışına çekilmemiş, tam tersini yaparak, kadrolarına yeni militanlar kazandırarak gücünü artırmıştır. Örgüt tüm bu çalışmalarına ilave olarak, Mayıs 2011’de Kastamonu’da Başbakanlık konvoyuna saldırı düzenlemiş ve 14 Temmuz 2011 tarihinde, Diyarbakır/Silvan’da, bir karakola saldırarak 14 kahraman askerimizi şehit etmiştir. Bu gelişmeler üzerine Oslo’da gerçekleştirilen müzakereler sonlandırılmıştır. Terörü bitirme konusunda ısrarcı olan devlet yetkilileri, İmralı’da bulunan Abdullah Öcalan ile görüşmelere başlamıştır. Oslo’da gizli olarak yapılan müzakereler, İmralı’da açık bir şekilde yapılmıştır (Teğin 2019, 118-121).

Kurulduğu günden itibaren gençlerin örgüte katılması için yoğun çaba sarf eden PKK, birçok kez gençlik yapılanması kurmuş, bunların sonuncusunu ise 2013 yılında Yurtsever Devrimci Gençlik Hareketi (YDG-H) olarak kurmuştur. Hükümetin 2013 yılında ilan ettiği “Çözüm Süreci” olarak adlandırılan çatışmasızlık döneminde, YDG-H, kırsal alanda eylem yapılmaması nedeniyle doğabilecek boşluğu önlemek amacıyla, şehirlerde gençlik eylemleri yapmayı ve bölgeyi halk ayaklanmasına hazırlamayı amaçlamıştır. Birçok il ve ilçede gösteri yürüyüşleri yapılmış, Molotof kokteyli eylemler yapılmıştır (Bila 2016, 45-47).

İlan edilen çözüm sürecinin yasal güvence altına alınması, terörün yok edilmesi ve sosyal bütünleşmenin sağlanabilmesi için hazırlanan yasa tasarısı 2014 yılında TBMM’de kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir (Çoşar 2019, 53). Hükümet, çözüm süreci ile yaklaşık 40 yıldır devam eden çatışmaların sona ermesini hedeflemiştir. Ancak, örgüt, silah bırakma ve yurt dışına çıkma taahhütlerini yerine getirmemiş, kamu düzenini sarsacak eylem ve söylemlerden uzak kalma koşulunu da yerine getirmeyerek eylemlerine devam etmiş, gençlerin dağa çıkmasını teşvik etmiş, yol kesmiş, yollarda kontrol noktaları oluşturmuş, şehirlerde YDG-H oluşumları ile haraç kesmiş, halka baskı uygulamış, kamu güvenliğini sarsarak bu süreci bitirmek için her türlü yolu denemiştir (Teğin 2019, 128-129).

Kırsalda karakol baskınları yapmaya devam eden örgüt, şehir merkezinde evinde uyuyan polisler suikast düzenlemekten geri kalmamıştır (Bila 2016, 49). PKK terör örgütü, hukuka ve demokratik anayasal düzene aykırı bir şekilde Hakkâri (Merkez ve Yüksekova), Şırnak (Merkez ve Beytüşşebap), Diyarbakır (Sur ve Silvan), Mardin (Nusaybin), Ağrı (Doğubayazıt), Muş (Bulanık ve Varto), Van (Merkez, Tuşba, Başkale ve Erciş), Bitlis (Hizan), Siirt (Eruh), Adana (Seyhan), Batman (Bağlar) ve Tunceli (Merkez) olmak üzere 19 farklı yerde “sözde öz yönetimler” ilan etmiştir (İçişleri Bakanlığı 2017).

Bu ilandan sonra, çözüm süreci boyunca yaptığı silah ve mühimmat yığınaklarını kullanarak; Şırnak, Sur, Cizre, Silopi, İdil, Nusaybin ve Yüksekova’da hendek ve tünel/barikat savaşları adı verilen mücadelesine başlamıştır. YDG-H mensupları ile başlayan çatışmalara, sonraları deneyimli dağ kadroları da katılmış ve il/ilçelerde egemenlik kurulmaya çalışılmıştır. PKK, 2015 yılı sonunda YDG-H örgütünü lağvederek yerine Sivil Savunma Birliklerini (YPS) kurmuştur. Ancak, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğünün seçkin personeli ile 11 ilçede yürütülen başarılı operasyonlar sonucunda örgüt büyük zayıflık vermiş ve hedefine ulaşamamıştır (Bila 2016, 48-49).

Her ne kadar kendisi de bir parti olmasına rağmen PKK, ETA ve IRA terör örgütlerinin yaptığı gibi kendisiyle aynı görüşleri paylaşan siyasi partiler kurmuştur. Bu doğrultuda, PKK'nın yurtiçindeki siyasallaşma çalışmaları, 07 Haziran 1990 yılında Halkın Emek Partisi'nin (HEP) kurulmasıyla başlamıştır. Halkın Emeği Partisi (HEP), 07 Mayıs 1993 tarihinde Demokrasi Partisi (DEP), 11 Mayıs 1994 tarihinde Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), 24 Ekim 1997 tarihinde Demokratik Halk Partisi (DEHAP), 09 Kasım 2005 tarihinde Demokratik Toplum Partisi (DTP) ve bu partinin 11 Aralık 2009 tarihinde Anayasa Mahkemesince kapatılmasından sonra da Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) kurulmuştur (Güçlüer 2011, 370). Kürt halkını temsil etmesi amacıyla kurulan siyasi partilerin, terör örgütü ile aralarına mesafe koymadıkları ve halkın değil, PKK terör örgütünün temsilcileri oldukları görülmüştür (Pehlivan 2022, 88). Kurulan bu partiler, bazı dönemler TBMM'de temsil edilse bile PKK'nın güdümünden çıkmamış, örgütün eylemlerini kınamamış ve şiddeti reddetmemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin terörle mücadele konusunda uyguladığı ve PKK üzerinde doğrudan etkili olan tedbirlerden biri Gönüllü veya Geçici Köy Koruculuğu sistemidir. Bu sistem, PKK'nın gerek devrimci teorisi gerekse de ideolojik mantığı ile örtüşmemiştir. Çünkü PKK, birçok defa devrim için şartların oluştuğunu belirtse de bölge halkının içinden çıkan korucular buna itibar etmemiş, aksine PKK ile mücadelede çok büyük katkıları olmuştur (Güçlüer 2011, 466).

Örgütün yurt içinden ve yurt dışından sivil toplum örgütleri vasıtasıyla yasal görünümlü faaliyetlerden ve bağışlardan gelir temin ettiği, yasadışı olarak ise uyuşturucu kaçakçılığı, vergilendirme, haraç toplama ve gasp aracılığıyla gelir elde ettiği tespit edilmiştir (Şimşek 2016, 180). 2005 yılı itibarıyla; çoğunluğu Almanya, Hollanda, Belçika ve Fransa'da olmak üzere Avrupa ülkelerinde, 400 kadar dernek ve kuruluşun örgüte lojistik, militan ve finans konularda destek sağladığı bilinmektedir (Güçlüer 2011, 356). PKK terör örgütünün faaliyetlerinin sona ermesinde örgütün mali ve lojistik desteğinin kesilmesi çok önemli bir faktör olmasına rağmen bu konuda ülkemizin diğer ülkelerden yeterince destek alamadığı görülmüştür.

Abdullah Öcalan'ın 1999 yılında yakalanması PKK terör örgütünün ortadan kaldırılması imkânı yaratmasına rağmen bu imkân iyi değerlendirilememiştir. Öcalan'ın örgüt üzerindeki etkisi dolaylı yoldan da olsa hâlen devam etmektedir. Örgüt hâlen hem kırsalda hem de şehirlerde eylemlerini gerçekleştirmektedir. Hükümet yetkilileri örgüt ile çoğunlukla gizli görüşmeler yapmış olsa da henüz örgütün silah bırakmasını sağlayacak görüşmeler gerçekleştirilmemiştir. 2013 yılında başlayan çözüm sürecinde örgüt silahlı teröristlerini yurt dışına çıkaracağını kabul etmesine rağmen göstermelik olarak hasta, yaralı ve yaşlı bir

grup teröristi yurt dışına çıkarmaktan başka bir tutum göstermemiştir. Devlet yetkililerinin örgütün tasfiyesine yönelik yaptığı her girişim, örgüt tarafından kazanılmış bir hak olarak görülmekte, bu hakları silahlı mücadele ile kazandıklarına olan inanç güçlenmekte ve silahlarını bırakmaları durumunda edinilmiş haklarını tamamen kaybedeceklerine inanmaktadır.

PKK terör örgütünden ayrılanlar ile yapılan bir araştırma sonucunda, örgüte katılanların %72'sinin, örgüte katılmadan önce, PKK uzantılı siyasi partilerin, PKK ve KCK'nın kentlerde düzenledikleri yürüyüşlere, organizasyonlara ve kitlesel eylemlere katıldıkları ortaya çıkmıştır. Örgüte katılmadan önce, bu tür eylemlere katılmayanların oranı ise %18 olarak tespit edilmiştir (Teğin 2019, 294). Bir terör örgütünü sona erdirmenin en önemli aşamalarından biri, halk desteğinin kesilerek örgüte yeni katılımların önlenmesidir. Çünkü hiçbir terör örgütü, eli silah tutan teröristin silahlı mücadele ile etkisiz hâle getirilmesi ile sona ermemektedir. Her teröristin ölümünün ardından örgüte yeni katılımlar gerçekleşmektedir. Örgüte katılımların azaltılması için alınabilecek tedbirlerden biri, örgüt tarafından düzenlenen etkinlik, yürüyüş ve organizasyonların yasaklanması, yasaklanmadığı takdirde ise bu organizasyonlara katılan gençlerin örgüte katılım sağlamasını önleyebilecek tedbirlerin alınmasıdır.

İspanya, İngiltere ve Türkiye'nin terör örgütleri ile mücadelesinde terörizmle mücadele yöntemleri açısından bazı ortak noktalar bulunmaktadır. Terör örgütlerinin eylemlerini artırdığında, ülkelerin de bu duruma güvenlik güçleri ile cevap verdikleri ve bu güçlerin kullanımını çıkardıkları yasalarla destekledikleri, eylemlerin azaldığı zamanlarda ise mücadelede siyasal, sosyal ve ekonomik tedbirlerin ön plana çıktığı tespit edilmiştir (Demir 2010, 351).

Sonuç

Terör, en büyük zararını ortaya çıktığı ülkeye verse de günümüzde önemli bir uluslararası sorun hâline gelmiştir. Çünkü, terör örgütleri, sadece kendi ülkesi ve halkına değil başta komşu ülkeler olmak üzere birçok ülkeye tesir edebilmektedir. Terörün en bariz özelliği ise şiddettir ve şiddet yolu ile halk arasında korku, endişe ve panik yaratılmak istenmektedir.

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren ortaya çıkan devletlerin büyük çoğunluğu, sömürgeciliğin sona ermesi, dünya savaşları, imparatorlukların yıkılması, sınırların yeniden çizilmesi, birliklerin dağılması neticesinde bağımsızlıkların kazanılması ile kurulmuştur. Bu durum ise birçok devlete etnik temelli sorunlar yaratmıştır. Terörün bir çeşidi olan etnik terör ise etnik grupların, egemenliği altında yaşadığı ülkeden koparak bağımsızlık veya özerklik elde etme amacıyla ortaya çıkmaktadır.

Terörün nedeni ne olursa olsun, onunla mücadele etmek ve terörü sonlandırmak tüm devletlerin öncelikle çözmek isteyeceği konulardan biridir. Terörle mücadele yöntemleri ise, dönemsel olarak farklılık gösterebilmektedir. Yukarıda da açıklandığı üzere terör örgütlerinin eylemleri arttıkça, devletler tarafından alınan tedbirler de sertleşmekte, eylemler azaldıkça ve görüşme ortamı yaratıldıkça, tedbirler silahtan sosyal haklara doğru yönelmektedir. Terör örgütlerinin silahlarını bırakması oldukça zor bir aşamadır. Bu aşamaya gelebilmek uzun süre almakla birlikte, ülke içinde alınan tedbirlere ilave olarak, uluslararası ortamın desteği mutlaka alınmalı, terör örgütüne verilen desteğin kesilmesi sağlanmalıdır. Tüm bu uğraşlar içinde belki de en önemli husus ise terör örgütlerinin temsil ettiğini iddia ettiği halk tarafından desteklenemeyecek hâle getirilmesidir. Bu durum ise oldukça hassas uygulamalar içermektedir.

İrlanda adasında İngiliz egemenliğine son vermeyi ve adanın kuzeyi ile güneyinin birleşmesini amaçlayan IRA, 1969'lardan itibaren sürdürdüğü silahlı eylemlerine 2005 yılında son verdiğini açıklamıştır. ETA ise İspanya'nın kuzeyinde yer alan Bask bölgesinin bağımsızlığını amaçlamıştır. ETA'da yaklaşık 50 yıllık eylemsellik döneminden sonra 2006 yılında sürekli ateşkes ilan etmiş ve 2011 yılında silahlarını bırakmıştır. PKK ise 1978'de kurulmuş ve etkisini kaybetmiş olsa da hâlen faaliyetlerini sürdürmektedir. İncelenen bu üç örgüt içinde eylemlerini en şiddetli yapan PKK olmuştur. Bu durumun iki nedeninin olduğu değerlendirilmektedir. İlk olarak örgüt, halkın kendi başına "devrim"e yönelmeyeceği, onları yönlendirmenin ancak şiddet ile gerçekleşebileceği inancıyla sadece devlet görevlilerine değil, temsil ettiğini iddia ettiği sivil halka da saldırılar düzenlemiştir. İkinci olarak ise, diğer iki örgütün aksine güvenlik güçlerini imha etme amacıyla eylemler gerçekleştirmiştir. Örgütün bu yöntemi seçmesinin nedeni de, örgütün kır gerillası yöntemini daha çok tercih etmesi, bir bölgeyi ele geçirme, güvenlik güçlerini etkisiz hale getirerek yeni bir otorite teşkil etme ve bu sayede uluslararası hukukta taraf olabilme isteği olarak tespit edilmiştir. ETA ve IRA terör örgütleri ise daha çok şehir gerillası yöntemleri uygulayarak, şehirlerde ve bütün ülke genelinde eylemler gerçekleştirmiştir (Demir 2017, 357-359).

Örgütleri birbirinden ayıran özellikler arasında sivil halkın zarar görüp görmemesine yönelik hassasiyetleri dikkat çekmektedir. Örneğin, ETA'nın bazı eylemlerinden önce sivil kayıpları önlemek amacıyla eylemlerini duyurarak sivil halka zarar vermekten kaçındığı görülmüştür. IRA'nın da tıpkı ETA gibi bombalı eylemlerini polise önceden bildirdiği, eylemlerde hayatını kaybeden siviller için özür dilediği tespit edilmiştir. PKK terör örgütünün ise başta temsil ettiğini iddia ettiği sivil halk olmak üzere öğretmen, doktor gibi kamu görevlileri dâhil ülkenin

her bölgesinde gerçekleştirdiği eylemlerde kasıtlı olarak sivilleri hedef aldığı görülmüştür (Kalem 2011, 77-82).

Her ülke karşılaştığı terör sorunları ile farklı mücadele yöntemleri seçmektedir. Seçilen bu yöntemler ise terör örgütlerinin amaçlarına ve ideolojilerine göre değişmektedir. Terör örgütleri, yaptıkları silahlı eylemler neticesinde elde ettikleri kazanımları, silah bırakarak kaybedeceklerine inandıkları için, demokratik mücadele yöntemleri örgütler için en son tercih edilecek seçenek olmaktadır (Kan 2018, 84). Bu nedenle terörle mücadele, şiddete şiddetle karşılık vermenin ötesinde, bu örgütleri ortaya çıkaran asıl sorunların çözülmesine yönelik tedbirlerin alınmasını ve örgütlerin temsil ettiklerine inandıkları halkın örgüte verdiği desteğin kesilmesini içermelidir.

İspanya, İngiltere ve Türkiye Cumhuriyeti, bu terör örgütlerinin faaliyetlerini sonlandırmak amacıyla çok uzun yıllar süren mücadeleler vermiş ve İspanya ile İngiltere terör sorunlarını çözebilmiştir. PKK terör örgütü etkinliğini ve bünyesindeki silahlı militan gücünü büyük ölçüde kaybetse de varlığını hâlen sürdürmekle birlikte, terörle mücadeleye her yönden kararlılıkla devam edilmesi durumunda bu örgütün de yakın zamanda sona ereceği değerlendirilmektedir. Her üç örgütle ilgili yapılan karşılaştırmalar göz önünde bulundurulduğunda ulaşılan sonuçlar özet olarak aşağıda sunulmuştur.

Örgütlerin kuruluş amaçlarında bağımsızlık fikri hâkimdir. Her üç terör örgütü de ideoloji olarak başlangıçta Marksist-Leninist bir eğilim göstermiş olmakla beraber, müteakiben milliyetçi bir yaklaşım ile Marksizm'i birleştirmiştir.

- Örgütlerin kuruluş aşamasında işçi sınıfının desteğini almak amaçlanmıştır. ETA ve IRA'nın ortaya çıktığı toprakların dışarıdan oldukça fazla göç alması, bölgelerinin nüfus dağılımının ciddi değişikliğe uğraması onları bu desteği almaya sevk etmiş olmasına rağmen, PKK'nın ortaya çıktığı bölgede bu şekilde bir işçi göçü meydana gelmemiş, tersine o bölgeden dışarıya göç yaşanmıştır.
- Her üç terör örgütü de kuruluşlarından itibaren birçok kez dönüşüm geçirmiş, mali gücü, militan sayısı, silah ve patlayıcı imkânları doğrultusunda eylem taktik ve tekniklerini geliştirmiş, ülkelerine ve o topraklarda yaşayan insanlara baskı, acı ve korku dolu yıllar yaşatmıştır. Örgütler, eylemlerini öncelikle kendi bölgelerinde gerçekleştirmiş, müteakiben kendi bölgelerinin dışına çıkarak (ETA; Madrid, Barcelona ve Fransız Bask bölgelerinde eylemler düzenlemiş, IRA; Londra'da eylemler düzenlemiş, PKK ise eylemlerini tüm Türkiye'ye yaymıştır) soruna uluslararası bir boyut kazandırmaya çalışmıştır. Üç örgüt arasında eylemlerini yurt dışına çıkarmayan tek örgüt PKK'dır.

- ETA ve IRA örgütleri gerçekleştirdikleri eylemler bakımından birbirine benzemektedir. Bu iki örgüt daha çok şehirlerde eylemlerde bulunmuştur. İspanya ve İngiltere Başbakan'larına kastedecek düzeyde eylemler yapmışlar, özellikle ETA üst düzey birçok bürokrat, siyaset adamı ve askerî personelin ölümüne sebep olmuştur. PKK ise başlangıçta, kırsalda bulunan askerî karakollara ve köylere saldırılar düzenlemiş, gücünü ve yapılanmasını artırdıkça eylemlerini şehir merkezlerine taşımıştır.
- ETA ve IRA'nın eylemlerinde hayatlarını kaybeden insan sayısı PKK'nın sebep olduğu ölümler ile karşılaştırılabilecek sayıda değildir.
- ETA 1959-2011 yılları arasında, IRA 1969-2005 yılları arasında varlığını sürdürmüştür. PKK ise 1978 yılından itibaren eylemlerine devam etmektedir. Bu örgütlerin yaşam süresinin uzunluğu göz önüne alındığında, sebep oldukları yıkımın boyutlarının azımsanmayacak derecede olduğu görülecektir.
- ETA ve IRA kuruldukları andan itibaren irtibatlı oldukları siyasi partiler sayesinde silahlı mücadeleden vazgeçerek siyasi mücadeleyi tercih etmesine rağmen, PKK irtibatlı olduğu siyasi partileri göstermelik olarak kullanmış, uluslararası boyutta destek sağlamak için siyaseti araç olarak kullanmıştır.
- ETA ve IRA terör örgütlerinin silahlı mücadeleyi bırakıp siyasi mücadeleye yönelmesinde İspanya ve İngiltere dışındaki ülkelerin çok önemli katkıları olmuştur. Başta Fransa olmak üzere AB ülkeleri ve ABD'nin desteği ile bu terör sorunları çözülmüştür. PKK için ise böyle bir durum maalesef söz konusu olmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, PKK terör örgütü ile mücadelesinde yalnız bırakılmış, terörü sona erdirmenin aksine, sınır komşusu ülkeler başta olmak üzere birçok ülkenin dolaylı ya da dolaysız olarak örgütün varlığını sürdürmesinde destek sağladığı görülmüştür.

Kaynakça

- Abubaker, S.S. 2021. Terörizm: Kavramsal Bir Çerçeve. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 5 (1): 35-58.
- Akbaş, M. 2011. "Ayrılcı Terör Örgütlerinin Siyasallaşma Faaliyetleri." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Akça, M. 2014. Terörizmin Kendine Özgü (Sui Generis) Niteliği: Kavramı Tanımlamada Metodoloji Sorunu. *İstanbul Barosu Dergisi*, 88 (1): 15-63.
- Alptekin, M. 2018. *Etnik Terör ve Terörle Mücadele Stratejileri, IRA, ETA, Tamil Kaplanları ve PKK*, İstanbul: SETA Kitapları.
- Baharçipek, A. 2000. Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1): 11-27.

- Bayat, S. 2020. "Ayrılıkçı Etnik Çatışmalar: ETA ve IRA Analizi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Bila, F. 2016. *İdeolojik Kodlarıyla Kağıt Üstündeki PKK*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Bozarslan, H. 2008. "Kürt Milliyetçiliği ve Kürt Hareketi (1898-2000)", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Milliyetçilik içinde derleyen Tanıl Bora*, İstanbul: İletişim Yayınları, 841-870.
- Byman, D. 1998. The Logic of Ethnic Terrorism. *Studies in Conflict and Terrorism*, 21 (2): 149-169.
- Çakaş, C.Ö. 2020. İspanya'daki Bask Etnik Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (20): 118-155.
- Çapan, T. 2015. "Karşılaştırmalı Terörle Mücadele Stratejileri: İspanya'nın ETA, İngiltere'nin IRA Sorunu", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Turgut Özal Üniversitesi.
- Çoşar, G. 2019. "PKK Terör Örgütü'nün Kuruluşu, Faaliyetleri ve Türkiye'nin Mücadele Politikaları", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Demir, C.K. 2008. Öğrenen Örgütler ve Terör Örgütleri Bağlamında PKK. *Uluslararası İlişkiler*, 5 (19): 57-88.
- Demir, C.K. 2010. "Sebeplerinden Mücadele Yöntemlerine Avrupa'da Etnik Ayrılıkçı Terörizmin Analizi; PIRA, ETA, PKK", Doktora Tezi, Kara Harp Okulu.
- Demir, C.K. 2017. *Sebeplerinden Mücadele Yöntemlerine Etnik Ayrılıkçı Terörizm: PIRA, ETA, PKK*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Doğan, C. 2010. Bedirhan Bey İsyanı Tanzimat'ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (12): 15-34.
- Erdil, N. 2011. "Tehdit Algılamalarında Terörün Küresel Boyutu: ETA Örneği", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi.
- Erdoğan, Ç. 2018. "Avrupa'da Etnik Terörle Mücadele Yöntemleri: ETA ve IRA Örnekleri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi.
- Göksu, E. 2021. "Ayrılıkçı Terörizmin İdeolojik Kökeni: ETA Üzerine İnceleme", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi.
- Güçlüer, D.E. 2011. "PKK'nın 1978-2010 Tarihleri Arasında Örgütsel Yapısının Değişimi ve Kurumsal Girişimci Olarak Hedeflerinin Sosyolojik Analizi", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- İşeri, R. 2008. "Türkiye'de Etnik Terör: ASALA ve PKK Örneği", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi.
- Jackson, B.A. 2005. "Provisional Irish Republican Army", *Aptitude for Destruction- Volume2, Case Studies of Organizational Learning in Five Terrorist Groups* içinde derleyen Brian A. Jackson vd., California: Rand Corporation, 93-140.
- Kalem, A. 2011. "PKK Terör Örgütünün ETA ve IRA Terör Örgütleri İle Karşılaştırılması", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi.

- Kan, İ.H. 2018. "Terörle Mücadelede Güvenlikçi Yaklaşımlar; PKK ve IRA Terör Örgütleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Kuyaksil, A. 2014. Terör Örgütlerinin İdeoloji Unsuru Olarak Kullandığı Bazı Dini Kavramlar. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*. (1): 79-114.
- Macko, K. 2011. The Effect of Franco in the Basque Nation, *Pell Scholars and Senior Theses*, 68 (1): 2-38.
- Marcus, A. 2017. *Kan ve İnanç PKK ve Kürt Hareketi*, çev. Ayten Alkan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, N.A. 1999. *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Özdemir, Ö.B. 2012. "Avrupa'da Milliyetçi Ayrılıkçı Hareketler: IRA ve ETA Örnekleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Özeren, S. ve Demirci, S. 2010. "İngiltere'nin Ayrılıkçı IRA ve Dine Karşı Terörle Mücadele Politikası", *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele içinde derleyen İhsan Bal ve Süleyman Özeren*, Ankara: USAK Yayınları, 237-304.
- Özerkmen, N. 2004. Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44 (2): 247-265.
- Pehlivan, U.B. 2022. "Etnik Terör Örgütlerinin Karşılaştırmalı Analizi: PKK ve ETA Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi.
- Reinares, F. 2011. Exit From Terrorism: A Qualitative Empirical Study on Disengagement and Deradicalization Among Members of ETA, *Terrorism and Political Violence*, 23:5: 780-803.
- Şekerbay, H. 2009. "Kimlik Politikası, Milliyetçilik, Etnisite Bağlamında Avrupa'da Ayrılıkçı Hareketler ve Avrupa Birliği'ne Olan Etkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- Şen, Y.F. 2015. Terörün Toplumsal Üzerindeki Sosyal-Ekonomik Etkilerine Bakış: PKK Terörü ve Ağır Gerçeği. *Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*. 1 (2): 17-70.
- Şener, N. 2020. *PKK'nın Kanlı Bilançosu*. 04 Eylül. <https://www.hurriyet.com.tr/ yazarlar/ nedim-sener/pkknin-kanli-bilancosu-41602798> (Erişildi: Mart 04, 2022).
- Şimşek, Y. 2010. "İspanya'nın Terörle Mücadelesinde ETA Örneği", *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele içinde derleyen İhsan Bal ve Süleyman Özeren*, Ankara: USAK Yayınları, 305-346.
- Şimşek, G. 2016. "Terörizmin Finansmanı ile Mücadele Stratejileri ve Yöntemleri: PKK Örneği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. 2017. *Uluslararası Af Örgütü'nün Raporuna İlişkin Basın Açıklaması*, <https://www.icisleri.gov.tr/uluslararasi-af-orgutunun-raporuna-iliskin-basin-aciklamasi> (Erişildi: Mart 08, 2022).
- Teğin, N. 2019. "PKK Terör Örgütünden Ayrılanlar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi.

Terörle Mücadele Kanunu (3713 sayılı ve 12.04.1991 tarihli), Resmi Gazete Yayın tarihi: 12.04.1991.

Utlı, R. 2015. “İrlanda ile İngiltere Arasında Yürütülen IRA Terör Müzakereleri ve Kullanılan Metinlerin Söylem Analizi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Kara Harp Okulu.

Wilkinson, P. 1974. *Political Terrorism*, London: Red Globe Press.

© 2022. This work is licensed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Görüş

AB ordusu kurma çabaları nereye evrildi ve NATO'yla birlikte nereye evrilebilir?

Özgür Nuhut ^{1,*}

¹ Doktora Öğrencisi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir, Türkiye. ORCID: 0000-0002-4747-5121

* İletişim: onuhut90@hotmail.com

Gönderim: 11.05.2022; Kabul: 29.06.2022. DOI: <http://dx.doi.org/10.38154/cjas.25>

Öz: Rusya, 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya saldırdı. Savaş, başlamasından birkaç gün öncesine kadar Rusya tarafından sürekli yalanlanmıştı. Ancak Rusya, daha 2008'de Gürcistan'a saldırırken ve 2014'te Kırım'ı ilhak ederken de aynı politikayı izlemişti. Bununla birlikte, Savaş Ukrayna'nın sahada ciddi bir hazırlık içinde olduğunu gösterdi. Savaşa hazır olmayan ise Avrupa idi. Çünkü Avrupa ABD'nin aksine Soğuk Savaş'tan sonra Rusya ile çok ciddi ekonomik ilişkiler kurmuş, özellikle doğalgaz konusunda Rusya'ya bağımlı hale gelmişti. Bu arada AB, Soğuk Savaş dönemini NATO ve ABD güvenlik şemsiyesi altında ekonomik ve siyasi olarak Dünya'nın başat bir gücü olurken, zaman zaman gündeme alsa da Avrupa ordusu kurmayı başaramamıştı. Bu savaşla birlikte Avrupa Birliği kullenenekte olan Avrupa ordusu fikrini tekrar alevlendirdi ve kuruluşunu onayladı. Bu makale, Avrupa Birliği'nin Dünyada "ben de varım" diyebileceği güçlü ve bağımsız harekât icra edebileceği bir Silahlı Kuvvetlere ihtiyacı olup olmadığını, böyle bir ihtiyaç yoksa bu görevi yine NATO'nun mu devam ettirmesi gerektiği konusunu incelemektedir.

Anahtar kelimeler: uluslararası güvenlik, AB ordusu, AB-NATO ilişkileri, Rusya-Ukrayna savaşı

Where did efforts to build an EU army evolve, and where can they evolve with NATO?

Abstract: Russia attacked Ukraine on February 24, 2022. The war was repeatedly denied by Russia until a few days before it started. Russia followed the same policy when it attacked Georgia in 2008 and annexed Crimea in 2014.

However, the battles showed that Ukraine was in serious preparation, although Europe was not ready, for the war. Unlike the USA, Europe established very strong economic relations with Russia after the Cold War, and became dependent on Russia especially for natural gas. In the meantime, while the EU was a dominant power in the world economically and politically under the umbrella of NATO and the US security, the EU failed to establish a European army, even though it was on the agenda from time to time. With this war, the European Union reconsidered the idea of the dwindling European army and approved its establishment. This article examines whether the European Union needs an Armed Forces and can carry out strong and independent operations, or whether NATO should continue this task.

Keywords: international security, EU army, EU-NATO relations, Russia-Ukraine war

Giriş

Güvenlik insanoğlunun, toplumların ve devletlerin yaşamını sürdürmesinde en önemli değerdir. İnsanın doğasında; daha konforlu yaşama, daha iyisini arama ve daha fazlasına sahip olma güdüsü vardır. Bu güdü, bir taraftan kendi sahip olduklarını zenginleştirme ve koruma güdüsüyle birleşirken, maalesef bazen de başkasının olanlara da sahip olma arzusuna yönelir. Devletler için ise bu bazen tarihi ortak geçmiş, bazen demografik gerekçeler, bazen enerji kaynakları, su ve bazen de sırf yerleşimci sömürgecilik nedeniyle başka devletlerin topraklarını ilhak etme düşüncesiyle sonuçlanır. Tehditler de tarihi süreçte silah teknolojisinin gelişimiyle birlikte artarak, çeşitlenerek ve daha da karmaşılaşarak ortaya çıkmaktadır. Öyle ki tehdidin mesafesi kılıçla kol mesafesinde ve yüz yüze iken, barutun bulunup tüfeğin icadı ile yüzlerce metreye, topun icadı ile kilometrelere, füzelerin, hatta süpersonik füzelerin icadı ile kıtalara uzanmış, bir başka deyişle tehditlerin daha görünmez ve daha öldürücü olmasına yol açmıştır. Bu yüzden toplumlar ve devletler için mutlak anlamda güvenli yer kalmamıştır. Dolayısıyla insanların ve ülkelerin var olabilmeleri için neredeyse hava, su ve ekmek kadar güvenliğe, başka bir deyişle huzur ve refah içinde yaşamaya her zamankinden daha çok ihtiyacı vardır. Bu anlamda; toplumların ya da devletlerin faaliyetlerini özgürce yapabilmesinin yegâne yolu, yakın ve uzak tehditlere karşı arzulanan bir güvenlik çemberi oluşturmaktır. Bunun da yöntemi; uluslararası güvenliğin sağlanması, bir başka anlamda uluslararası sistemin zor kullanımı ve savaştan korunmaları için devletlerin ve uluslararası örgütlerin karşılıklı barış ve güvenliği tesis etmeleri

amacıyla her türlü önlemi almaları ve yakın iş birliği içinde olmalarının sağlanmasıdır. Çünkü uluslar ya da ulus-üstü örgütler en rasyonel şekilde “sert” veya “yumuşak”, ne kadar güçlü iseler o kadar güvendedirler.

Rusya, “Yakın Çevre” doktrini çerçevesinde Beyaz Rusya ve Ukrayna’yla birlikte 1991 yılında Bağımsız Devletler Topluluğunu kurmuştur. Bu doktrine göre Rusya Federasyonu kendisini güneyden ve batıdan çeviren eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) devletlerinin oluşturduğu coğrafyayı en öncelikli dış politika hedefi olarak planlamış ve bu bölgeyi kendi sorumluluk sahası, bir başka deyişle ilgi ve etki sahası olarak görmüştür. Rusya’nın buradaki asıl amacı bu ülkelerdeki Rus azınlığın haklarını ileri sürerek bu devletleri siyasi, ekonomik ve askeri anlamda nüfuzu altına almaktır. Rusya, bu amacını gerçekleştirmek üzere 2008’de Gürcistan’a saldırarak Güney Osetya ve Abhazya’yı işgal etmiş ve aynı yıl bağımsızlıklarını tanımış, 2014’te Kırım’ı benzer yöntemle ilhak etmiş ve 24 Şubat 2022’de Ukrayna’ya karşı Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’nün (NATO) genişlemesi ve Ukrayna topraklarını kullanması nedeniyle Ukrayna’dan kaynaklı tehditlere karşı kendisini savunmak ve insanlarını korumak gerekçesini öne sürerek “Özel Askeri Operasyona” başlamıştır.

Savaşın başlamasıyla birlikte Ukrayna, Rusya’ya karşı kendisinden beklenmeyen çok ciddi bir direnç göstermeye başladı. Bununla birlikte Batı dünyası başlangıçta böyle bir savaşa hazırlıklı olmadığı izlenimi verdi. Zaten 2014’te Kırım’ın işgaline de yaptırımların ötesinde bir tepki göstermemişlerdi. Ancak, şimdi bir gerçek vardı; Avrupa’nın yıllardır özenerek kurduğu egemenliği, güvenliği ve refah ortamı Avrupa’nın kalbine doğru hareket eden Rusya’nın tehdidi altındaydı. Aslında bu durum, Soğuk Savaş sonrasında varlığı sorgulanan NATO’nun yaklaşık otuz yıldır strateji değişiklikleriyle yeniden canlanma gayretlerine önemli bir motivasyon sağladı. Bunun sonucu olarak hem NATO içindeki hem de NATO-Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkiler daha da güçlendi. Ancak bir gerçek vardı: Devletlerin ya da AB gibi güçlü bir ekonomik ve siyasi birliğin güvenliğini tam olarak garanti eden bir yasa ya da otoritenin varlığından bahsedilemezdi. Bunun için AB’nin güvenliğini önce kendisinin alması gerekiyordu. Rusya’nın Ukrayna’ya saldırısı, yıllardır çabalayan ancak uyanmayı başaramayan Avrupa’yı uyandırdı ve bir kez daha önceki sorgulamalarını tekrar ettirdi. Almanya ve Fransa öncülüğünde yıllardır ferî bir gidip bir gelen köz misali olan AB Ordusu kurulması fikrini bu kez gerçekleştirmek için somut bir adım attı.

Bu makalede öncelikle Uluslararası İlişkilerde “güvenlik” kavramının tarihi ve kavramsal boyutunu irdeleneceğiz. Daha sonra Rusya’nın Ukrayna saldırısının Avrupa’nın güvenlik perspektifinden sonuçlarına eğileceğiz.

Müteakiben AB'nin güvenlik ve savunma anlayışındaki dalgalı tarihsel süreçle birlikte Avrupa Birliği'nin güvenliğinin sağlanmasında NATO ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile ortak paydaları ve çatışan yönleri açısından AB Ordusunun kurulmasının fayda ve mahzurlarıyla birlikte nereye evrildiği ve nereye evrilebileceğini ortaya koyacağız.

Uluslararası İlişkiler’de savunma ve güvenlik kavramının tarihsel ve kavramsal boyutu

Tarihsel süreçte güvenlik, devlet davranışlarının özünü, nihai ve temel amacını oluşturmaktadır. Uluslararası güç mücadelelerinin, hukukun, ekonomik ve siyasi yaklaşımların, savaş ve barışın değişen oranlarda güvenlikle ilişkileri vardır. Başka bir deyişle insanlık tarihi bir anlamda güvenlik tarihi olarak düşünülebilir (Karabulut 2015, 41). Geleneksel anlayış içindeki fikir adamları güvenliği ulusal güvenlik, ulusal güvenliği de askeri güvenlik yaklaşımıyla geliştirmişlerdir. Tarihsel süreçte bir ülkenin ulusal gücü ulusal güvenliğiyle aynı anlamda algılanmıştır. Bu nedenle uluslararası ortamda en önemli güvenlik sorunu, ulusal gücünü korumak ya da artırmak isteyen güçlerin mücadelesinden kaynaklanmıştır. Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve bölgesel savaşların hepsinde güvenli ortamın bozulmasının sebebi paylaşım sorunu kaynaklı güç mücadelesi olmuştur (Karabulut 2015, 21). Ulusal güvenlik, ulusal egemenlik kavramıyla iç içe geçmiş bir kavramdır. Ulusal egemenlik perspektifinden ulusal güvenlik, “bir devletin hükümeti, insanları ve ülkesi ile bölünmez bir bütün olarak korunması, yani kendi topraklarında tek egemen gücün kendisi olmasıdır.” (Karabulut 2015, 22) Devletler işte bu egemenliklerine yönelik tehditlere karşı güvende hissetmedikleri zaman çatışmalar ya da savaş kaçınılmazdır. Bu bazen savunma stratejileri ile bazen de saldırı/taarruz stratejileri ile gerçekleşir. 2022 Ukrayna-Rusya savaşının çıkış nedeni Rusya için egemenliğine kasteden NATO’nun yayılmacı anlayışı iken Ukrayna için Rusya’nın yayılmacı anlayışıdır.

Bilal Karabulut savunmayı; “en genel anlamda; olası bir saldırı ya da tehdidi engelleme ya da ortaya çıkabilecek olası zararları en aza indirme adına alınan önlemler bütünü olarak algılanabilir.” şeklinde tanımlamaktadır. Savunma ve güvenlik birbirleriyle iç içe geçmiş kavramlardır. Genelde güvenlik savunma ile elde edilir. Savunmanın temeli askeri güç üzerine kurulu iken güvenlik hayatın bütün alanlarını kapsayan endişelerin göz önünde bulundurulmasıdır. (Karabulut 2015, 18). Bu anlamda güvenlik kavramı Türk Dil Kurumu Sözlüğünde; “Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet” olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu). Başka bir tanımla güvenlik; sahip olunan değerlere yönelik

bir tehdidin olmaması ve bir tehdit olacağı endişesinin bulunmaması halidir (Şahin 2021, V). İlk kez Milletler Cemiyeti'nde ortaya çıkan kolektif güvenlik, sistemdeki ülkeler arasında oluşturulmuş ve uyum içinde çalışması amaçlanan ortak güvenlik sistemine verilen addır. Kolektif güvenlik ve kolektif savunma; ortak bir örgüt kurmak, güvensizlik ortamını ortadan kaldırmak ve kolektif garanti yoluyla sağlanır (Karabulut 2015, 27-29).

Şaban Kardaş'a göre uluslararası ilişkiler teorilerinin güvenliği anlama çabası güvenlikle ilgili dört varsayımı kapsar: Güven altına alınacak nesne-aktörler, tedbir almayı gerektiren tehditler, güvenliği sağlayacak nesne-aktörler ve güvenliğin nasıl sağlanacağına dair politikalar. Realist güvenlik anlayışında; bireyin ve devletin milli güvenliği, "öteki" devletin askeri kuvvetlerinden doğan tehlikelere karşı silahlı kuvvetler, diplomasi ve istihbarat servisleri vasıtasıyla ülkenin sahip olduğu ekonomik, askeri kapasitenin sürekli geliştirilerek ve çeşitli ittifaklarla sağlanır. İnşacı güvenlik anlayışında; kimliklerin taşıyıcısı durumundaki toplulukların güvenliği, güvenliği tehdit eden her tür oluşuma karşı, mevcut kimliklerin içerdiği normatif ve kültürel çevrenin dikte ettiği değerler, pratikler ve normlarla, ülkenin parçası olduğu uluslararası kültürel yapıların ve değerlerin korunması ve geliştirilmesiyle sağlanır. Eleştirel güvenlik anlayışında; baskı altındaki bireyin ve ezilen grupların güvenliği, yapısal şiddete karşı yani, ekonomik ve sosyal geri kalmışlığa yol açan her türlü siyasi ve kurumsal baskıya karşı, alternatif siyasi kurumlar ve oluşumlar tarafından, birey ve ezilen grupların özgürleştirilmesi, insani güvenliğin ve pozitif barışın sağlanması ve anlaşmazlıkların diyalog yoluyla çözülmesiyle sağlanır. İngiliz ekolü güvenlik anlayışına göre ise; uluslararası düzenin güvenliği, statüko karşıtı ve yayılmacı devletlere ve uluslararası sistemdeki yeni çatışma ve uyumsuzluk biçimine yani terörizme karşı, devletlerin üyesi olduğu uluslararası toplum tarafından, devletlerarası basiretli diplomasi ve diplomatik diyalog yoluyla, uluslararası kurumlar, diplomatik normlar ve uluslararası hukuk vasıtasıyla sağlanır (Kardaş 2020, 337-342).

Güvenlik kavramı, uluslararası toplumun gündemine 1789 Devrimi sonrasında ilan edilen Yurttaş Hakları Bildirgesinin II'nci, XII'nci ve XVI'ncı maddeleri ile girmiştir. II'nci maddesi güvenliğe "insanın doğal ve daimî hakkı" olarak, XII'nci maddesi "insan ve yurttaş haklarının güvenliğinin bir kamu gücü gerektirmesine" vurgu yaparak, XVI'nci maddesi "hakların güven altına alınmaması durumunun Anayasa'nın da olmayacağı" yönündeki ifadesi ile girmiştir (İlk Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya Meslek Yüksek Okulu). 10 Ocak 1920 Milletler Cemiyeti Paktı ve 24 Ekim 1945 Birleşmiş Milletlerin kuruluş amacı barışı korumaktı ve kolektif güvenlik yaklaşımı Birleşmiş Milletler Şartına girerek hukuki zemin kazanmıştır. 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde

de güvenlik, temel bir insan hakkı olarak yer almıştır. Soğuk Savaş sonrasında güvenlik kavramı, geleneksel devletçi-askeri unsurlardan uzaklaşmış, uluslararası ve bölgesel seviyeden ulus içi ve bireye doğru “derinleşmiştir.” (Kardaş 2020, 338-339).

Soğuk Savaşın sonu, Francis Fukuyama’ya göre “tarihin sonunun” gelmesiydi. Bu, bütün Ülkelerde, Dünya’da artık yaşanabilecek güvenli bir ortam oluştuğu havası estirdi. Ancak, o günden bugüne meydana gelen olaylar; Balkanlardaki çatışmalar, Afganistan Savaşı, 2003 İkinci Körfez Harekâtı, Rusya’nın 2008 Gürcistan Harekâtı ve 2014 Kırım işgali, Libya İç Savaşı, 2021 Dağlık Karabağ Savaşı ve son olarak Rusya-Ukrayna 2022 Savaşı, General Tukididis’in “güçlü olan istediğini, zayıf olan yapması gerekeni yapar” sözünü haklı çıkarır niteliktedir. Kısacası, savunma ve güvenlik kaygısı her daim devletlerin başat gündemi olmaya devam edecektir.

Rusya’nın Ukrayna saldırısının tarihsel süreci ve Avrupa güvenlik anlayışı perspektifinden doğurduğu sonuçlar

1922 yılında SSCB’ne katılan Ukrayna, 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiş, ancak aynı yıl kurucu üye olarak Bağımsız Devletler Topluluğuna katılmıştır. 1994 tarihinde ABD, İngiltere ve Rusya Federasyonu, Ukrayna’nın nükleer silahlarından vazgeçmesi karşılığında, Ukrayna’nın bağımsızlığına ve mevcut sınırlarına saygı göstermeyi, Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü korumayı ve ona karşı güç kullanmamayı garanti etmişlerdir. Yine 1997 yılında yapılan Ukrayna-Rusya Dostluk Anlaşmasına göre iki ülke, mevcut sınırları karşılıklı olarak tanımış, Sivastopol, Rus Karadeniz Filosu ve Ukrayna Karadeniz Filosu için ana deniz üssü olarak kabul edilmiştir.

2003 yılındaki Turuncu Devrimle Batı’ya kayan Ukrayna, Rusya ile mesafeli bir politika izlemiştir. 2010 yılında Cumhurbaşkanı seçilen Viktor Yanukoviç, AB ortaklığını reddederek Rusya yanlısı bir politika izlemiştir. Bu dönemde Ukrayna halkı da AB ve ABD yanlıları ile Rusya yanlıları olarak kutuplaşmıştır. 21 Kasım 2013 tarihinde Ukrayna Hükümetinin Ukrayna AB ortaklık Anlaşmasının imzalanmasına yönelik hazırlık sürecini askıya almasına tepki olarak Ukrayna’nın Avrupa rotasını korumayı amaçlayan halk, Kiev’deki Avro Meydanında Onur Devrimini gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine Başkan Yanukoviç iktidardan indirilmiş ve Rusya’ya kaçmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda 18 Mart 2014’te Rusya sözde bağımsız Kırım Cumhuriyeti’ni ilhak etmiştir.

Aynı yıl Ukrayna-Rusya sınırındaki Donetsk’te Rusya’dan destek alan Rus yanlısı ayrılıkçılarla Ukrayna ordusu arasında çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Burada da Ukrayna vatandaşları Rus ve Batı yanlıları olarak

kutuplara bölünmüş; 7 Nisan 2014 tarihinde Harkiv ve Donetsk’de, 22 Nisan 2014’te Odesa’da, 27 Nisan 2014’te Luhansk’ta “Halk Cumhuriyeti” ilan edilmiştir. Rusya bu gelişmeleri hep desteklemiştir. Zira, Putin ve Rus emperyalistleri bu toprakların eskiden Rus / Sovyet imparatorluğunun bir parçası olması ve orada yaşayan halkın büyük bir kısmının Rusça konuşması gerekçesiyle “her zaman Rus toprağı” olduğunu iddia etmektedirler (Morkva, 2021, 382). 5 Eylül 2014 tarihinde Minsk’te yapılan Minsk-1 Anlaşması ile Ukrayna’nın doğusundaki savaşta geçici ateşkes ilan edilmiş, 12 Şubat 2015 tarihinde yapılan Minsk-2 anlaşması ile de yeni önlem paketi üzerinde anlaşılmıştır. Ancak burada ayrılıkçılarla Ukrayna Ordusu arasındaki çatışmalar Şubat 2022’ye kadar sürmüştür.

Putin Ukrayna’nın varlığını kabul etmemiş ve Ukrayna’yı hep Rusya olarak görmüştür. Putin’i Ukrayna’yı işgale motive eden en büyük üst fikir bu ideal ve Ukrayna’nın NATO ve AB’ne üye olma çabalarıdır. Vladimir Putin 21 Şubat 2022’de yaptığı konuşmada, Rus emperyal milliyetçiliğinin Doğu Slav milletlerini tek bir millet olarak gören ideolojik ve tarihsel referanslarını tekrarlayarak, Ukrayna’nın Rusya’nın bir parçası olarak anlamlı olabileceğini ifade etmiş ve bu görüşünü de “Modern Ukrayna, Rusya tarafından ya da daha doğrusu Bolşevikler, yani komünist Rusya tarafından kurulmuştur” diyerek temellendirmeye çalışmıştır (Tanrısever 2022).

Rusya’nın Ukrayna’yı işgali başta Polonya olmak üzere, Slovakya, Macaristan, Romanya ve Baltık Ülkeleriyle birlikte bütün Avrupa’da büyük bir endişe uyandırmıştır. Zira Rusya’nın II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa ortalarına kadar gerçekleştirdiği işgali düşünülünce tarihin tekerrür edebileceğinden korkulmuştur. Bu aynı zamanda AB’nin yıllardır kurmak için büyük bir çaba sarf ettiği refah ve barış birliği için de büyük bir tehdit teşkil etmiştir.

Rusya’nın Ukrayna’ya saldırısının sonucu olarak üç önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan birincisi; NATO ve ABD ile AB arasında zaman zaman ortaya çıkan kopmalar tamir edilmiş, saflar sıklaştırılmış ve NATO bir kez daha Avrupa’yı savunabilecek en önemli aktör olduğunu göstermiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte ABD’nin önderliğinde NATO ve AB ülkeleri, ekonomik olarak Rusya’yı ablukaya alırken tarihin en ağır yaptırımlarını uygulamaya koymuşlardır. Bu yaptırımlar, pandemiden sonra bütün dünyayı etkisi altına alan ekonomik problemlerin daha da ağırlaşmasını beraberinde getirmiş, özellikle gıda ve enerji darboğazı yaratmıştır.

İkincisi; AB tarafından 24 Mart 2022 tarihinde kabul edilen Güvenlik ve Savunma için Stratejik Pusula ile AB Ordusunun kurulmasında dev bir adım atılmasıdır. Stratejik Pusula, AB’nin 2030 itibarıyla güvenlik ve savunma

politikasını güçlendirme hedefini ortaya koyarak, Ukrayna'daki savaş gibi yakın coğrafyasında meydana gelen krizlere hızlı yanıt vermeyi amaçlamaktadır. AB, faaliyet gösterdiği stratejik ortamın ve Birliğin karşı karşıya olduğu tehditler ile zorlukların ortak bir değerlendirmesini yaparak daha güçlü ve yetenekli bir "güvenlik sağlayıcısı" olmayı hedeflemektedir.

Üçüncüsü; Almanya Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısına kadar AB'nin Rusya ile en yoğun ekonomik ve siyasi ilişkilere sahip ülkesi iken Rusya bu saldırı ile Almanya'yı kaybetmekle kalmamış, belki de uyuyan devi uyandırmıştır. Almanya Başbakanı Olaf Scholz, 27 Şubat 2022 tarihinde Federal Mecliste yaptığı tarihi konuşmada "Rus İmparatorluğu" inşa etme planlarıyla Avrupa için bir tehdit oluşturan Rusya ile gerilimi düşürme, diyalogu ve ekonomik iş birliğini geliştirme politikasını sonlandırdıklarını ve ayrıca savunma politikalarında köklü değişiklikler getiren bir karar olan Alman Ordusu Bundeswehr'in yeteneklerinin güçlendirilmesi için 100 milyar euroluk mali bir fon ayırdıklarını açıklamıştır. Olaf Scholz, "Güçlü, modern ve ilerici Bundeswehr" hedefini ilan ederken, ayrıca Almanya'nın bundan sonra NATO'nun gayri safi yurt içi hasılanın (GSYİH) yüzde 2'sinin savunmaya ayrılması kriterini karşılayacaklarını da söylemiştir. 2020 yılı istatistiklerine göre Almanya savunma için en yüksek bütçe ayıran 10 ülke arasında, 7'nci sırada yer almaktadır (Akal, 2022). Öngörülen 100 milyarlık fon, savunma harcamalarında bir defaya mahsus yaklaşık yüzde 200'lük bir artışa tekabül etmektedir. Scholz'un konuşmasında verdiği ayrıntılar, kapsamlı reformlar ve milyarlarca euroluk yeni silah alımları öngörmektedir (Akal, 2022). İşte bu nedenle Almanya'nın bu "U" dönüşü, AB'nin güvenlik anlayışı açısından tabuların yıkıldığı tarihi bir olay niteliğindedir.

Almanya, stratejik savunma gücünü yeniden organize ederek hedeflenen gelişmeyi kısa sürede sağlayabilecek potansiyele sahip güçlü bir ülkedir. AB'de ekonomik olarak lider olan Almanya, nükleer silahlara sahip Fransa'yla kol kola askeri lider olarak öne çıkacaktır. Özellikle bu gücünü, savaş için değil Avrupa'nın savunma ve güvenliği için, ilaveten NATO'yla birlikte dünya barışı için kullanması durumunda Rusya'nın Avrupa'yı kapsayan bir imparatorluk yaratma hedefini engelleyebilecek en önemli güç olacaktır. Bu bağlamda, Rusya saldırgan tutumuna, en azından şimdilik Ukrayna'nın Donbas bölgesinin işgali ile nokta koyabilir. Ancak yayılmacı aklı, yeniden bir toparlanmayı müteakip, tekrar faaliyete geçerek özellikle Moldova'ya, gelişmelere göre NATO üyesi olmayan ve Kuzey Kutbundaki zengin kaynaklarla ilgili çıkar çatışmasına girdiği ülkeler olan Finlandiya'ya ve İsveç'e yöneltebilir.

AB ordusu fikrinde dalgalı tarihsel süreç ve AB'nin NATO/ABD ile ilişkileri perspektifiyle ab ordusunun kurulmasının sonuçları

AB Ordusu'nun kuruluşu Avrupa Birliği'nin, 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu adı altında ulus-üstü (supranational) bir karakterle kurulduğu tarihten 71 yıl sonra 2022 itibariyle onaylanmış ve 2025'te gerçekleşmesi planlanmıştır. Bu 71 yıllık süreç, kuruluş amacı güvenli bir Avrupa olmasına rağmen, temelde ekonomik ve siyasi birleşmeyi önceleyen AB'de savunma ve güvenlik konusunda dalgalı bir fikir çatışması şeklinde gelişmiştir. Şimdi bu dalgalı tarihi süreci bir hatırlayalım.

AKÇT'nin kurulmasında Fransa'nın temel amacı, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülkesini işgal eden Almanya'nın bir daha kendisi için tehdit oluşturmasını önleyecek bir kurumsal mekanizma oluşturma kaygısıydı (İnat ve Cicioğlu 2020, 338-339). Buradan hareketle, her ne kadar AB ekonomik temelli kurulmuş olsa da bir güvenlik projesiydi ve gerçekte asıl amacı "kolektif güvenlik" tesis etmektir. Bu amaçla Fransız siyasetçi Rene Pleven tarafından, ortak bir AB Ordusu kurulması fikriyle Avrupa Savunma Topluluğu Antlaşması (AST) kurulması çalışması yapılmıştır. AST'nin asıl amacı, Almanya'nın Fransa liderliğindeki bir AB Ordusu çatısı altında kontrol altına alınması, ikinci amacı ise Avrupa'da konuşlanmış ABD Silahlı Kuvvetlerini kısmen tamamlayabilecek, gerektiğinde bu gücün yerine geçebilecek bir Avrupa Silahlı Gücü oluşturmaktır (Göksu 2021, 19).

Avrupa içinde savunma ve güvenlik iş birliği çalışmalarının başlangıç antlaşması Fransa ve İngiltere tarafından olası bir Almanya tehdidine karşı imzalanan 4 Mart 1947 tarihli Dunkirk Antlaşması olmuştur. Şubat 1948 tarihinde Sovyetler Birliği'nin Avrupa'daki işgalleri sonucu tehdidin kaynağının Almanya yerine Rusya'ya dönüşmesiyle, 4 Mart 1948 tarihinde Fransa, Birleşik Krallık, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda arasında Dunkirk Antlaşmasını baz alan Brüksel Antlaşması imzalanmıştır. 17 Mart 1948 tarihinde bu antlaşma "Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) kurucu antlaşmasına dönüşmüştür. Bu antlaşmaya göre, bahse konu beş devlet silahlı saldırıya uğradıkları takdirde, diğerleri her türlü vasıta ile onun yardımına gideceklerdi. (Türközü 2021, 61-62).

Sovyet yayılcılığına karşı, 4 Nisan 1949 tarihinde, ABD, Kanada, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz'in Brüksel Antlaşması taraftarı ülkelerle birlikte Washington Anlaşması ile NATO, tarihte varlığını en uzun sürdürebilen ve başarılı bir şekilde kurumsallaşabilen bir ittifak olarak kurulmuştur. Aralık 1950'de Brüksel Antlaşmasına taraf olan ülkeler Batı Avrupa Savunma Grubunun sorumluluklarını NATO'ya devretmiştir. Böylece NATO Batı Avrupa'nın güvenliğinin de sorumlusu olmuştur (Göksu 2021, 21).

1954 yılında Batı Almanya ve İtalya'nın da katılımıyla BAB genişlemiştir. BAB'ın amaçları; NATO ittifakı Avrupa kanadının güçlendirilmesini sağlamak, Avrupa'nın bütünleşme sürecine yeni bir boyut kazandırmak, NATO çerçevesinde Atlantik ötesi ilişkilerde görülen stratejik ve politik nitelikteki güçlükleri çözmek, NATO'nun savunma ile ilgili faaliyetlerine katılmayan Fransa'yı Avrupa Savunma İş Birliğine dahil edebilmektir (Türközü 2021, 96).

1961 yılında Fransız Diplomat Christian Fouchet tarafından Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'nin himayesinde Fouchet planı hazırlanarak AKÇT ülkelerine teklif olarak sunulmuştur. Planın amacı, Büyük Britanya'yı dışlayarak Avrupa Savunma Politikalarında ABD etkisini azaltmaktır. Bağımsız Batı Avrupa savunma politikası yaratmayı amaçlayan Plan, Fransız-Alman müşterek hegemonyası ile NATO'nun varlığı için tehdit algısı oluşturmuş ve reddedilmiştir. Avrupa Bütünleşmesinin güvenlik boyutunda yapılan tartışmalar, Avrupa'nın ABD gücünü dengelemesi gerektiğini savunan ülkeler için "Euro-Gaullis" tezi, Avrupa'nın dünya siyasetinde ABD ile birlikte olması gerektiğini savunan ülkeler için ise "Euro-Atlantic" tezinin türetilmesini sağlamıştır. Her iki teze göre de Avrupa Belçikalı Siyasetçi Mark Eyskens'in söylemiyle: "ekonomik bir dev, politik bir cüce, askeri bir solucandır." (Göksu 2021, 26-27)

1973 yılında Helsinki'de Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı (AGİK) gerçekleştirilmiştir. 1 Ağustos 1975 tarihinde ABD, Kanada ve otuz üç Avrupa ülkesi arasında Helsinki Nihai Senedi imzalanmıştır. Senette güvenliğin siyasi, askeri, insani ve iktisadi-çevresel olmak üzere üç boyutlu bir yapı olduğu belirtilmiştir. Bu yapı, 1994 Budapeşte zirvesinde uluslararası bir kuruluşa dönüşerek Avrupa Güvenlik İş Birliği Teşkilatı (AGİT) adını almıştır.

1992 Maastrich Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Birliği adını almış ve üç sütunlu bir teşkilata dönüşmüştür: "Avrupa Topluluğu", "Güvenlik ve Adalet İş Birliği" ve "Ortak Dış ve Güvenlik Politikası". Avrupa Birliğinin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası oluşturmadaki temel amacı uluslararası güvenliğe katkı sunmak, barışın korunmasını sağlamak, temel hak ve özgürlüklerin geliştirilerek hukukun üstünlüğünü tesis etmek ve AB içerisinde iş birliğine katkı sunmaktır (Göksu 2021, 35). 1 Mart 1992-14 Aralık 1995 Bosna Savaşı ve 28 Şubat 1998-10 Haziran 1999 Kosova Savaşlarında Avrupa'nın dışışleri ve güvenlik politikalarında ABD bağımlılığına mahkûm olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. AB her iki savaşta oldukça ürkek ve yavaş hareket etmiştir. Savaşı ABD ve NATO bitirmiştir. Ancak, Kosova Savaşı sırasında ABD'li askeri yetkililerin uydu görüntülerini diğer NATO ülkeleriyle paylaşmaması AB'nin NATO çizgisi dışında bağımsız bir güvenlik modeli geliştirmesi gerektiğine olan inancı artırmıştır. Bunun üzerine, Fransa-Britanya

arasında imzalanan 4 Aralık 1998 Saint Malo Deklarasyonu ile Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası duyurulmuştur. Ancak burada dikkate değer olan; İngiltere'nin amacı NATO'nun görev ve sorumluluklarını çığnemediği Avrupa'nın sivil kriz yönetimine dair kabiliyetini geliştirmek iken, Fransa'nın amacı müstakil askeri operasyonlar yürütebilecek kabiliyete sahip, NATO'dan farklılaşmış, özerk bir AB Ordusu kurmaktır (Göksu 2021, 36).

Özerk AB Ordusu fikrine karşı 1997-2001 arasında ABD Dışışleri Bakanlığı görevini yürüten Madeleine Albright'ın St. Malo Zirvesi'nin hemen ardından NATO-AB ilişkilerine dair; İttifakın karar alma mekanizmalarından ayrışmaması, Avrupa savunma yeteneği geliştirilirken NATO'nun sahip olduğu imkân ve kabiliyetlerin kopyalanmaması, dolayısıyla ikilik yaratılmaması ve AB üyesi olmayan NATO üyelerine ayrımcılık yapmaktan kaçınılmasına yönelik çekincelerini dile getirmiştir (Açıkmeşe ve Dizdaroğlu 2014, 134).

Maastricht Antlaşmasında önemli değişiklikler yapan Amsterdam Antlaşması 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmiştir. Amsterdam Antlaşmasına, BAB'ın 1992 yılında Batı Avrupa Birliği Konseyi tarafından kabul edilen "hangi koşullar altında askeri birliklerin konuşlandırılması gerektiğini" ortaya koyan Petersberg Görevleri de eklenmiştir. Bu misyonlar; insani misyonlar, barış misyonları, kurtarma görevleri, barışı sağlama, çatışmaların önlenmesi ve kriz yönetimi gibi faaliyetleri içerir. Maastricht Antlaşmasıyla Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ismini almıştır.

2003 Berlin Plus Antlaşmasıyla; AB'ye AB tarafından yürütülecek kriz yönetimi ve barış inşası operasyonlarında NATO imkân ve kabiliyetlerinden yararlanma, NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler Yüksek Karargahı'nın (DSACEUR-Deputy Supreme Allied Commander Europe) AB Operasyonlarında kullanılabilmesi izni ve NATO-AB arasında askeri ihtiyaçların giderilmesi ve idari kapasitenin arttırılabilmesi için karşılıklı yasal düzenlemelerin yapılması mümkün olabilmektedir. AB, ilk kez NATO imkân ve kabiliyetlerini kullanarak Makedonya'da 2003 Aralık'ta Concordia Operasyonunu ve müteakiben 2004 yılında Bosna Hersek'te EUFOR Althea operasyonunun gerçekleştirilmiştir (Göksu 2021, 39).

Avrupa Güvenlik Konseyi, 2003 yılında "Daha iyi bir dünya, güvenli bir Avrupa" sloganıyla Ortak Dışışleri ve Savunma Politikasına kuramsal bir çerçeve sağlamak için Avrupa Güvenlik Stratejisini kabul etmiştir.

2007 yılında imzalanan ve 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşmasında Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının (AGSP) adı Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası (ODGP) olarak değiştirilmiştir. Lizbon Antlaşması ile ODGP'nin kapsamına Petersberg Görevleri de ilave edilerek ortak

silahsızlanma, askeri danışmanlık ve destek görevleri, çatışmalardan korunma görevleri ve çatışma sonrası barışın tesisi görevleri dahil edilmiş ve AB dışındaki üçüncü ülkelere kendi topraklarında terörle mücadelede yardımcı olunması öngörülmüştür. (Göksu 2021, 48).

Avrupa Komisyon Başkanı Jean-Claude Juncker 2015 tarihinde AB Ordusu kurulması için çağrı yapmıştır. Juncker'a göre "AB Rusya ve diğer tehditlere karşı caydırıcı olması ve dünyadaki konumunu güçlendirmesi için, kendine ait bir orduya ihtiyaç duymaktadır." Alman Savunma Bakanı Ursula von der Leyen de Juncker'in çağrısını memnuniyetle karşıladıklarını belirtmiş ve "Avrupalılar olarak geleceğimiz AB Ordusuyla bir yerde olacaktır." demiştir. Sert güç kullanılmasına karşı olan AB Ordusu karşıtları ise NATO'nun altını oyacağı gerekçesiyle, AB'ye daha büyük bir askeri rol verilmesine karşı çıkmaktadırlar (Çelik 2017, 208-209).

AB, 13 Kasım 2017'de imzalanan ve 7 Aralık 2017 tarihinde hayata geçirdiği Kalıcı Yapısal İş Birliği (PESCO-Permanent Structured Cooperation) Antlaşmasını savunma ve güvenliği için en önemli enstrüman olarak kabul edilmiştir. PESCO'nun kurulmasındaki temel amaç; ulusal ve çokuluslu misyon ve operasyonlarda üye ülkelerin ortak savunma becerilerinin ortak ve münferit bir yapıda olmasını sağlamaktır. Almanya Savunma Bakanı Ursula Von der Leyen, 23 Şubat 2019'da PESCO ile "gelişen tehditlere karşı Avrupa'nın askeri gücünü daha bağımsız bir hale getirmek için AB Ordusunun önünü açtıklarını" ifade etmiştir. Bir başka deyişle PESCO, AB Ordusuna giden yolda bir dönüm noktasıdır. NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg 29 Şubat 2019'da AB'nin bu çalışmalarını desteklediğini, bu gayretlerin NATO'ya katkıda bulunacağını, ancak AB'nin NATO'nun yerini almasının mümkün olmadığını, Avrupa'nın güvenliğinin NATO'ya ve Transatlantik iş birliğine bağlı olduğunu, NATO ile rekabet etmediği sürece bu girişimleri memnuniyetle karşılayacaklarını ifade etmiştir (Göksu 2021, 118).

Almanya ve Fransa güvenlik ve Dış Politikada daha fazla sorumluluk almak amacıyla 22 Ocak 2019'da Alman-Fransız İş Birliği ve Entegrasyon Anlaşması olarak da bilinen Aachen Dostluk Anlaşmasını imzalamıştır. Bu olay zamanın Almanya Başbakanı Angela Merkel tarafından "AB Ordusu oluşturmak için önemli bir adım" olarak açıklanmıştır. İki ülke bu anlaşmayla; Avrupa'nın askeri alanda etkinliğini, tutarlılığını ve güvenilirliğini geliştirmeye devam ederken, NATO ile eş güdümlü çalışarak ittifakı güçlendirmeyi taahhüt etmiştir (Göksu 2021, 121).

AB'nin savunma ve güvenlik konusundaki temel politik anlayışı, bunu güç siyaseti ile değil, müzakere ve iş birliği ile tesis etmek üzerine olmuştur. Ancak, AB'nin ekonomik ve siyasi olarak dünya üzerindeki konumu güçlendikçe, askeri

yeteneklerinin yetersizliği de sorgulanır olmuştur. ABD ise geleneksel olarak savunma ve güvenlik politikasını güç kullanımını destekleyen bir anlayış üzerine kurmuştur. Bu anlayışlarına rağmen ABD ve AB'nin NATO üzerinden yaklaşımı, birbirlerini tamamlayan tarzda yeteneklere sahip olma üzerine odaklanmıştır. Ancak; AB'nin Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde Bosna ve Kosova savaşlarına müdahalede yetersizlikleri, ABD'nin AB'nin özellikle Almanya ve Fransa'nın başını çektiği grubun Avrupa Kimliği ile düşünerek karşı çıktığı Irak Harekatını gerçekleştirmesi, ABD'nin Afganistan'da ortağı olan AB ve diğer NATO ülkelerini bilgilendirmeden birliklerini çekmesi, Rusya'nın özellikle 2008'den başlayarak günümüzde Ukrayna ile süren yayılmacı siyaseti, göç ve mülteci krizleri AB'nin AB ordusu fikrini alevlendirmiştir. AB Komisyon önceki Başkanı Jean-Claude Juncker 29 Şubat 2019'da Berlin'de düzenlenen bir toplantıda yaptığı konuşmada, ABD'ye Avrupa'nın güvenliğine verdiği katkıdan dolayı teşekkür ederken, ABD'nin uzun dönemde artık Avrupa'nın güvenliğini sağlamayı garanti etmediğini, bunu AB'nin uzun vadeli AB Ordusu kurma hedefi de dahil Avrupa Savunma Birliğine yönelik yeni bir yaklaşımla başarması gerektiğini vurgulayarak, özerk bir AB Ordusu fikrini yeniden gündeme getirmiştir (Göksu 2021, 117).

Ancak Fransa ve Almanya'nın AB Ordusu çağrısı birçok AB ülkesi tarafından, NATO'ya denk ya da alternatif bir Avrupa Savunması Planlaması ve komuta yapısının kurulmasının NATO'da var olan sistemin tekrarı (duplicating) ve gayret israfı olacağı gerekçesi ile pek rağbet görmemiştir. Ancak, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı bir taraftan NATO içindeki ve NATO ile AB arasındaki safları sıklaştırmışken AB ülkelerini de AB Ordusu kurulması konusunda birleştirmiştir.

AB, kabul edilen Güvenlik ve Savunma için Stratejik Pusulayla; faaliyet gösterdiği stratejik ortamın ve Birliğin karşı karşıya olduğu tehditler ile zorlukların ortak bir değerlendirmesini yaparak daha güçlü ve yetenekli bir "güvenlik sağlayıcısı" olmayı hedeflemektedir. Belge'de öne çıkan en önemli unsur "hızlı intikal kuvvetidir". Hızlı İntikal Kuvvetinin 5000 kişilik personelden teşkil edilmesi ve kara, hava ve deniz kuvvetlerinden oluşması kararlaştırılmıştır. Kuvvet 2025 itibarıyla kuruluşunu tamamlayarak, Askeri Planlama ve Komuta kapasitesiyle harekate dönük olmayan bütün askeri görevleri planlayacak ve icra edebilecek, iki küçük ölçekli ve bir orta ölçekli harekâtı sevk ve idare edebilecektir. 2030 itibarıyla ise ilave harekât ve harekât dışı görevleri planlayabilecek, sevk ve idare edebilecektir. AB'nin Stratejik Pusulası, Birliğin istihbarat analiz kapasitelerini artırmak, çok çeşitli hibrit tehditleri tespit etmek ve bunlara yanıt vermek, siber saldırılara daha iyi hazırlanmak ve yanıt vermek için bir AB Siber Savunma Politikası oluşturmak

ve bir deniz güvenliği aktörü olarak AB'nin rolünü güçlendirmek gibi hedefleri içermektedir (A Strategic Compass 2022).

Teşkiline karar verilen “Avrupa Hızlı İntikal Kuvvetinin” teşkilat yapısı henüz açıklanmamıştır. Ancak 5000 kişilik personel yapısından yola çıkarak, bu birliğin Tugay seviyesinde Çok Yüksek Hazırlık Seviyeli Müşterek Görev Kuvveti- *Very High Readiness Joint Task Force* (VJTF) olabileceğini değerlendirebiliriz. Küçük ölçekli bir birliğin taktik birlik olan Tugay, orta ölçekli birliğin ise operatif birlik olan Kolordu olabileceğini kabul edebiliriz. Dolayısıyla iki tugay ya da bir kolordudan müteşekkil bu birliklerin düşman bir bölgede bağımsız olarak görev yapmaları, düşmanın güç durumuna paralel olarak pek olası değildir. Ancak, Afganistan’daki gibi bir tahliye, kurtarma, intikal, belli bir bölgenin emniyetinin alınması, barışı koruma gibi görevlerde bulunabilirler.

AB Ordusuyla ilgili olarak en büyük sorun bu ordunun harekât yetkisinin kimde olacağı ve operasyon onayının nasıl verileceği hususudur. Bu onayın 27 üyenin oy birliği ile alınması beklenmektedir. Ancak üye devletlerin birçoğu dış politika konularında yetkilerini kaybetmek ya da paylaşmak istememekte, dünyanın belirli bölge ya da devletleri ile kurdukları ilişkileri sürdürme konundan taviz vermemektedir. Buna ilave olarak; zaten NATO’da da üye olan 18 devletin savunma politikalarında farklı ulusal görüşlerinin olması, savunma harcamalarının duplikasyonu anlamına gelen NATO’ya ilave olarak AB Ordusu için de kaynak ayrılacak olması AB içinde uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. Bir başka deyişle ihtiyaç duyulması halinde AB Hükümetlerinin askeri güç kullanımı konusunda hemfikir olup olmayacakları temel sorun olacaktır.

AB ülkelerinin bir kısmı için de sorun alanlarından birisi, bağımsız bir AB Ordusunun komuta yapısının bir uzmanlık ve tecrübe gerektirmesi nedeniyle NATO’ya tahsis edilenin dışında ciddi sayıda uzman personelin görevlendirilmesini zorunlu kılması, bunun da ilave bir bütçe anlamına gelmesi, daha da önemlisi bunun sürdürülebilirliğinin güç olmasıdır.

AB ordusu-NATO ortak operasyonlarında en büyük sorun, karşılıklı üye olmayan devletlerin NATO standartlarına uygun silahlı kuvvetleri olmaması nedeniyle komuta ve kontrol sistemleri yönünden birlikte çalışabilirliğindeki güçlüklerdir. Bu anlamda etkin bir iş birliği için üye olmayan ülkelerin askeri eğitim programları, NATO standartlarını esas almalı ve tatbikatlar NATO birlikleriyle birleşik olarak icra edilmelidir. Bu ortaklığın bir başka katkısı; AB’nin NATO’ya göre üstün olan sivil yeteneklerinin, NATO’nun AB’ye göre üstün olan askeri yetenekleri ile birbirlerini tamamlayarak sinerji yaratabilecek olmasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken, AB Ordusunun Avrupa’nın savunma ve güvenliğini Avrupalılaştırmaktan, bir başka deyişle NATO’suzlaştırmaktan kaçınması gereğidir. Bunun için her bir örgütün bağımsız kullanımları ile ortak

kullanımları hususu belirli kriterlere ve esaslara bağlanmalıdır. Bu kapsamda her iki örgüt birbirlerinin imkân ve kabiliyetlerini kopyalamak yerine tamamlayıcı olmalı, ortak operasyonlarda her birinin yeteneklerine uygun bir görev dağılımı yapılması esas alınmalıdır. Öte yandan AB Ordusu, ABD çıkarlarına ve NATO hedeflerine uygun olarak koordineli kullanıldığında, ABD ya da NATO'nun aynı anda birden çok cepheye angaje olması durumunda, cephelerin paylaşımı mümkün olabilecek, bu da hasımlar karşısında inisiyatif, üstünlük ve caydırıcılık sağlayacaktır.

AB Ordusu projesi gerçekleştiğinde, Avrupa-Atlantik coğrafyasındaki ortak üyelerin sayısı ve ortak çıkarları açısından NATO-AB Stratejik ortaklığına kuvvet çarpanı etkisi yapacaktır. Çünkü 27 AB Üyesinin 21'i aynı zamanda NATO üyesidir. NATO'nun da 30 Üyesinden ABD ve Kanada haricindekiler Avrupalıdır. AB'nin diğer üyelerinden Avusturya, Finlandiya, İrlanda, İsveç ve Malta NATO Barış İçin Ortaklık (BİO) programında ortak ülkelerdir. İlaveten Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrası Rusya'nın nükleer silah kullanma tehditleri altında Finlandiya ve İsveç NATO'ya katılma konusunu değerlendirmektedirler. Ancak böyle bir ordunun kuvvet çarpanı olabilmesi için sadece 5000 kişilik bir güç yeterli değildir. Buna ilave olarak; ortak ve daimî bir karargahla etkin bir emir komuta sisteminin barıştan itibaren kurulması, her ülkenin kendi silahlı kuvvetlerini NATO standartlarında yeterliliğe ulaştırması ve ortak karar verildiğinde gereği kadar ulusal kuvveti AB Komutanlığı emrine vermesi gerekir. Bu da yukarıda belirtildiği şekilde, AB'nin hem NATO'ya hem de AB Ordusu Komutanlığına kaynak aktarımı yapmasını, dolayısıyla çok ciddi bir bütçenin tahsisini gerektirir. Bu anlamda gerek stratejik karar güçlüğü gerekse ekonomik güçlük, NATO'dan ayrı ve NATO'ya denk olmayan, ancak NATO'yu tamamlayan bir AB Ordusu kurulmasını daha rasyonel kılmaktadır.

Sonuç

AB-ABD-NATO ilişkilerinde zaman zaman fikir ayrılıklarına sebep olan çatlaklar oluşmuştur. Bunun en büyük sebebi ise bazen ABD'nin, bazen de AB'nin çıkarlarının kesişmemesi nedeniyle aynı düzlemde ortak bir anlayışta birleşmemeleri, bazen de egemenliklerinin bir göstergesi olarak bağımsız hareket etmek istemeleridir. Soğuk Savaşın bitmesinin ardından başta Fransa ve Almanya olmak üzere bazı Avrupa Devletleri, AB'nin NATO'ya ve ABD'ye karşı askeri anlamda stratejik olarak özerk olması gayreti içine girmişlerdir. Özellikle AB içindeki asıl domine eden güçler olan Fransa ve Almanya'nın tarihten gelen lider devlet olma özellikleri onların AB'nin kendi fikrinin olması ve kendi özgür iradesi ile harekât yapabilmesi arzusunun dışı vurumlarına sebep olmaktadır. Ahmet Taner Gökse'ye göre bunu daha da alevlendiren bir olay da Donald

Trump'ın ABD Başkanı iken NATO'dan küçültücü bir ifadeyle "modası geçmiş bir örgüt", AB'yi ise savunma harcamalarında NATO'ya gerekli katkıyı sunmayan "düşman" olarak nitelemesi olmuştur (Göksu 2021, 100). Her ne kadar Trump daha sonra söylemini değiştirse de gelecekte de benzer liderler ulus-üstü örgütlere ve onların savunduğu güvenlik sistemine zarar verebilirler. Buna ilave olarak; özellikle Balkanlar'da çıkan krizler, 2003 Irak Savaşı sırasındaki fikir ayrılıkları, ABD'nin Afganistan'dan NATO üyelerine bilgi vermeden aniden çekilmesi ve Rusya'nın Ukrayna'ya 2014 ve 2022 taarruzları ile devam eden süreç AB'nin stratejik özerklik çabalarını artırmıştır. Buna karşılık ABD, Avrupa'yı Rusya ile stratejik rekabetin merkezi olarak görmekte ve AB üyesi ortaklarından askeri potansiyellerini artırarak NATO müttefikine daha fazla katkıda bulunmalarını istemektedir.

Bu anlamda, Avrupa'ya yapılacak bir saldırıya NATO'nun ve onun asıl gücü ABD'nin ihtiyaç duyulan müdahaleyi yapıp yapmayacağı konusu Avrupa'da endişe yaratmaktadır. Daha da kötüsü bir gün ABD gücünü Avrupa'ya düşmanca yöneltirse, NATO da devre dışı kalacağından AB nasıl bir hareket tarzı seçecektir? Bu durum belki yakın geleceğin konusu değildir, ancak AB'nin aklının bir köşesinde sürekli yer bulmalıdır.

AB'nin kendi savunmasını tek başına yapabilmesini belirleyebilecek en önemli diğer bir kriter de nükleer silah başlığı yeteneği durumudur. Soğuk Savaş'tan sonraki süreçte her ne kadar bölgesel savaşlar olsa da büyük devletler birbirleriyle savaşmaktan kaçınmış, onun yerine silahlanarak, özellikle nükleer silahlar vasıtasıyla caydırıcılıklarını artırmışlardır. Zira Ulusal güvenliğin sağlam bir zemin bulabilmesi, caydırıcılığını kullanma yeteneği ile doğru orantılıdır. Günümüzde devletler arasındaki en önemli caydırıcı yetenek nükleer silahlardır ve bu durum gelecek on yıllarda da değişmeyecektir. Nükleer silah sayılarına baktığımızda; ABD'nin 5550, Rusya Federasyonu'nun 6255, Çin'in 350, AB ülkelerinden Fransa'nın 290, Avrupa'ya olası bir saldırıda mutlaka pozisyon alması beklenen İngiltere'nin 225 nükleer başlığı vardır (The Power Atlas 2022). Bu gözle, AB'nin özellikle Rusya ve bir gün Trump ötesi bir liderle AB'ni hasım gören bir ABD'ye karşı güvende olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu durum dikkate alındığında ortaya iki sonuç çıkmaktadır: Sadece nükleer silahlar dikkate alındığında bile AB Ordusu Rusya'ya karşı caydırıcı bir güç olamayacaktır. Onun için mutlaka NATO ve ABD ile ittifak içinde olmak durumundadır. Ancak çok kutuplu bir dünyada ABD, Rusya ve Çin gibi güçlerin her birini hasım olarak görmesi durumuna hazırlanmak istiyorsa en az onlar kadar güçlü, çok sayıda nükleer silaha sahip olan büyük bir ordu kurmak zorundadır. Bu ise gerek ekonomik anlamda gerekse uluslararası politik arenada mümkün olamayacak bir hayaldir.

Genel anlamda, Avrupa'nın kendi güvenliğine yönelik tehditlere karşı bir savunma kalkanı yaratabilmek amacıyla, kendi karargahına sahip, bağımsız harekât yapabilen bir AB Ordusu kurulması fikri dünyanın değişken siyaseti ortamında kendine yer bulmaktadır. Bu kapsamda, Rusya'nın Ukrayna'ya taarruzlarıyla Avrupa duvarlarına koçbaşı gibi dayanması AB Ordusu yaratılmasının önünü açmıştır. Avrupa Ukrayna'yı Rusya'ya karşı savunma ve güvenliğinin kırmızı hattı olarak görmüştür. Bunun sonucunda Ukrayna'ya askeri birlik olarak katkıda bulunamasa da kuvvet çarpanı olan hava savunma, tanksavar vb. ağır silah desteğinde bulunmaktadır. Stratejik pusulayla kurulması kabul edilen "Hızlı Reaksiyon Kuvveti" ise nerdeyse sembolik bir birliktir. Bu birlik belki; organize suçlar, insan kaçakçılığı, sınır güvenliği ve mülteci akını gibi iç güvenlik konularındaki mücadelelere ve barışı koruma hareketlerine katkıda bulunabilir. Ancak, düşman bir ortamda tek başına savaşamaz. Bununla birlikte, özellikle Almanya'nın stratejik aklı ve silahlı kuvvetlerini savaşçı bir yapıya kavuşturma hedefiyle silahlı kuvvetlerini yeniden ayağa kaldırma gayreti, AB Ordusu adına dev bir jeopolitik adımdır. Bu adım, aynı zamanda Brexit sonrası diğer üye devletlerin Birlik içinde kenetlenmesini ve Avrupa Bütünleşmesinin coğrafyanın tamamını kapsamasını sağlayabilir. Bu hedef ekseninde barıştan itibaren teşkil edilecek yetkin bir karargâhın koordinesinde bütün üye ülkelerin katılımıyla kurulacak bir AB Ordusu, Rusya ve Çin, hatta yeri geldiğinde ABD karşısında AB'yi stratejik bir askeri oyun kurucusu yapacaktır. Burada önemli olan husus Avrupa'nın ekonomik ve siyasi bir birlik olmasını isteyip, askeri bir birlik olmasını ve Avrupa'nın silahlandırılmasını istemeyen Birlik Üyelerinin ikna edilebilmesi, savunma ve güvenlikle alınması gereken kararların daha hızlı ve rasyonel olarak alınmasını sağlayacak bir karar mekanizmasının kurulmasıdır.

Şimdi en başta sorduğumuz soruya dönelim: AB kendi egemenliği için mutlaka askeri bir güç oluşturmalıdır. Ancak, kurulacak ve Dünya arenasında bir oyun kurucu olarak yerini alabilecek AB Ordusu AB'nde aşırı özgüven yaratmamalıdır. Çünkü ne kadar caydırıcı niteliğe sahip bir oyun kurucu olursa olsun bu ordu küresel tehditlere karşı ve Rusya'ya karşı tek başına kafa tutabilecek ve kendisini savunabilecek güce sahip olamayacaktır. Bu nedenle AB Ordusunun teşkilinde temel amaç, NATO çerçevesinde Batı'nın bütünlüğüne zarar vererek jeopolitik açıdan zayıflatacak bir oluşum yerine, birbirini tamamlayan yetenekler geliştirmek, bağımsız ve ortak görevlerle ilgili temel esaslar ve görev dağılımı belirlemek olmalıdır. Bu amaçla AB, NATO'ya da güvenmek zorundadır; NATO ile ve onun en büyük gücü ABD ile stratejik ilişkilerini ve iş birliğini geliştirerek, askeri yatırımlarını ve güçlenmesini NATO içinde ve NATO ile koordineli olarak gerçekleştirmelidir. En önemlisi de gücünü

kendi üyesi olmayan NATO üyesi ülkelere karşı kullanmamalıdır. Tabii ki güven karşılıklı bir duygudur. ABD ve NATO'nun da tutum ve politikaları ile üyelerine ve müttefiklerine bu güveni vermesi elzemdir. AB ve NATO'nun eğilip bükülemeyecek olan bu güç birliği, Avrupa Birliğinin savunulmasına yapacağı katkılarının yanında, ortaya koyacağı caydırıcı etkiyle tüm dünyada barışın ve istikrarın sürdürülmesinin sembolü olacaktır.

Kaynakça

- A Strategic Compass for Security and Defence. 2022. 24 Mart. https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en (erişim 15 Nisan 2022)
- Akal, D. 2022. "Rusya'nın Ukrayna'yı İşgaliyle Almanya AB'nin Lider Askeri Gücü mü Olacak?" 01 Mart. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60569415> (erişim 12 Nisan 2022)
- Akgül Açıkmeşe, S. ve Dizdaroğlu, C. 2014. "NATO-AB İlişkilerinde İş Birliği ve Çatışma Dinamikleri." *Uluslararası İlişkiler*, 10(40) (Kış): 131-163.
- Alatlı, A. Tarih yok. "Batıya Yön Veren Metinler Cilt 3 Aydınlanma Devrim Dalgası 1689-1815. İfadelerini Mevzuatta Bulan Devrim Teorileri, Fransız Vatandaşlarının Talep Ettikleri Özgürlükler Nelerdir?". <https://dusuncetarihi.kapadokya.edu.tr/makale/insan-ve-yurttas-haklari-bildirisi-1789.html> (erişim 28 Mart 2022)
- Çelik, Ü. 2017. "AB'nin Küresel Stratejisi ve AB Ordusu Tartışması: EURO Politika, Brexit Sonrası Birleşik Krallık ve AB'nin Geleceği." *Euro Politika Özel Sayı*:205-217.
- Göksu, A.T. 2021. *Avrupa Birliği ve Güvenlik Politikaları*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- İnat, K. ve Cicioğlu, F. 2020. "Avrupa Birliği." *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. Der. Kardaş, Ş. ve Balcı, A. İstanbul: Küre Yayınları: 641-654.
- Karabulut, B. 2015. *Güvenlik, Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*. Uluslararası İlişkilerde Anahtar Kavramlar Serisi:II, Ankara: Barış Kitabevi.
- Kardaş, T. 2020. "Güvenlik". *Uluslararası İlişkilere Giriş Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. Der. Kardaş, Ş. ve Balcı, A. İstanbul: Küre Yayınları: 337-349.
- Morkva, V. 2021. "Rusya'nın 2014 İlhakı Sonrası Kırım'da Kırım Tatar Halkının Durumu." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies* 21/2. Kış-Winter: 375-397.
- Şahin, G. 2021. "Önsöz ve Teşekkür." *Güvenlik Teorileri ve Bölgesel Tehdit Analizleri*. Der., Güngör, Ş. İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Yayınları: V
- Tanrısever, O. F. 2022. "Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali ve Olası Senaryolar." *Kriter Dergi* 6(67).
- The Power Atlas. 2022. Military. <https://ecfr.eu/special/power-atlas/military/>. Erişildi: 10 Nisan 2022.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Tarih yok. Tebliğ. <https://sozluk.gov.tr/>. Erişildi: 28 Mart 2022.

Türközü, F. 2021. *NATO'nun Değişimi ve Avrupa'nın Güvenliği*. İzmir: Janus Publish House Yayınları.

© 2022. This work is licensed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Book Review

Şevket Akyıldız ^{1,*}

¹ SOAS, University of London, United Kingdom, ORCID: 0000-0001-9545-4432.

* İletişim: sevket.akyildiz1@gmail.com

Frankopan, Peter. *The New Silk Roads: The Present and Future of the World*, London: Bloomsbury, 2019. 368 pp.

DOI: <http://dx.doi.org/10.38154/cjas.36>

Peter Frankopan's *New Silk Roads: The Present and Future of the World* is a thought-provoking study of global politics and economic transformation since the 1990s. Frankopan investigates the contemporary concept of the "new Silk Roads" and China's Belt and Road Initiative and what interconnectedness means for the world community. So, what does the term Silk Road mean? The author says: "In fact, the Silk Roads serves as a term that describes the ways in which people, cultures and continents were woven together", and he clarifies how people, ideas, and resources spread, "and explains the contexts and motivations for expeditions across deserts and oceans that helped fashion the rise of empires", (p. 2). Additionally, the book looks at what this means for Western societies and economies and their evolving response to the new opportunities and challenges posed. Frankopan also explores tensions and fears among the governments associated with the new Silk Road. His sources are government documents, international newspapers and scholarly journals (pp. 291-342).

Frankopan's study emphasises the (re-)emergence and growth of the so-called Eastern societies – under the influence of Beijing. The Eurasian and Asian societies – including Turkey, Iran, Russia, the Central Asian republics, Saudi Arabia, the Gulf states, China, India, Korea, Japan, and others – are organising and establishing greater economic cooperation and closer political relations based upon shared long-term aims. In doing so, the GNP and the material lifestyle of their urban citizens are improving significantly. Conversely, liberal-capitalist Western societies (particularly the United States, Great Britain, and European Union states) are struggling with the economic rise of Asian societies; coincidentally, the Western states face internal problems connected with

globalisation, environmental crises, identity-based politics and populism. Frankopan says, "Since 2015, the world has changed dramatically. Life was becoming more difficult and more challenging for the west, I wrote at the time" (p. 7). He sets this in the context of the political fragmentation among the Western governments, President Trump's isolationism, and the United Kingdom's Brexit policy.

The book contains six chapters (including the "Introduction"). Chapter 2, "The Roads to the East", discusses the growing influence of Asian, Russian, and Arab owned corporations and their elites' money in the Western economy, and the author gives many examples about London. Chapter 3, "The Roads to the Heart of the World", looks at the growing cooperation and interactions between the Asian, Eurasian and Arab Gulf governments around economics and trade. "They are not doing so in isolation from the west, nor even in competition with it" (p. 43); instead, consumer demand in the West generates jobs and opportunities in the East. Chapter 4, "The Roads to Beijing", investigates the role of Xi Jinping's China in shaping economic, political, and international relations through its booming economy, construction firms, loans and grants. The analysis considers three principal motivations: long-term planning and China's domestic needs, national security and geopolitics (p. 99). It includes a debate about Xinjiang's Uyghurs.

Chapter 5, "The Roads to Rivalry", explores the tensions and suspicions between China and the Western powers and their partners (India, South Korea, Japan) about economic and security matters. A concept analysed is "permanent destabilisation" by Trump to create an advantage for Washington (p. 177). Chapter 6, "The Roads to the Future", examines the nuances and complexities of the New Silk Road politics. In particular, the relationship between independent governments facing globalisation, Trump's administration, the move from a bi-polar to a multi-polar world, and a rising China, "raising fears for many of an empire being built by design or by default" notes Frankopan (p. 274). He continues by saying, in the face of this, rather than offer the world an alternative liberal-minded and inclusive model, "U.S. policy does not just push countries into each other's arms – it also strengthens their economic and religious ties" (p. 233).

Frankopan's book makes us think about the future of the world economy and shifts in global power relations. For instance, are we witnessing a new "Chinese empire" based on economic dominance and financial power? Or, are we witnessing a new power partnership heavily influenced by Beijing among the Asian, African and Eurasian governments? In the coming decades, will China replace the United States (and the European Union) as the world's dominant

economic power? Today, are we seeing a coming together of like-minded Eurasian governments and political elites with a shared vision of socio-economic progress and development united by interdependence and cooperation—and Beijing’s loans, grants and construction teams? How will this impact the post-1945 world order and its institutions?

The criticism of “the New Silk Roads” covers topics the author briefly mentions and fails to analyse thoroughly. Firstly, new technology and artificial intelligence (AI) might enable Western countries to reinvigorate their manufacturing industries for domestic consumption and export (p. 263). Secondly, the ecological crisis centred upon climate change – notably water issues, food shortage, and desertification (p. 58) – might be the catalyst for societal changes that reduce the implementation of the Belt and Road Initiative and similar regional and international economic partnerships (p 37). Thirdly, the book is a top-down study of political elites and does not account for what the masses want. Might we argue that in a long-term development context, local farming and trading communities and medium-sized towns are more efficient and environmentally sustainable than city life based on the Western-consumption model? (p. 36). After all, Western governments’, assisted by technology, are increasingly able to provide their market town and small-town communities with access to modern education and medicine. Overall, this book is ideal for students, scholars, and general readers who seek to understand the dynamics of the present-day and near-future politics and economies of Asia, Eurasia, the Arab Gulf States and Saudi Arabia, and how economic transformation here will negatively and positively impact citizens’ living in the West.

© 2022. This work is licensed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

CJAS

Cappadocia Journal of Area Studies

Kapadokya Üniversitesi
Sosyal ve Stratejik Çalışmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi
50420 Mustafapaşa, Ürgüp, Nevşehir, Türkiye

T : +90 [384] 3535009 F : +90 [384] 3535125

cjas@kapadokya.edu.tr

ISSN: 2717 - 7254

cjas.kapadokya.edu.tr

